

**Příjmová chudoba a materiální
deprivace seniorů:
subjektivní a objektivní pohledy**

Lucie Vidovičová (ed.)

Robert Jahoda

Jiří Vyhlídal

Jana Godarová

Pavel Kofroň

VÚPSV, v.v.i. Praha

2015

Publikace byla schválena ediční vědeckou radou ve složení:

doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (VÚPSV, v.v.i. Praha)
Ing. Martin Holub, Ph.D. (VÚPSV, v.v.i. Praha)
Mgr. Miriam Kotrusová, Ph.D. (FSV UK Praha)
Ing. Robert Jahoda, Ph.D. (MU Brno)
Ing. David Prušvic, Ph.D. (MF ČR)
Ing. Jan Mertl, Ph.D. (VŠFS Praha)
Ing. Jan Molek, CSc. (JU České Budějovice)
doc. Ing. Olga Poláková, CSc. (Metropolitní univerzita Praha)

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.
Praha 2, Karlovo náměstí 1
jako svou 483. publikaci
Vyšlo v roce 2015, 1. vydání, počet stran 109
Tisk: VÚPSV, v.v.i.

Recenze: Ing. Petr Maleček, Ph.D.
doc. Ing. Magdalena Kotýnková, CSc.

ISBN 978-80-7416-215-2

<http://www.vupsv.cz>

Abstrakt

Tento rozbor se zaměřuje na problematiku příjmové chudoby a materiální deprivace ve vyšším věku s přihlédnutím jak k objektivním, tak subjektivním dimenzím tohoto fenoménu. Monografie má tři základní části.

V první části textu, ihned po rekapitulaci teoretického rámce zpracovávaných konceptů, je využito dat výběrového šetření „Životní podmínky“ - SILC za období 2008-2012 a na jejich základě představena „objektivní“ situace starších osob v ČR. Je konstatováno, že i přesto, že senioři a seniorské domácnosti nepatří mezi skupiny nejvíce ohrožené rizikem příjmové chudoby a materiální deprivace, je možné v rámci této heterogenní skupiny identifikovat zřetelné rizikové faktory, které naopak přispívají k výraznému ohrožení určitých jedinců a skupin. Situace je o to závažnější, že se jedná o charakteristiky, které jsou běžně považovány za „příznaky“ stárnutí, resp. jeho inherentní součást, tedy především vyšší věk, osamělost, feminizace. Rozbory jsou prezentovány v komparativním pohledu tak, aby byl zohledněn především vývoj bezprostředně předcházející, provázející a následující globální ekonomickou krizi. Zvláštní pozornost je pak věnována oblasti bydlení. Popisujeme materiální deprivaci v přístupu ke kvalitnímu bydlení a hodnotíme rizika chudoby v pohledu tzv. reziduálního příjmu, tedy po odečtení nákladů na bydlení.

V druhé části se opíráme zejména o sekundární analýzu výběrového šetření „Spotřebitelé“, realizovaného v dospělé populaci ČR (40+) a vytěžíme zde získaná data z pohledu subjektivní chudoby a materiální deprivace. Zaměřujeme se na sociálně determinované souvislosti mezi „stárnutím“ *per se* a „subjektivní chudobou“ jako významným determinantem kvality života. V závěrech této části je konstatováno, že subjektivní chudoba je z mnoha titulů lepším indikátorem materiální deprivace ve vyšším věku než výše příjmu a že subjektivní chudoba a materiální deprivace ovlivňuje obecnou životní spokojenost měřenou různými indikátory, ale „zhoršuje“ i vnímání aktuální životní etapy starších respondentů.

V třetí části je pak věnována detailní pozornost nástrojům *a priori* definovaným jako forma zvýšení finanční, resp. příjmové jistoty ve vyšším věku, a to zejména v kritickém období přechodu do starobního důchodu. Tzv. předdůchody jsou podrobeny rozboru z pohledu délky pobírání a výše měsíční úložky se závěrem, že se jedná o systém citlivý jak na přístup zaměstnavatelů, tak především na míru zhodnocení penzijních aktiv penzijních společností. Ekonomické modely účasti na doplňkovém penzijním připojištění potvrzují určité obavy, že se jedná o relativně málo využívaný formát podpory životní úrovně ve stáří a mezi spořicími jsou nadreprezentovány osoby s méně rizikovými příjmy, sociálním postavením, vzděláním a typem vykonávané práce. Nejedná se tedy o nástroj, který by byl v současné době využitelný pro ochranu před chudobou a materiální deprivací u těch nejohroženějších skupin.

Klíčová slova: senioři; materiální deprivace; příjmy; chudoba; spotřeba; kvalita života, předdůchody; důchodové připojištění

Abstract

This analysis focuses on the issue of income poverty and material deprivation in old age considering both the objective and subjective dimensions of this phenomenon. Analysis has three basic parts.

In the first part of the text, immediately after the recapitulation of the theoretical framework of concepts processed, the data from survey "Living Conditions" - SILC for the period 2008-2012 are analysed and the "objective" situation of older persons is presented. The conclusion is that despite the fact that seniors and senior households are not among groups most at risk of income poverty and material deprivation, it is possible within this heterogeneous group to identify obvious risk factors that contribute to a significant threat in case of certain individuals and groups. It is mostly the characteristics that are commonly considered "symptoms" of aging, mainly older age, loneliness, feminization, which makes the situation even more serious. To take account of the developments immediately preceding, accompanying and following the global economic crisis, analyses are presented in comparative perspective. Particular attention is paid to the housing sector. We describe material deprivation in access to the first-rate housing and evaluate the risk of poverty in the perspective of residual income, i.e. after the housing costs are deduced.

In the second part, we rely mainly on the secondary analysis of the "Consumers" survey, realized in the adult population of the Czech Republic (40+), concentrating on a subjective point of view of poverty and material deprivation. We focus on socially determined relation between the "aging" per se and "subjective poverty" as an important determinant of quality of life. In the conclusions of this section is specified that subjective poverty is a better indicator of material deprivation in old age than the level of income. And at the same time, the subjective poverty and material deprivation affects general life satisfaction measured by various indicators, but they also "deteriorate" the perception of the current phase of life of older respondents.

The third part, a detailed attention is devoted to the instruments *a priori* defined as a form of increasing financial or income security in old age, especially during the critical transition into retirement. The so-called pre-retirement schemes are analysed in terms of the length of the receipt and the amount of monthly deposits with the conclusion that it is a system sensitive to both, the attitude of the employers and especially the rate of appreciation of the pension assets of pension funds. Economic models for the supplementary pension insurance confirm some concerns about a relatively low level of the utilisation of this format for supporting living standards in old age, and over-utilisation among saving persons with less risky income, better social status, higher education and better labour market status. It is not a tool that could be currently used as a protection against poverty and material deprivation in the most vulnerable groups.

Key words: older people; material deprivation; income; poverty; consumption; quality of life; pre-retirement schemes

Obsah

1. Úvod	7
2. Základní vymezení pojmů	9
3. Chudoba jako definiční znak stáří?	13
4. Objektivní ukazatele chudoby a materiální deprivace	16
4.1 Vývoj vybraných ukazatelů české ekonomiky v období 2008 až 2012	16
4.2 Struktura populace seniorů (2008-2012), jejich příjmy a ekonomická (ne)aktivita.....	19
5. Ohrožení příjmovou chudobou - senioři „v riziku chudoby“	26
6. Hodnocení vybraných ukazatelů finanční a materiální deprivace domácností seniorů	35
6.1 Subjektivní hodnocení možnosti vycházet se svým příjmem	36
6.2 Problémy s úhradou plateb, půjček a deprivace v základních položkách	37
6.3 Subjektivní hodnocení nákladů na bydlení.....	39
7. Riziko ohrožení chudobou pohledem reziduálního příjmu	41
7.1 Typologie bydlení.....	41
7.2 Ohrožení chudobou dle reziduálního příjmu	43
8. Subjektivní chudoba	51
8.1 Materiální deprivace a marginalizace ve spotřebním chování	53
8.2 Vliv významných životních událostí na finanční situaci	56
8.3 Percipovaná kvalita života a vliv subjektivní chudoby	57
8.4 Subjektivní chudoba vs. preference důchodového životního stylu.....	61
8.5 Subjektivní chudoba, tvorba finančních rezerv a vliv na mezigenerační transfery	62
9. Možné nástroje snižování chudoby a materiální deprivace - zhodnocení přínosu penzijního připojištění a instituce předdůchodu	66
9.1 Příklad dobrovolného penzijního spoření	66
9.1.1 Deskripce účasti na penzijním připojištění v závislosti na socioekonomických faktorech	68
9.2 Možnosti předdůchodu a vliv základních parametrů na délku jeho pobírání.....	76
9.2.1 Použitá metoda.....	77
9.2.2 Výsledky modelu	80
10. Postavení ČR v rámci Active Ageing Index	86
11. Závěr	90
12. Literatura	93
Přílohy	97
Výtahy z oponentských posudků	109

1. Úvod

Česká republika patří k zemím EU s nejnižší mírou rizika chudoby, složeného indikátoru sociálního vyloučení a dalších indikátorů sociálního vyloučení/deprivace využívaných Eurostatem. Podle údajů SILC se míra chudoby a sociálního vyloučení populace seniorů jeví spíše nižší, než je tomu v populaci jako celku nebo dokonce u dětí.

Přesto jsou indikace o tom, že v této oblasti existují specifické problémy a nepříznivé tendence, které jsou o to významnější, že populace seniorů je velkou a rostoucí částí společnosti a je ve větší míře než jiné subpopulace závislá na nastavení sociálního systému. I když je populace seniorů velmi heterogenní, v průměru jsou její příjmy nižší, než je tomu u pracující populace. V důsledku toho se projevují negativně ve větší míře zejména rostoucí náklady na bydlení, léky či některé jiné položky výdajů. Situace se (jak některá data napovídají) významně zhoršuje u seniorů ve vyšších věkových skupinách, domácností seniorů jednotlivců, s nízkými důchody, horším zdravotním stavem, s potřebou osobní péče. Kombinace těchto okolností s osamělostí, nedostatkem kontaktů, zhoršenou kompetencí vyřídit potřebné nároky v sociálním systému a s případnými dopady věkové diskriminace mohou navozovat relativně výrazné situace sociálního vyloučení.

V tomto textu se proto zaměřujeme na problematiku příjmové chudoby a materiální deprivace českých seniorů. Prezentujeme data z několika datových zdrojů, abychom pokud možno popsali jak objektivní, tak subjektivní aspekty tohoto fenoménu. Stranou našeho zájmu nezůstává ani normativní pohled na chudobu/deprivaci a její roli v definicích stáří v názorech obecné populace. V tomto případě vycházíme ze sekundárních analýz výběrových šetření, zejména šetření „Spotřeba a spotřebitelé ve vyšším věku“, která byla realizována jak v seniorské, tak „před-seniorské“ české populaci. I když se totiž problematiky chudoby a materiální deprivace nějakým způsobem dotýká, soustředěná pozornost tomuto fenoménu z těchto datových zdrojů doposud věnována nebyla.

Již jsme nastínil, že tento v zásadě ekonomický problém je silně provázaný s demografickou situací a jejím historickým vývojem. Každý pokus o vhléd či popis tohoto problému je tak nezbytně zapředen do velmi komplexních vztahů různých úrovní. V našich rozborech se nejdříve zabýváme situací současnou, resp. historicky nedávnou, na základě které pak hypoteticky usuzujeme na možné scénáře vývoje budoucího.

Monografie má pět autorů, kteří se na řešení zadání podíleli v oblastech svých expertíz. V kapitole „Chudoba jako definiční znak stáří?“ testuje Lucie Vidovičová výrok obsažený v názvu kapitoly ze dvou pozic. Jednak se skrze praktické příklady z poslední doby dívá na představy (zejména mladších) jedinců o roli chudoby ve stáří a jednak v pozdějších navazujících kapitolách skrze sekundární analýzy vybraných šetření (Život ve stáří, 2002; Spotřebitelé 2011) testuje míru subjektivní chudoby a jejích souvislostí s kvalitou života ve vyšším věku u současných seniorů.

V kapitolách založených na šetření SILC Robert Jahoda a Jiří Vyhliďal s příspěvním Pavla Kofroně prezentují rozbory příjmů a materiální deprivace v seniorské populaci v časové komparaci vzhledem k působení ekonomické krize roku 2008. Soustředí se především na popis vývoje situace, ale také na identifikaci rizikových charakteristik, které k materiální deprivaci přispívají.

V kapitole „Možné nástroje snižování chudoby a materiální deprivace“ do detailu rozebíráme příklad dobrovolného penzijního spoření jako svébytného nástroje státní politiky v předcházení materiální deprivaci. Autoři Robert Jahoda a Jana Godarová podávají přehled vývoje účasti na penzijním připojištění s ohledem na různé charakteristiky pojištěnců a pomocí ekonomických modelů se snaží vygenerovat odpověď na otázku, na kolik měsíců předdůchodu vystačí naspořená částka z doplňkového penzijního spoření, jinými slovy, nakolik může být tento nástroj účinný v eliminaci materiální deprivace v kritickém období před odchodem do řádného starobního důchodu. V tomto smyslu také autoři definují určitá doporučení vzhledem k dalším možnostem využití těchto nástrojů.

V závěru se pak také snažíme hodnotit pozici České republiky v rámci komparativního „Indexu aktivního stárnutí“ zejména s přihlédnutím k problematice exkluze a materiální deprivace jako relativního fenoménu. Než se nyní přesuneme k samotným empirickým analýzám, v následujícím oddíle stručně zopakujeme některé základní teoretické koncepty a definice, které problematiku chudoby a materiální deprivace ve vyšším věku rámcují.

2. Základní vymezení pojmů

V ČR již byla konceptům materiální deprivace, sociálního vyloučení i specificky chudobě věnována detailní pozornost, a to jak jejich definicím [Mareš, 2000; Nedomová, Špiláčková, 2014], tak možnostem jejich měření [Mareš, 2004; Možný, Mareš, 1995], a to včetně dílčího problému chudoby českých seniorů [Rabušic, 1998; nejnověji pak Sýkorová, 2014]. Zde si proto pouze zrekapitulujeme základní přístupy k obecným definicím pojmů tak, jak s nimi i dále v textu pracujeme.

Chudoba je v průmyslově vyspělých zemích chápána především jako „omezení schopnosti jedinců plně participovat na životě společnosti v důsledku nedostatečných ekonomických zdrojů (vyloučení z obvyklého způsobu života), neschopnost - jež plyne z nedostatku zdrojů - participovat obvyklým (standardním) způsobem na životě společnosti“ [Mareš, 2004: 3]. V určitém smyslu slova je extrémní, tzv. absolutní chudoba definována jako deprivace v základních lidských potřebách, mezi které patří jídlo, pitná voda, prostředky k hygieně, přístřeší, vzdělání, zdraví a přístup k informacím [UN, 1995]. Dalším pojmem, který bývá téměř synonymicky k opisu (důsledků) chudoby používán, je **materiální deprivace** [Ringen, 2005], tedy nemožnost zajistit si některé ze statků nebo služeb z důvodu nedostatku finančních prostředků k jejich nákupu.

Zhruba v 80. letech 20. století se začíná hojněji využívat konceptu **sociální exkluze (vyloučení)**, který má zachytit některé nově vyvstalé rysy tohoto fenoménu: přetrvávání chudoby v čase a její prostorovou koncentraci, doprovázenou marginalizací, patologickým jednáním a vzdorováním normám hlavního proudu společnosti, charakterizovanou současnou závislostí na sociálním státu a rozpadem některých tradičních institucí [Room et al. in Mareš, 2000]. Koncept sociální exkluze v sobě zahrnuje i představu statusově členěné společnosti, ve které, v ideálním případě, dochází k posilování prvků rovnosti a vyrovnávání dosažených statusových pozic. A jak shrnuje Mareš [2000], jádrem konceptu sociální exkluze je předpoklad, že vyloučení jedinci, ale i celé vyloučené sociální kolektivity, se nepodílejí stejnou měrou jako ostatní na (hmotných i nehmotných) zdrojích společnosti a na jejich distribuci či redistribuci, což vede k jejich chudobě a sociální či kulturní izolaci. Je to proces vydělování jedinců i sociálních kategorií z organizací či komunit, z nichž je složena společnost. Proces, jenž je zbavuje práv a povinností, která jsou s členstvím v nich spojena. **Ekonomické vyloučení** je zdrojem chudoby a vyloučení ze životního standardu a životních šancí obvyklých ve společnosti či v dané kolektivitě (zejména marginalizací na trhu práce a nezaměstnaností). **Sociální vyloučení** v užším smyslu brání sdílet určité sociální statusy či sociální instituce. **Politické vyloučení** je upřením občanských, politických, ale i základních lidských práv a vyloučením z vlivu na společnost i vlastní osud. **Kulturní vyloučení** je odepření práva jedince či kolektivity participovat na kultuře společnosti a sdílet její kulturní kapitál, vzdělanost i hodnoty. Mechanismy vyloučení jsou i psychologické, jde také o útok na integritu osobnosti vylučovaných jedinců. [Rodgers in Mareš, 2000: 287]

Všechny tyto kategorie a oblasti jsou přitom zároveň obsaženy i v definici **ageismu**, která pracuje s konceptem exkluze ze sociálních rolí, statků, služeb a ostatních dober sociálního života **na základě věku** a/nebo příslušnosti k určité kohortě [Vidovičová, 2008: 144]. Tato konceptuální blízkost je pak vysledovatelná i v oblastech věkové diskriminace (věkové exkluze), které de facto kopírují výše uvedené oblasti projevů exkluze sociální. Hovoříme-li například o kulturním kapitálu a jeho nedostatku nebo nepřístupnosti v případě exkluze, můžeme hovořit i o (ne)vlastnictví určitého **věkového/generačního kapitálu**, tedy předností a výhod ve společnosti spojova-

2. Základní vymezení pojmů

---

ných s určitým věkem. Zároveň je zmíněná konceptuální blízkost také důkazem významných přesahů konceptů vyloučení, jsou-li zároveň kombinovány s „rizikem vyššího věku“.

Tradice empirického šetření *European Community Household Panel* založila sledování 37 indikátorů skutečností, které jsou považovány za **důsledek chudoby** a sociální exkluze. Sledováno bylo osm oblastí a zahrnuty jsou **indikátory** jak objektivní, tak subjektivní povahy. Pro (1) oblast základních potřeb to bylo vlastnictví telefonu, barevné televize, auta, videa, mikrovlnné trouby a myčky nádobí a dále schopnost domácnosti zajistit svým členům odpovídající stravu, nákup nového oblečení, odpovídající vytápění bytu, týdenní dovolenou mimo domov a možnost pohostit přátele či příbuzné. Pro (2) oblast bydlení to byla forma bydlení (státní či obecní byt nebo byt v nájmu od neziskové organizace), velikost, vybavenost a kvalita bytu: méně než 1 místnost na osobu a subjektivní nedostatek prostoru v bytě, možnost odděleného bydlení více generací v bytě, sprcha či vana v bytě, místo pro posezení venku, vlhký byt, špatný stavební stav bytu. Také spokojenost s bytovou situací. Spadá sem i hodnocení kvality životního prostředí - obavy z kriminality a vandalismu v místě bydliště. (3) Pro oblast vzdělání to bylo nejvyšší dosažené vzdělání. (4) Pro oblast trhu práce to byl život v domácnosti, kde žádný z jejich členů neměl placenou práci, život v domácnosti, v níž hlavním příjmem byla podpora v nezaměstnanosti některého z jejich členů, osobní pozice člověka na trhu práce podle definice ILO, kvalita jeho práce a jeho spokojenost s prací (reflexe). Pro oblast zdraví to byla účast na zdravotním pojištění a hospitalizace v posledních 12 měsících, subjektivní hodnocení vlastního zdravotního stavu, omezenost v denních aktivitách pro chronické zdravotní potíže, nemoc a tělesný či mentální handicap. Pro oblast rodinných a sociálních vztahů to byla frekvence kontaktů s rodinou a frekvence kontaktů se sousedy. Pro oblast sociální participace to bylo členství v klubech či sdruženích jakéhokoliv typu. Pro oblast finanční situace to byla schopnost domácnosti vyjít se svými příjmy při uspokojování základních potřeb svých členů, schopnost hradit pravidelné platby (nájem, inkaso...) a schopnost úspor a spokojenost s finanční situací. [podle Mareš, 2004: 13].

Tato sada indikátorů samozřejmě není jedinou možnou cestou, jak chudobu, sociální vyloučení a jejich prevalenci zkoumat. Pro různé věkové, genderové, kulturní, etnické a obecně ekonomické či sociální skupiny nejsou všechny indikátory, a dokonce ani jejich nadřazené dimenze, stejně relevantní. Typickým příkladem je oblast pracovního trhu a zaměstnanosti, kde indikátory jako podíl domácností s členy bez placeného zaměstnání či s podporou v nezaměstnanosti jako hlavním příjmem, nebo spokojenost s prací nemají pro mladší seniory stejný význam jako pro osoby v tzv. „čtvrtém věku“. Jiným příkladem je kvalita životního prostředí, jejíž důležitost naopak roste s věkem subjektu, jehož míra sociálního vyloučení je hodnocena [Oswald et al., 2005; v prostředí českých velkých měst srov. Vidovičová et al., 2013].

Pravděpodobně jednou z nejdůležitějších charakteristik indikátorů chudoby a sociálního vyloučení je jejich rozdělení na objektivní a subjektivní. Ještě jednou se vraťme k přehledu Mareše [2004], který **objektivní míry** chudoby definuje jako dokumenty verifikovatelný a/nebo vůči nějakému standardu poměřovaný status jedince (např. doklady o příjmu, majetkové příznání; příjem pod stanoveným životním minimem). Oproti tomu **subjektivní míry** nevypovídají o stavu člověka, jako spíše o pocitech člověka, které tento stav provázejí. Klasická sociologická poučka označovaná jako Thomasův teorém nás ale přesvědčuje, že „*jestliže je určitá situace lidmi definovaná jako reálná, pak je reálná ve svých důsledcích.*“ A tudíž vlastní subjektivní reflexe chudoby nebo obecněji sociálního vyloučení či materiální deprivace je možné považovat za stejně závažnou jako její objektivizované míry. Problémem je, že tyto dva přístupy často nedocházejí ke stejným výsledkům a je potom otázkou, který

z nich brát jako více směrodatný například pro tvorbu politik. Hagensaars [in Mareš, 2004] hovoří o chybách dvojího typu: Určitý počet osob, jež jsou klasifikovány dle objektivních kritérií jako chudé, se chudými být necítí (*chyba I. typu*). Tito lidé se například mohou vyhýbat stigmatizaci a frustraci nebo nemusí mít vysoké ambice či jim mohou (kvůli sociální izolaci a životě v homogenním chudém prostředí) chybět aspirace ap. Nebo jsou jejich aspirace nízké jako výraz „realistické“ adaptace na málo dostupné příležitosti. Nakonec může být jejich chudoba zvoleným způsobem života (například dobrovolně skromný [Librová 1994]), a proto není jako chudoba vnímána. Naopak, určitý počet osob, které dle objektivních kritérií chudými nejsou, se chudými cítí (*chyba II. typu*). Například proto, že svoji situaci srovnávají se situací úspěšnějších osob ze své vlastní či referenční třídy, vrstvy, skupiny, komunity atp.

Relevance subjektivních indikátorů je v seniorské populaci dodatečně problematizována vícekrát prokázanou tendencí seniorů vyjadřovat, a to zejména v obecně formulovaných otázkách, vysokou spokojenost, resp. nízkou míru negativních postojů. Druhou výzvou je i výše nastíněný faktor distance od negativních konotací spojovaných v obecném povědomí s vlastní skupinou, tedy jakýsi demonstrativní únik před stereotypem vyjádřený typickým výrokem: „*ano, důchodci jsou chudí/diskriminováni/ opouštěni, ale já ne, je to problém těch druhých*“.

Bez ohledu na rozdělení indikátorů na subjektivní a objektivní, je chudoba a sociální exkluze vždy koncepty **konsenzuálními**¹ a **relativními**, neboť jsou poměřovány a vyjadřovány ve vztahu k jiným jedincům, sociálním/ekonomickým skupinám, národním státům nebo regionům. Rada ukazatelů chudoby, materiální deprivace a sociálního vyloučení může být závislá, a tudíž diferencovaně distribuovaná, i s ohledem na pozici jedince v životním cyklu, resp. jeho či jejím věku. Jejich vzájemný efekt je teoretizován dvěma přístupy. První hypotéza předpokládá, že lidé „stárnou“ ve svojí sociální situaci a nesou důsledky svého znevýhodnění v průběhu celého života přibližně stejnou měrou. Tj. že například rozdíl mezi bohatým třicátníkem a chudým třicátníkem je přibližně stejný jako mezi bohatým a chudým seniorem [srov. Calasanti, Slevin 1980]. Druhý přístup je vyjádřen v rámci **teorie kumulace výhod a nevýhod** (angl. CAD - *cumulative advantage/disadvantage*). Tato teorie, známá též jako Matoušův efekt,² říká, že jedinci zvyhodnění/znevýhodnění v raných fázích životní dráhy mají větší šanci na akumulaci svých výhod/nevýhod v průběhu života, což způsobuje, že nerovnosti ve stáří naopak narůstají. V neposlední řadě je relativita těchto konceptů vyjádřená také tím, že se jedná o záležitost nejen příjmů ale i vydání, způsobu života a životních postojů, a to i mezi osobami ve vyšším věku, které máme tendenci vnímat jako obecně „skromnější“ [Kuchařová, 2002, ale srov. Šafr, 2006]

Kromě již zmíněných korelátů a indikátorů chudoby a materiální deprivace je praktické také zmínit koncept **finanční gramotnosti**. Ta je definována jako schopnost, dovednost či znalost porozumět financím a jejich správě a adekvátně s nimi zacházet v kontextu různých životních situací. Nedostatek finanční gramotnosti je spojen s vyšším rizikem chudoby a materiální deprivace, a naopak její posilování (např. skrze formu předdůchodové přípravy) je považováno za jeden z neúčinnějších prostředků eliminace těchto negativně percipovaných fenoménů (srov. např. OECD 2012). Podle zjištění Šlapáka et al. (2010) ale „*pouze polovina obyvatel České*

---

¹ Odráží se to i v užívaných definicích, kdy například pro účely definice hmotné nouze hovoří pravidla o situaci, kde osoba či rodina nemá dostatečné příjmy a její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb na **úrovni ještě přijatelné pro společnost**. (Zdroj: <http://www.mpsv.cz/cs/5#ohn>; cit. 2013-12-09).

² „Kdo má, tomu bude dáno a bude mít ještě víc, ale kdo nemá, tomu bude odňato i to, co má.“ (Bible, Matoušovo evangelium, kap. 13, verš 12).

republiky, jimž zbývá deset či méně let do dosažení statutárního důchodového věku, se aktivně finančně připravuje na důchod. Každý čtvrtý o takových přípravách ani nepřemýšlel. U těch, kteří se na důchod připravují, je **motivem k přípravě na důchod většinou snaha zajistit si pohodlné stáří bez starostí o peníze a obava, že důchod ze státního systému nepokryje budoucí materiální potřeby**. Výsledky šetření ukázaly, že prakticky univerzálně existuje **disproporce mezi budoucími finančními potřebami příštích důchodců a jejich odhadem výše důchodu**, na který budou mít nárok. Lidé počítají s tím, že v důchodu budou více utrácet za zdravotnictví a očekávají rovněž pokračující růst cen energií a nájemného. Naopak předpokládají, že ušetří na odívání a nákladech na technická zařízení a vzdělávání. Ukazuje se, že odhadovaná výše důchodu pokryje nezávisle na demografických charakteristikách jedince pouze dvě třetiny jeho budoucích potřeb." (Šlapák et al., 2010: 56)

Český právní řád pro řešení těchto situací zná několik způsobů ochrany a pomoci. Jedním z nich je institut **hmotné nouze**. Podle zákona 111/2006 Sb. ve znění pozdějších předpisů (§2 a) se osoba nachází v hmotné nouzi, jestliže její příjem (příjem společně posuzovaných osob) po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky živobytí a tento příjem si nemůže zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním a zabezpečení jejích základních životních podmínek je tak vážně ohroženo. Pro osoby starší 68 let, starobní a invalidní důchodce je zároveň stanovena výjimka z podmínky, kdy je pro uznání stavu hmotné nouze povinnost být v pracovním stavu, příp. být v evidenci uchazečů o zaměstnání. Stav hmotné nouze je už ovšem extrémní, hraniční situací, které se státní i regionální politika snaží zabránit řadou nástrojů preventivní i kurativní povahy. Jedná se jednak o dávky státní sociální podpory (např. příspěvek na bydlení), různé formy jednorázové finanční a materiální pomoci, ale v kontextu vyššího věku je to především samotná důchodová politika, která systémem stanovení penze, jejich valorizací a poskytováním, resp. uvolňováním a regulací trhu pro poskytování, alternativních či doplňkových finančních produktů pro zajištění příjmu v období, kdy již jej není možné nebo dostatečné zajistit výdělečnou činností formou práce, zaměstnání. Dále v textu se budeme věnovat dvěma takovým nástrojům důchodové politiky a jejich možnosti elevace rizika chudoby v předdůchodovém a důchodovém věku.

3. Chudoba jako definiční znak stáří?

Chudoba činí ze stáří peklo už tady na zemi. (Francouzské přísloví)

Spojení stáří jako období chudoby má silné historické kořeny. Na příkladu vývoje chudinské a sociální péče v Praze to dobře ilustruje výběr ze stanov chudobince sv. Bartoloměje ze 4. prosince 1809, který měl již od počátku své existence charakter zařízení místního pražského ústavu „pro chudé, kteří pro stáří, zmrzačení nebo jiné vady k výdělku jsou zcela neschopni, ale nemají žádné nemoci nakažlivé neb ošklivost vzbuzující“ [Fejtová n.a.].

Přeloženo do dnešního konceptuálního jazyka, vyšší věk bývá spojován s nemo-houcností, závislostí a nemocí, jak to uvádí i Palmore [1999], když podává shrnutí nejčastějších předsudků o stáří a starých lidech jako o lidech nemocných, impotent-ních, ošklivých, neschopných se učit a zapamatovat si, zbytečných a neproduktivních, osamělých a izolovaných, pesimistických a depresivních, bez vlivu a politické moci a konečně i chudých. To se projevuje i na dominantních rysech vytyčovaných ve veřejném mínění jako **hlavní definiční znaky stáří**. Na otázku, podle čeho vnímáme nějakého člověka jako starého, byly v roce 2001 na prvních třech místech vytyčeny tyto znaky: fyzický stav (75 %), věk (56 %) a ztráta duševní svěžesti (54 %), méně často pak i „věk odchodu do důchodu“ (18 %) [Vidovičová, Rabušic, 2003]. V roce 2012 byly na obdobné škále nejčteněji získány tyto odpovědi: neschopnost se o sebe postarat (36 %) špatné zdraví (33 %), věk (26 %). Pobírání důchodu pak představovalo definici stáří pro 15 % a dalších 7 % dotázaných zvolilo variantu „ukončení pracovní činnosti“ [Zdroj: Ageismus III]. Stáří je v tomto kontextu vnímáno jako ta část života, která se odvíjí v nezaměstnanosti, či po ukončení pracovní činnosti, probíhá v závislosti na příjmech od státu, resp. ze sociálních systémů, a v důsledku zhoršujícího se zdravotního stavu je charakterizována i snižující se možností si vlastními silami z této situace sám/sama pomoci.

Přímá operacionalizace „chudoby“ nebyla v citovaném šetření zahrnuta, nicméně je-li obecně, resp. konceptuálně, počátkem chudoby stav bez výdělečné činnosti, bez práce, která by produkovala příjem, pak je paralela mezi chudobou a stářím velmi zřetelná. Tyto charakteristiky odráží i nejtypičtější **mýty spojené se stářím** podle Haškovcové [1989], tedy mýtus o souvislosti stáří a nemoci, mýtus zjednodušené demografie (člověk se stává starým odchodem do důchodu), mýtus homogenity (o stejnorodosti stáří), mýtus neužitečného času (nepracující důchodci jsou neužiteční). Haškovcová [1989: 28] přitom ale mluví též o mýtu nároku na materiální zabezpečení (kdy pouhé materiální zabezpečení má dát starým lidem pocit spokojenosti) zároveň i jako o mýtu falešných představ, tedy že „výborné, či alespoň vyhovující materiální zajištění starých lidí je nejen předpokladem jejich osobní spokojenosti, ale že dokonce tuto spokojenost zakládá“.

Rámeček 3.1 Mediální reprezentace mýtu materiálního zabezpečení/falešných představ

V souvislosti s diskusí o mýtech materiálního zabezpečení/falešných představ nemůžeme nezpomenout na politickou a mediální kauzu, která provázela vystoupení poslankyně Gabriely Peckové ze dne 4.5.2012. Ve svém vystoupení poslankyně uvedla: *"Ať se nám to líbí, nebo ne, úsporná opatření pocítí v tomto případě ve svých peněženkách senioři, ale oni se tomu přizpůsobí. Já to vím, protože s nimi pracuji celý život. ... Mnozí se narodili za války a svůj život prožili v režimu, který jim žádné extra zbohatnutí nedovolil... Nikdy jsem ještě v ordinaci neslyšela: já už nechci žít, já už na to nemám! Ale velmi často slýchám ve své ordinaci: já už nechci žít, protože už nemám pro co, protože už nemám pro koho, protože překážím, protože mě nikdo nepotřebuje."* Vystoupení poslankyně vyvolalo ostrou kritiku zástupců levicových i pravicových stran a v důsledku mediální pozornosti a zvoleného rámování byly zřetelné také kritické hlasy veřejnosti.

Máme však za to, že výrok poslankyně ve svém původním kontextu odpovídá snahám založeným na poznání širších souvislostí seniorské problematiky v oblasti kvality života a jeho kritika naopak posiluje stigmatizaci seniorů jako osob chudých a (strukturálně) závislých. Perex k článku, ve kterém je výrok citován, pak uvádí: *"Snížení důchodů se senioři přizpůsobí, zažili už horší časy, měli bychom raději myslet na jejich duševní pohodu. Takto by se dala shrnout argumentace poslankyně..."*. Toto rámování nesprávně zaměňuje koncept pohody (well-being) s exkluzí a nedostatkem důstojnosti (dignity), o kterém poslankyně mluvila. V následném textu daného článku³ je pak také zahrnuta anketa, kde z 6 803 hlasujících pouze 18 % s argumentací poslankyně souhlasilo. Naopak většina, tedy 72 %, se zdá podléhat tomu, že senioři potřebují především to, aby někdo vyřešil jejich finanční situaci, a tím, se (snad/pravděpodobně) vyřeší i jejich ostatní problémy. Argumentace použitá poslankyní však byla obrácená - bude-li na seniory nahlíženo s větší úctou, tj. v praktických krocích se budeme snažit o jejich větší sociální exkluzi, bude to (snad/pravděpodobně) účinnější než zvyšování penzijních dávek v takové míře, jakou dovolují současné ekonomické poměry.

Domníváme se, že se jedná o příklad mediální (ale i politické) podpory ztotožňování stáří s chudobou a posilování onoho zmíněného mýtu nároku na materiální zabezpečení a s ním spojeného mýtu falešných představ.

Podle některých mediálních titulků odvolávajících se na šetření ČSOB se chudoba (ve) stáří stala novodobým lidovým strašidlem [srov. koncept *folk devil* u Cohen 1980], a to zejména pro příslušníky mladé generace: *"Chudoba ve stáří děsí mladé Čechy"* nebo *"Mladí lidé se ve stáří bojí chudoby"* jsou velmi ilustrativní.⁴ V šetření, na kterém tyto články staví, bylo zjištěno, že téměř 37 % lidí pod třicet let se obává v důchodovém věku chudoby a nedostatku peněz, u lidí nad třicet let věku je to (jen) o 10 % méně.

---

³ Zdroj: http://www.lidovky.cz/poslankyne-gabriela-peckova-tvrdi-ze-duchodce-trapi-vice-spolecenske-vyloucení-nez-nedostatek-penez-íuq-/zpravy-domov.aspx?c=A120504_183609_ln_domov_íjkz (cit. 2013-12-09)

⁴ Zdroj: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Chudoba-ve-stari-desi-mlade-Cechy-181363>; <http://www.penize.cz/ekonomika/95838-mladi-lide-se-ve-stari-boji-chudoby-presto-spori-malo> [cit. 2013-11-18]

Nutno dodat, že tyto obavy nejsou tak zcela neopodstatněné, od samotného jednoduchého principu, že odchod do důchodu jako formální hranice stáří s sebou pro většinu starších pracovníků nese i pokles příjmů, který, bez dostatečné akumulace dalších či alternativních příjmů, může vést i k dalším formám deprivace, ale sám vyšší věk *per se* se zdá být bohatý na události, které dále mohou finanční situaci komplikovat. Ilustrují to data ze šetření, které představujeme i v pozdějších kapitolách. V průřezovém pohledu, který je nám z titulu obvykle dostupných dat bližší, ale zároveň platí, že ageismus (jako věková ideologie o kvalitativně horší části života ve stáří) a chudoba se nezdá objevují společně, respektive působí jako spojené nádoby. Jak to uvádí ve svých zjištěních Vidovičová a Gregorová [2010]: ne věk samotný, ale jeho přidané charakteristiky zvyšují riziko věkové diskriminace. Aneb jak to ve výmluvné zkratce vyjádřila, dnes již klasickým výrokem, de Beauvoir [1977. 17]: *„Dnes, stejně jako v historii, třídní boj určuje způsob, jakým se stáří zmocňuje člověka: existuje velká propast mezi starým otrokem a starým patricijem, mezi bývalým dělníkem s bídnou penzí a Onassisem.“* Na základě řečeného se proto v následujících oddílech zabýváme jak různými věkovými kategoriemi, tak dalšími statusovými charakteristikami, abychom popsali situaci v otázkách příjmové chudoby a materiální deprivace a jejich vývoje v období kolem světové hospodářské krize.

4. Objektivní ukazatele chudoby a materiální deprivace

V této části monografie se věnujeme rozboru vývoje rizika chudoby (podle příjmů) a zaměřujeme se na identifikaci trendů ve vývoji příjmové chudoby a materiální deprivace seniorů. Zároveň se snažíme o identifikaci faktorů, jež riziko chudoby u této skupiny populace způsobují. V textu uvádíme nejprve základní přehled vybraných ukazatelů ekonomiky České republiky, jako je například vývoj cen, výdajů domácností, nezaměstnanosti atd. Další rozbor nejprve ukazuje riziko příjmové chudoby u seniorů podle jejich základních sociodemografických charakteristik a dále provádíme rozbor jednotlivých indikátorů materiální deprivace podle struktury populace a podobně i indikátorů mnohočetné výrazné materiální deprivace (v souladu s indikátorem doporučeným Evropskou komisí). Rovněž poskytujeme rozbor vývoje v oblasti nákladů na bydlení a deprivace v položkách vztahujících se k bydlení. Tato část monografie umožňuje náhled do problematiky příjmové chudoby a deprivace v období na začátku hospodářské krize (rok 2007 a 2008) a její dopady (roky 2010 a 2011).

Rozbory jsou prováděny na základě dat mezinárodního průzkumu *European Union Statistics on Income and Living Conditions for the Czech Republic* (EU - SILC), který je každoročně, od vstupu do Evropské unie, zpracováván Českým statistickým úřadem. Výběrový vzorek průzkumu EU - SILC je přibližně 10 000 domácností. V rámci vzorku domácností je nastaven 4letý rotační panel, v rámci něhož dochází každý rok k obměně 1/4 zkoumaného vzorku (v průzkumu tedy domácnost setrvává maximálně 4 roky), samozřejmě za dodržení podmínky reprezentativnosti vzorku. Data EU - SILC obsahují údaje o socioekonomických charakteristikách obyvatelstva daného státu, díky své periodicitě a koordinaci Eurostatem umožňují data mezinárodní a vývojová srovnání.

Na tomto místě je třeba upozornit na několik limitů každého výběrového šetření: časové zpoždění, charakteristiky výběrového vzorku. K časovému zpoždění dochází již z povahy dat a náročnosti sběru a zpracování dat. Data o příjmech mají většinou roční charakter a jsou tedy sbírány za poslední uzavřený kalendářní rok (tedy nejnovější data jsou SILC 2012, vypovídající o údajích za rok 2011). Nicméně některé socioekonomické charakteristiky jedinců či domácností jsou zjišťovány na základě aktuálního stavu - věk, bydlení, současná pracovní aktivita a pracovní zařazení, počet a stáří dětí apod. (tedy data SILC 2012, údaje z roku 2012). Výběrový soubor EU - SILC mírně podhodnocuje příjmovou situaci obyvatelstva, což je způsobeno menším zastoupením bohatších domácností. Ve vypracovaných statistikách budou případné metodologické problémy vyplývající z limitů průzkumu EU - SILC diskutovány.

4.1 Vývoj vybraných ukazatelů české ekonomiky v období 2008 až 2012

Vývoj cen, mezd a trhu práce

Vývoj české ekonomiky byl ve sledovaném období 2008 až 2012 ve znamení hospodářské krize. Předchozí období let 2005 až 2007 přineslo značnou dynamiku hrubého domácího produktu (průměrný růst 6,5 %). Hlavním zdrojem ekonomického růstu v tomto období byla domácí poptávka tažená výdaji domácností na konečnou spotřebu a tvorbou hrubého kapitálu. V roce 2008 však došlo ke zpomalení tempa

4. Objektivní ukazatele chudoby a materiální deprivace

růstu hrubého domácího produktu, projeví se tak silící důsledky světové hospodářské krize. V následujícím roce 2009 došlo dokonce k reálnému poklesu HDP, v letech 2010 a 2011 sice došlo k opětovnému růstu HDP, ale již nižšímu než před rokem 2009. V posledním sledovaném roce došlo k meziročnímu poklesu reálného HDP o 1 procentní bod (p.b.).

Hlavní vliv na růst inflace v roce 2008 měl nárůst cen potravin, dále cen energií, tepla a zvýšení snížené sazby DPH (5 % → 9 %). Rovněž došlo k nárůstu cen alkoholu, tabákových výrobků a v první polovině roku 2008 i cen pohonných hmot. Tento vývoj měl relativně nepříznivý dopad na životní náklady domácností. Rostla zadluženost domácností, i když ne tak velkým tempem jako v předchozích letech. V roce 2010 dále vzrostla spodní i horní sazba DPH, místo 9 %, respektive 19 % byla nově stanovena na **10 %**, respektive **20 %**. Rovněž došlo v roce 2010 ke zvýšení spotřební daně, která tak dále zdražila alkohol, pohonné hmoty a tabákové výrobky.

Oproti tomu se poměr průměrného starobního důchodu a průměrné mzdy v průběhu let 2010 až 2012 příliš nezměnil, největší změna proběhla již na začátku sledovaného období v roce 2009. V roce 2008 byla zavedena možnost daňové slevy u pracujícího důchodce s cílem dosažení vyššího zapojení osob v důchodovém věku na pracovní trh.

Tabulka č. 4.1 **Vývoj vybraných ukazatelů národního hospodářství** (v %)

	inflace	růst reálného HDP	vývoj podílu výdajů na důchody k HDP	růst výdajů na konečnou spotřebu domácností
2008	6,3	3,1	8,1	3,0
2009	1,0	-4,5	9,1	0,2
2010	1,5	2,5	9,2	1,0
2011	1,9	1,9	9,7	0,5
2012	3,3	-1,0	9,9	-2,2

Zdroj: ČSÚ, MPSV data za rok 2008-2012

Vývoj v oblasti průměrných hrubých mezd byl následující: v roce 2008 byla v ČR průměrná výše hrubé měsíční mzdy 23 542 Kč. Reálná mzda se v roce 2009 meziročně zvýšila o 2,3 %, částečně vlivem nízké míry inflace. Mzdy a platy vyplacené v české ekonomice klesly v roce 2009 proti roku 2008 o 6 % (ČSÚ, 2011). V roce 2010 nastal reálný růst mezd o 0,7 % (průměrná mzda 23 951 Kč). V roce 2011 byl reálný růst mezd 0,5 % (průměrná mzda 24 319 Kč). V posledním sledovaném roce 2012 růst mezd přibrzdila inflace. Relace průměrného starobního důchodu k průměrné hrubé mzdě se mezi lety 2008 a 2012 zlepšila o 1,7 p. b. (40,2 % na 42,9 %).

Míra registrované nezaměstnanosti koncem roku 2009 oproti roku 2008 podstatně vzrostla na hodnotu 8,0 %. Předposlední sledovaný rok 2011 znamenal zvýšení míry registrované nezaměstnanosti na hodnotu 8,6 %, tato hodnota se udržela i v roce 2012.

4. Objektivní ukazatele chudoby a materiální deprivace

Tabulka č. 4.2 **Vývoj reálných mezd a nezaměstnanosti** (v %)

	průměrné reálné mzdy	průměrný starobní důchod/průměrná hrubá mzda	průměrný starobní důchod/průměrná čistá mzda	míra registrované nezaměstnanosti
2008	1,4	40,2	52,8	5,4
2009	2,3	41,6	53,7	8,0
2010	0,7	41,2	53,2	9,0
2011	0,6	42,0	54,7	8,6
2012	-0,6	42,9	55,6	8,6

Zdroj: ČSÚ, data za rok 2008-2012

Nejvyšší reálné zvýšení podle indexu spotřebitelských cen meziročně bylo v roce 2009, naopak nejnižší bylo v posledním sledovaném roce. Při použití indexu životních nákladů bylo meziroční zvýšení reálného důchodu o 0,5 p.b. nižší, než tomu bylo při posuzování podle indexu spotřebitelských cen. V roce 2012 byl pak tento rozdíl ještě patrnější (o 1,2 p.b.).

Tabulka č. 4.3 **Reálná výše důchodu při použití indexu spotřebitelských cen a životních nákladů** (v %), meziročně

	2008	2009	2010	2011	2012
index spotřebitelských cen	106,3	101,0	101,5	101,9	103,3
reálný důchod při použití indexu spotřebitelských cen	100,7	106,2	99,2	102,6	98,9
index životních nákladů	108,2	101,5	102,1	103,0	104,6
reálný důchod při použití indexu živ. nákladů	98,9	105,7	98,5	101,5	97,7

Zdroj: ČSÚ, MPSV data za rok 2008-2012

Rok 2008 byl posledním rokem s vysokým růstem úrovně hrubého domácího produktu a výdajů domácností na konečnou spotřebu, na druhou stranu byla zaznamenána vysoká míra inflace, která byla způsobena především zvýšením cen potravin (8,1 %), růst reálných mezd byl pomalý. Následující rok 2009 přinesl zhoršení důležitých ekonomických ukazatelů, především nastal pokles HDP a zmenšila se dynamika růstu výdajů domácností na konečnou spotřebu, míra registrované nezaměstnanosti vzrostla, naopak poklesla míra inflace a zvýšilo se tempo růstu průměrných reálných mezd. Dopad krize na českou ekonomiku byl výraznější, protože propadu předcházely vysoké předchozí nárůsty HDP. Roky 2010 a 2011 byly ve znamení růstu míry inflace a pouze mírného zvýšení tempa HDP, došlo ke zhoršení podmínek na trhu práce, kdy dále vzrostla registrovaná míra nezaměstnanosti a reálné mzdy se zvýšily jen o necelé jedno procento. Uvedené okolnosti v souhrnu znamenaly tlaky směrem k růstu rizika chudoby, materiální deprivace a sociálního vyloučení.

4.2 Struktura populace seniorů (2008-2012), jejich příjmy a ekonomická (ne)aktivita

Demografická struktura

Podle dat šetření SILC vzrostl v ČR mezi lety 2008 a 2012 počet osob ve věku 60 let a více přibližně o 10 %, v absolutním vyjádření o 250 tisíc osob. A to za situace, kdy celkový počet obyvatel ČR rostl pouze mírně. V roce 2008 tak osoby ve věkové kategorii 60+ tvořily 21 % všech obyvatel, v roce 2012 již 23,3 %. Pokud uvažujeme „druhou hranici stáří“, tj. 65 let, pak hovoříme o přibližně 15 % populace. Projevuje se tak tzv. fenomén „stárnutí populace“, kdy do důchodového věku odcházejí silné ročníky z padesátých let 20. století.

Tabulka č. 4.4 **Vývoj počtu osob v ČR podle věku dle dat SILC** (v tis.)

věkové kategorie	sledovaná období				
	2008	2009	2010	2011	2012
méně než 55 let	7 324	7 336	7 374	7 353	7 178
55 až 59 let	757	741	750	747	715
60 až 64 let	677	707	722	741	741
65 až 69 let	485	521	545	537	597
70 až 74 let	389	400	379	391	393
75 až 79 let	311	329	327	326	315
80 až 84 let	186	199	198	220	226
85 a více let	101	107	108	119	128
celkem	10 229	10 340	10 403	10 435	10 293
celkem 60+	2 149	2 263	2 279	2 334	2 400

Pozn.: Skutečný počet osob v daných věkových kategoriích se liší oproti hodnotám uváděným v tabulce. Je tomu tak proto, že hodnoty jsou pro ČR dopočteny na základě šetření z cca 20 tis. jedinců.

V seniorské věkové kategorii převažují ženy, jejich převaha je vyšší s přibývajícím věkem. Mezi devadesátníky je poměr žen téměř 4 : 1.

4. Objektivní ukazatele chudoby a materiální deprivace

Tabulka č. 4.5 **Věková a genderová struktura seniorské populace v letech 2008 až 2012** (v %)

		55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85-89	90-94	95+
2008	ženy	7,4	7,0	5,2	3,9	3,7	2,8	1,5	0,3	0,1
	muži	7,2	6,5	4,5	3,0	2,4	1,5	0,6	0,1	0,0
2009	ženy	7,3	7,1	5,5	4,0	3,7	2,8	1,6	0,3	0,1
	muži	7,2	6,6	4,7	3,0	2,4	1,5	0,6	0,1	0,0
2010	ženy	7,2	7,3	5,6	4,1	3,6	2,8	1,6	0,4	0,1
	muži	7,1	6,8	4,8	3,2	2,4	1,5	0,7	0,1	0,0
2011	ženy	7,1	7,3	6,1	4,3	3,5	2,9	1,7	0,4	0,1
	muži	7,1	6,9	5,3	3,4	2,3	1,6	0,7	0,1	0,0
2012	ženy	7,2	7,3	6,2	4,5	3,6	2,9	1,8	0,4	0,1
	muži	7,2	7,0	5,4	3,4	2,3	1,7	0,7	0,1	0,0

Počet domácností s důchodci je 1,56 mil. (38 % ze všech domácností), tvoří je především domácnosti dvojic (nejčastěji manželský pár). Průměrný počet členů domácnosti je 1,93, z toho nepracujících seniorů je v průměru 1,39 a pracujících seniorů 0,08. **Domácnosti seniorů - jednotlivců** je přibližně 500 tis. a jedná se převážně o ženy (78 %).

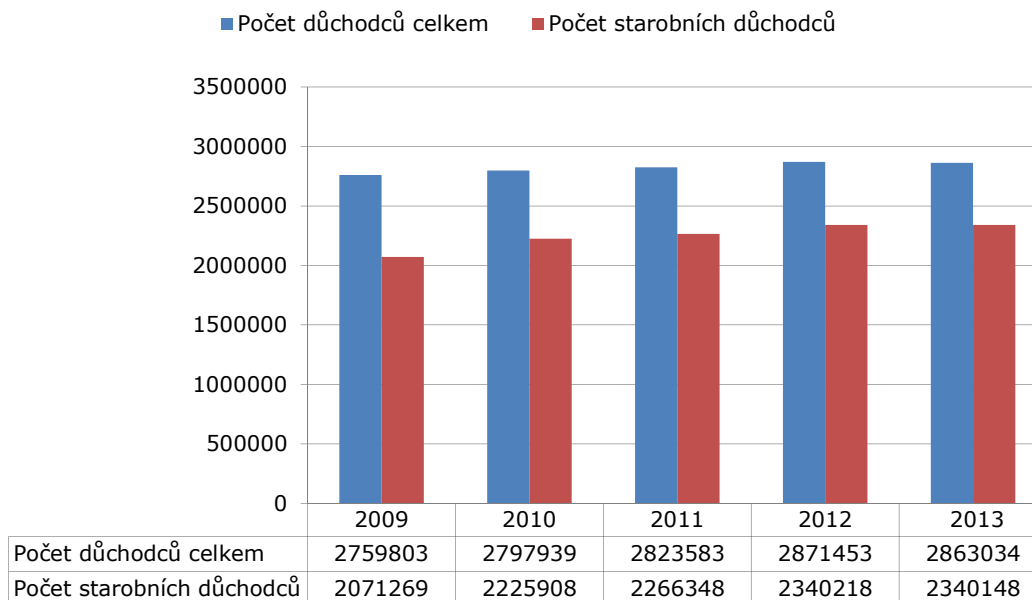
Tabulka č. 4.6 **Základní struktura domácností seniorů - SILC 2008, 2010, 2012** (v %)

počet osob v domácnosti	2008			2010			2012		
	domácnosti celkem	2 a více členů	jeden člen	domácnosti celkem	2 a více členů	jeden člen	domácnosti celkem	2 a více členů	jeden člen
1	51,5		100,0	52,2		100,0	54,8		100,0
2	45,9	95,2		45,4	94,8		43,1	95,9	
3 a více	2,6	4,8		2,4	5,2		2,1	4,1	
pohlaví osoby v čele									
ženy	42,1	6,2	76,6	43,2	6,7	77,2	42,0	7,5	78,1
muži	57,9	93,8	23,4	56,8	93,3	22,8	58,0	92,5	21,9

Na narůstajícím podílu domácností jednotlivců ve vyšších věkových kategoriích se podílí především zvyšující se úmrtnost ve vyšším věku, a to zejména u mužů (tzv. feminizace vysokého stáří). Úplné rodiny seniorů převažují spíše v mladších věkových skupinách (jejich podíl z celku úplných rodin se pohybuje mezi 16-25 %). Tyto domácnosti jsou ze čtyř pětín tvořeny manžely, s nimiž nežijí další osoby. Jde většinou o dvojici v důchodovém věku bez příjmů z ekonomické aktivity, pouze asi ve 20 % případů je v domácnosti alespoň jeden její člen dále ekonomicky aktivní. Průměrný roční příjem domácností s důchodci byl 143 tis. Kč na osobu (2009). Důchody tvoří 70 % všech příjmů domácností s důchodci, ale již 88 % příjmů domácností seniorů - jednotlivců (viz níže).

Příjmová situace

Graf č. 4.1 Vývoj počtu důchodců a počtu starobních důchodců

Zdroj: ČSSZ

Následující tabulka č. 4.7 ukazuje absolutní četnost osob v šetření SILC v členění podle věku osoby a **podle druhu důchodu**. Z tabulky je zřejmé, že před 55. rokem života je v šetření naprosté minimum osob, které by pobíraly starobní důchod. Naopak, po dovršení 60. roku života je naprostá většina osob ve starobním důchodu nebo čeká na překlapaní důchodu invalidního na důchod starobní. V příloze se nachází obdobná tabulka z šetření SILC 2008. Při srovnání vynikne zejména, že ve věkové kategorii 60-64 let (ale zejména pak věkové kategorii 55-59 let) meziročně relativně klesá počet starobních důchodců ve prospěch osob, které žádný důchod nepobírají (efekt prodlužování věku odchodu do důchodu). Zároveň relativně roste i zastoupení osob ve věkové kategorii 85 a více let.⁵

⁵ S ohledem na výše popsané proto pro další šetření v této kapitole omezíme skupinu „důchodců“ podle druhu důchodu na starobní a souběh starobního a pozůstalostního (dva sloupce tučným písmem). Jelikož se skupina důchodců „kryje“ zejména se skupinou osob ve věku 55/60 a více let, ze šetření navíc vyloučíme skupinu osob do 55 let.

4. Objektivní ukazatele chudoby a materiální deprivace

Tabulka č. 4.7 **Vývoj počtu osob v šetření SILC 2012 podle věku a podle druhu důchodu** (nevážené počty osob)

věkové kategorie	druh důchodu							celkem
	žádný důchod	starobní	starobní a vdovský (vdovec.)	invalidní	sirotčí	vdovský a vdovecký	ostatní souběhy důchodů	
méně než 55 let	12 126	3	1	379	75	32	21	12 637
55 až 59 let	1 085	264	28	241	0	34	17	1 669
60 až 64 let	260	1 204	164	126	0	6	2	1 762
65 až 69 let	13	1 230	261	3	0	3	2	1 512
70 až 74 let	1	741	275	0	0	1	0	1 018
75 až 79 let	0	476	294	0	0	0	0	770
80 až 84 let	0	259	293	0	0	1	0	553
85 a více let	0	95	219	0	0	3	0	317
celkem	13 485	4 272	1 535	749	75	80	42	20 238

Tabulka č. 4.8 **Podíl mužů ve skupině osob pobírajících starobní důchod** (v %)

	SILC 2008	SILC 2009	SILC 2010	SILC 2011	SILC 2012
55 až 59 let	10,5	11,8	12,3	12,0	10,9
60 až 64 let	33,8	34,9	35,2	36,9	38,0
65 až 69 let	45,8	44,2	46,1	45,5	43,0
70 až 74 let	42,1	42,7	42,4	41,2	43,3
75 až 79 let	41,3	41,7	40,6	43,6	41,5
80 až 84 let	33,3	37,3	40,0	39,8	39,6
85 a více let	33,7	34,9	34,9	36,2	35,1
celkem	37,1	38,0	38,7	39,4	39,2

Pozn: Definice osob v důchodu vychází z předchozí tabulky, jedná se o osoby pobírající buď starobní důchod, anebo o souběh starobního a vdovského (vdoveckého) důchodu. Rozdíl do 100 % tvoří ženy.

Mezi roky 2008 až 2012 dochází ke změně v poměru mezi muži a ženami pobírajícími starobní důchod. Podíl mužů se během uvedeného období zvýšil o 2 p.b. a vzhledem k rychleji se prodlužující důchodové hranici u žen se dá očekávat, že podíl mužů poroste i v následujících letech.

Následující tabulka č. 4.9 ukazuje, jestli je v domácnosti důchodců přítomen pracovní příjem. Nejedná se o vyčerpávající rozbor, zajímá nás pouze, jestli v domácnosti je nebo není příjem z ekonomické aktivity, abstrahujeme od jeho výše, a tím i podílu na celkovém příjmu domácnosti.

Cca dvě ze tří domácností starobních důchodců nemají příjmy z ekonomické aktivity, spoléhají se proto zejména na sociální příjmy (starobní důchody), případně předchozí úspory nebo mezigenerační transfery. I když se tento podíl v čase příliš nemění, mohlo by se zdát, že sledovaný podíl domácností mírně klesal do roku 2010 (příjmy za rok 2009), poté se zvyšuje. Tento vývoj je podobný ekonomickému vývoji v dané době, kdy nástup krize mohl ve větší míře dopadnout na pracující

4. Objektivní ukazatele chudoby a materiální deprivace

důchodce (ztráta ekonomické aktivity), tak na větší míru využití předčasných důchodů. Toto je ovšem pouze hypotéza, jejíž verifikaci se tato kapitola nevěnuje. Zásadní rozdíly ohledně příjmu z ekonomické aktivity v domácnosti nejsou ani s ohledem na pohlaví starobního důchodce.

Tabulka č. 4.9 **Přítomnost pracovního příjmu v domácnosti podle pohlaví osob v důchodu** (vývoj za celé období)

	muž			žena			celkem		
	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem
2008	68,0	32,0	100	67,4	32,6	100	67,6	32,4	100
2009	66,5	33,5	100	65,8	34,2	100	66,1	33,9	100
2010	64,8	35,2	100	64,2	35,8	100	64,4	35,6	100
2011	65,6	34,4	100	66,4	33,6	100	66,1	33,9	100
2012	67,0	33,0	100	69,0	31,0	100	68,2	31,8	100

Pokud se ale podíváme na existenci pracovního příjmu v důchodcovské domácnosti z pohledu věku důchodce, vidíme zásadní rozdíly - viz následující tabulka č. 4.10. Zejména domácnosti důchodců, kteří mají přes 70 let, se spoléhají v minimální míře na příjmy z ekonomické aktivity.

Tabulka č. 4.10 **Přítomnost pracovního příjmu v domácnosti podle pohlaví osob v důchodu a jejich věku dle dat SILC 2012** (v %)

	muž			žena			celkem		
	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem
55 až 59 let	13,9	86,1	100	29,6	70,4	100	27,9	72,1	100
60 až 64 let	43,3	56,7	100	57,5	42,5	100	52,1	47,9	100
65 až 69 let	66,2	33,8	100	71,3	28,7	100	69,1	30,9	100
70 až 74 let	79,2	20,8	100	76,6	23,4	100	77,7	22,3	100
75 až 79 let	76,9	23,1	100	83,9	16,1	100	81,0	19,0	100
80 až 84 let	88,8	11,2	100	86,6	13,4	100	87,4	12,6	100
85 a více let	84,9	15,1	100	80,9	19,1	100	82,3	17,7	100
celkem	67,0	33,0	100	69,0	31,0	100	68,2	31,8	100

Na počátku sledovaného období, mezi lety 2008 a 2009, dochází k výraznějšímu poklesu podílu mužů i žen ve věkové kategorii 55+, kteří žijí v domácnosti bez pracovního příjmu. Tento pokles se však u mužů i žen v roce 2010 zastavuje a trend

4. Objektivní ukazatele chudoby a materiální deprivace

se opět obrací. V roce 2012 je podíl mužů v domácnostech bez pracovního příjmu téměř zpět na úrovni roku 2008. U žen je tento podíl v roce 2012 dokonce vyšší než v roce 2008 (tabulky za roky 2008-2011 jsou v příloze).

V komplexnějším pohledu je orientační počet domácností s pracujícími důchodci 119 tis., tj. 7,9 % všech domácností s důchodci. Prakticky každý druhý pracující starobní důchodce pracuje jen na částečný úvazek, u žen jejich podíl dosahuje téměř 60 %, u mužů necelých 40 % (SILC 2010). Průměrný roční příjem domácností s pracujícími důchodci byl 218 tis. Kč na osobu (SILC 2010). Důchody tvoří 38 % příjmů domácností pracujících seniorů, pracovní příjmy kolem 55 %. Z tabulky č. 4.11 ovšem zároveň vyplývá, že význam, resp. podíl příjmů z ekonomické aktivity v případě seniorů v průběhu let mírně klesá a tento pokles je pak kompenzován právě příjmy sociálními.

Tabulka č. 4.11 **Struktura peněžních hrubých příjmů - % (SILC 2008-2012)**

	typ příjmu	důchodci celkem	důchodci ekonomicky aktivní
2008	pracovní	17,8	58,4
	sociální	79,0	39,6
	ostatní	3,2	2,0
2009	pracovní	18,2	57,4
	sociální	78,6	41,0
	ostatní	3,3	1,5
2010	pracovní	18,1	55,9
	sociální	79,1	42,2
	ostatní	2,9	1,9
2011	pracovní	17,2	56,4
	sociální	80,0	42,5
	ostatní	2,8	1,2
2012	pracovní	14,8	54,4
	sociální	82,7	43,4
	ostatní	2,6	2,2

Z počtu ekonomicky aktivních lidí (zaměstnaní + nezaměstnaní) v jednotlivých věkových kategoriích vyplývá, že ve věku 60-64 let bylo nezaměstnaných 11 041 lidí oproti zaměstnaným, kterých bylo 196 307, celkem tedy nezaměstnaných v této věkové kategorii bylo 5,3 %. Ve věkové kategorii 55-59 let bylo nezaměstnaných 55 921 osob (10,5 %) a ve věkové kategorii 50-54 let 54 304 osob, což je 9,6 % z ekonomicky aktivních osob v tomto věku.

Příjmy ze starobních důchodů - seniorské domácnosti

Již bylo řečeno, že příjmy domácností seniorů jsou tvořeny především starobními důchody. Průměrná měsíční výše vypláceného starobního důchodu se mezi roky 2008 a 2012 nominálně zvýšila o 11,6 %. Vývoj nominální výše hrubé měsíční mzdy ve stejném období znamenal nárůst „jen“ o 10,7 %. Průměrná výše měsíčního starobního důchodu se každý rok nominálně zvyšovala, nejnižší meziroční nárůst byl v roce 2010. Průměrná výše starobních důchodů dle České zprávy sociálního zabezpečení dosahovala k poslednímu dni měsíce prosince roku 2012 částku 10 770 Kč, to je téměř o 220 Kč více než ke konci roku 2011. Průměrný důchod, který pobírali

4. Objektivní ukazatele chudoby a materiální deprivace

muži, byl 11 948 Kč, u žen byl průměrný důchod ve výši 9 782 Kč. V reálném vyjádření se však důchod mírně snížil (o 2,3 %, při použití indexu životních nákladů). Počet seniorů se starobním důchodem se v roce 2012 zvýšil oproti předcházejícímu roku o 3,2 %. Medián důchodů byl v roce 2012 na úrovni 10 657 Kč, což znamená, že polovina seniorů měla důchod nižší, než je tato částka. Devadesát procent seniorů mělo důchod nižší než 13 667 Kč.

Tabulka č. 4.12 **Průměrná měsíční výše vyplaceného starobního důchodu**

	2008 (vůči roku 2007)	2009	2010	2011	2012
průměrná měsíční výše vyplaceného důchodu	9 347	10 028	10 093	10 543	10 770
meziroční vývoj (%)	107,0	107,3	100,7	104,5	102,2

Zdroj: ČSSZ

To, že ženy pobírají nižší starobní důchody, je důsledkem vícenásobných znevýhodnění v průběhu životní dráhy. Ženy často pracují v oborech a profesích s průměrnými nižšími příjmy, mají téměř o čtvrtinu nižší výdělků než muži, ovšem i na stejných pozicích mohou mít nezřídka menší mzdu než jejich mužští kolegové (tzv. *gender pay gap*). V důsledku toho jsou nominálně nižší i odpovídající odvody na důchodové pojištění. Byť se od roku 2009 doba rodičovské dovolené, podobně jako práce na částečný úvazek, započítává do vyloučených dob a neovlivňuje tedy výši důchodu přímo, mohou mít tyto „okolnosti“ vliv na výši příjmu a kariérní trajektorii žen. V důsledku těchto kumulovaných nerovností, které se nutně promítají též do výše přiznaných starobních důchodů, hovoříme o riziku feminizace chudoby. Riziko chudoby starších žen je obsaženo i v již zmíněné kratší naději na dožití mužů, tedy častějším vdovstvím žen, a následné absenci dvojího příjmu v domácnosti. **Platí, že přibližně devět z deseti chudých lidí nad 65 let jsou právě ženy.** Česká republika patří v rámci EU k zemím s nejvyšším podílem žen mezi seniory, kteří žijí v chudobě.

5. Ohrožení příjmovou chudobou - senioři „v riziku chudoby“

V následující části se zaměřujeme jak na míru rizika chudoby, tak i na strukturu chudé populace seniorů. Struktura chudé populace je dána jednak mírou rizika chudoby, jednak četností určitých typů domácností (osob) v populaci. Obecně řečeno, příjem ze zaměstnání a ostatní výdělečné činnosti je základním zdrojem prostředků pro uspokojení životních potřeb a je-li dostatečný, zajišťuje ochranu před rizikem vzniku chudoby. Senioři po ukončení ekonomických aktivit tento příjem ztrácí, což s sebou často nese i nevyhnutelnost přizpůsobení se jedince i celé domácnosti na nižší příjem. A jelikož je v nejširším smyslu slova chudoba spojována s nedostatkem prostředků nezbytných k přežití, lze očekávat mezi seniory nárůst potenciálního rizika ohrožení chudobou. Oproti tomuto očekávání však mají domácnosti seniorů v rámci srovnání v celku domácností nejčastěji průměrné příjmy, a proto je i podíl osob ohrožených chudobou nižší, než je tomu v populaci obecně.

Metodika Eurostatu stanovuje hranici příjmové chudoby na výši 60 % národního vyrovnaného mediánového příjmu na spotřební jednotku. Taková míra chudoby je pak označována jako „závažná chudoba“ (*hard poverty*).⁶ Hranice chudoby byla v roce šetření SILC 2008 na hodnotě 101 083 Kč. Pod hranicí chudoby bylo v roce šetření SILC 2008 9,0 % obyvatel ČR (925 tis. osob), což bylo o 0,7 procentního bodu méně než v roce šetření SILC 2007. V roce šetření SILC 2010 byla míra rizika chudoby shodná s rokem šetření SILC 2008. V posledním roce šetření SILC 2012 se míra rizika chudoby snížila o 0,4 p.b. V rozdělení podle pohlaví byla v roce šetření SILC 2008 míra rizika chudoby menší u mužů (8,0 %) než u žen (10,1 %). I když se v roce šetření SILC 2012 míra rizika chudoby snížila, poměr u obou pohlaví zůstal stejný. Tyto hodnoty řadí Českou republiku mezi státy s nejnižší mírou rizika chudoby v rámci Evropské unie.

Tabulka č. 5.1 **Míra rizika chudoby v ČR a vybraných zemích EU (60 % medián. příjmu), osoby 65 let a starší (v %)**

	2008	2009	2010	2011	2012
průměr EU (27 zemí)	18,9	17,8	15,7	15,8	14,4
Belgie	21,2	21,6	19,4	20,2	17,8
Bulharsko	33,8	39,3	32,2	31,2	28,2
Česká republika	7,4	7,2	6,8	6,6	6,0
Dánsko	18,1	20,1	17,7	16,0	14,1
Německo	14,9	15,0	14,1	14,2	15,0
Španělsko	26,9	23,1	20,5	19,5	14,8
Rakousko	15,0	15,1	15,2	16,0	15,1
Polsko	11,7	14,4	14,2	14,7	14,0
Slovensko	9,9	10,8	7,7	6,3	7,8
Švédsko	15,0	17,7	15,5	18,2	17,7

Zdroj: SILC, Eurostat.

Pozn. Vybraná data pro další věkové skupiny viz tabulky v příloze

⁶ Metodika EU využívá modifikovanou stupnici spotřebních jednotek OECD, tj. přiřazuje první dospělé osobě v domácnosti váhu 1, dalším dospělým osobám (osoby starší 13 let) váhu 0,5 a dětem do 13 let věku včetně váhu 0,3.

Hranice chudoby je však v každé zemi jiná, protože je určována podle mediánu, přesného středu příjmů v intervalu nejvyšší vs. nejnižší, jenž se vypočítává z příjmů každé domácnosti a počtu osob v ní žijících. To, že ve sledovaném období došlo k nárůstu míry rizika chudoby u populace v ekonomicky aktivním věku o 1 p. b., zatímco u osob nad 65 let došlo ke snížení o 1,4 p.b., je možné snad vysvětlit na jedné straně určitou stabilitou důchodových příjmů a na straně druhé, především podle šetření SILC 2010, nárůstem nezaměstnanosti a s tím spojeným poklesem příjmů ekonomicky aktivních.

Následující tabulka ukazuje, jaký je vývoj podílu **osob pobírajících starobní důchod ohrožených příjmovou chudobou** v ČR v členění podle jejich věku. Ze všech takových osob se jich ve sledovaném období cca 6 % až 7 % ocitá pod hranicí chudoby. V každém roce je to méně než v celé populaci ČR, kde se pod hranicí chudoby po většinu sledovaného období ocitalo více než 9 % osob.

Tabulka č. 5.2 **Podíl osob pobírajících starobní důchod v riziku chudoby v ČR podle věkových kategorií** (v % celku)

věkové kategorie	sledované období				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	6,9	7,5	7,1	7,2	8,9
60 až 64 let	5,7	6,7	5,3	5,9	6,3
65 až 69 let	6,1	5,3	5,0	6,3	6,0
70 až 74 let	7,9	7,5	5,6	5,9	5,2
75 až 79 let	6,2	6,5	7,1	6,4	5,9
80 až 84 let	8,7	9,0	9,8	7,6	7,6
85 a více let	10,4	10,9	10,8	8,2	6,8
celkem z osob v důchodu	6,8	6,9	6,3	6,4	6,3
celkem ze všech osob v ČR	9,1	8,6	9,0	9,8	9,6

Následující dvě tabulky ukazují míru ohrožení příjmovou chudobou důchodců z pohledu jejich pohlaví. Z porovnání příjmové situace mužů a žen vyplývá, že ženy jsou chudobou ohroženy ve větší míře než muži. V celé populaci ale není rozdíl tak dramatický, jako je tomu ve skupině osob pobírajících starobní důchod. V této skupině jsou ženy ohroženy chudobou v průměru třikrát více než muži. U žen je především patrný růst míry ohrožení chudobou s rostoucím věkem, což je do určité míry dáno skutečností, že ženy-důchodkyně přežívají své muže. Z pohledu vývoje v letech 2008-2012 se zdá, že míra ohrožení chudobou se v jednotlivých věkových kategoriích nijak dramaticky nemění.

5. Ohrožení příjmovou chudobou - senioři „v riziku chudoby“

Tabulka č. 5.3 **Podíl mužů pobírajících starobní důchod v riziku chudoby v ČR podle věkových kategorií (v % celku)**

věkové kategorie	sledované období				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	3,2	7,7	10,5	0,0	8,2
60 až 64 let	2,2	4,8	2,5	4,0	4,9
65 až 69 let	4,8	1,9	1,1	1,9	3,4
70 až 74 let	2,8	3,4	0,5	2,1	1,1
75 až 79 let	2,0	2,2	3,3	2,1	3,5
80 až 84 let	5,1	4,1	3,2	2,7	3,7
85 a více let	0,0	2,2	1,4	0,0	0,8
celkem z mužů v důchodu	3,1	3,2	2,0	2,4	3,3
celkem ze všech mužů v ČR	8,0	7,6	8,0	8,9	8,7

Tabulka č. 5.4 **Podíl žen pobírajících starobní důchod v riziku chudoby v ČR podle věkových kategorií (v % celku)**

věkové kategorie	sledované období				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	7,4	7,4	6,6	8,1	9,0
60 až 64 let	7,5	7,8	6,8	6,9	7,1
65 až 69 let	7,2	8,0	8,3	10,0	7,9
70 až 74 let	11,7	10,5	9,4	8,6	8,3
75 až 79 let	9,1	9,5	9,8	9,6	7,7
80 až 84 let	10,5	11,9	14,2	10,9	10,2
85 a více let	15,6	15,5	15,9	12,9	10,1
celkem z žen v důchodu	9,0	9,2	9,0	9,0	8,2
celkem ze všech žen v ČR	10,1	9,5	10,0	10,6	10,5

Následující tabulka č. 5.5 ukazuje zcela zásadní vliv existence příjmu z ekonomické aktivity v domácnosti na pravděpodobnost ohrožení jedince příjmovou chudobou. Absence příjmů z ekonomické aktivity zvyšuje riziko ohrožení chudobou především u osob, které nepobírají starobní důchod (dle tabulky č. 4.7 jde většinou o osoby mladší 55 let, tedy převážně v ekonomicky aktivním věku). Naopak, ve skupině starobních důchodců přítomnost příjmu z ekonomické aktivity nemá zásadní vliv na míru ohrožení příjmovou chudobou.

Tabulka č. 5.5 **Porovnání podílu osob v riziku chudoby (v %)**

	sledované období				
	2008	2009	2010	2011	2012
	včetně příjmů z EA				
osoby pobírající starobní důchod	6,8	6,9	6,3	6,4	6,3
ostatní osoby	9,6	9,0	9,7	10,8	10,6
	bez příjmů z EA				
osoby pobírající starobní důchod	9,4	10,0	9,2	8,9	8,0
ostatní osoby	56,5	58,9	59,2	62,1	57,6

Jak je patrné i z následující tabulky, absence příjmů z ekonomické aktivity zvyšuje podíl osob ohrožených chudobou i mezi starobními důchodci. V různých věkových podskupinách se ale míra rizika liší. Nejstarší sledovaná skupina starobních důchodců žije ve větší míře osaměle a má v průměru nižší důchod a je příjmovou chudobou ohrožena více než důchodci mezi 65. a 80. rokem života. Jejich míra ohrožení chudobou je ale stále nižší, než je tomu v případě nejmladších starobních důchodců (do 64 let), kteří jsou příjmovou chudobou - v případě absence příjmu z ekonomické aktivity - ohroženi výrazně více. Mohlo by tomu sice být i z důvodu větší diverzifikace důchodů u této skupiny (vlivem skutečnosti, že u těchto osob procentní výměra důchodu více záleží na vývoji mezd po roce 1989 než před tímto rokem), hlavním důvodem ale nejspíš bude, že tabulka zachycuje i skupinu osob, které pobírají prvním rokem důchod po období ekonomické neaktivity (odchod do důchodu po období nezaměstnanosti). Tyto osoby, které jsou důchodci prvním rokem, tak mají v daném roce vyšší riziko, že skončí jako příjmově chudé.

Tabulka č. 5.6 **Podíl osob pobírajících starobní důchod v riziku chudoby v ČR podle věkových kategorií za situace, kdy domácnost nemá příjmy z ekonomické aktivity (v % celku)**

věkové kategorie	sledované období				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	16,9	19,7	22,3	20,0	20,1
60 až 64 let	10,1	12,5	10,1	10,2	10,4
65 až 69 let	7,9	7,8	7,4	8,6	7,9
70 až 74 let	9,4	9,1	7,3	7,2	5,8
75 až 79 let	7,1	7,6	8,3	8,0	6,0
80 až 84 let	10,1	10,9	11,6	9,3	8,6
85 a více let	13,8	13,9	12,8	9,3	7,4
celkem z osob v důchodu	9,4	10,0	9,2	8,9	8,0

Následující tabulka ukazuje, jaký je podíl osob ohrožených chudobou z osob, které jednak pobírají důchod a jednak tvoří jednočlenné domácnosti. Tabulka tak ukáže, že podíl těchto osob ohrožených příjmovou chudobou je vyšší než všech osob pobírajících důchod. Dále ale tabulka ukazuje, že ve všech sledovaných obdobích platí, že **ženy žijící v jednočlenných domácnostech jsou chudobou ohroženy ve větší míře než osaměle žijící muži.**

5. Ohrožení příjmovou chudobou - senioři „v riziku chudoby“

Tabulka č. 5.7 **Podíl osob žijících v jednočlenných domácnostech a pobírajících starobní důchod, které jsou v riziku chudoby na všech jednočlenných domácnostech (v %)**

věkové kategorie	sledované období									
	2008		2009		2010		2011		2012	
	muž	žena	muž	žena	muž	žena	muž	žena	muž	žena
55 až 59 let	24,2	33,3	10,3	41,7	72,0	29,0	0,0	31,3	0,0	26,5
60 až 64 let	11,4	26,0	25,2	28,4	11,6	23,2	19,9	24,3	11,2	18,8
65 až 69 let	11,2	19,5	12,0	25,4	4,5	26,8	5,7	28,6	9,6	19,9
70 až 74 let	12,5	24,7	13,7	23,1	1,3	23,9	4,4	21,6	1,7	15,9
75 až 79 let	7,3	16,2	7,8	19,4	8,8	19,4	9,2	17,4	6,4	12,9
80 až 84 let	10,4	15,3	11,9	17,6	10,4	21,1	9,5	18,4	10,2	16,0
85 a více let	0,0	23,8	2,5	25,3	0,0	25,3	0,0	16,4	2,1	12,5
celkem z osob v důchodu	9,9	21,4	12,8	23,6	7,6	23,2	7,8	21,8	7,1	16,7

Vyšší podíly chudých osob ve věku 55-65 let mohou být dány již naznačenou skutečností, že tyto osoby jsou sice již starobními důchodci, ale chybí jim příjmy za minulé období, podle kterých je chudoba posuzována. Jiným důvodem v tomto případě může být, že se jedná o pozůstalostní důchodce bez pracovních příjmů. V neposlední řadě je ale potřeba vzít v potaz velmi nízké absolutní četnosti ve výše diskutovaných kategoriích - viz následující tabulka.

Tabulka č. 5.8 **Přehled neváženého počtu osob pobírajících starobní důchod v jednočlenných domácnostech v riziku chudoby v ČR podle věkových kategorií**

SILC 2012	jednočlenná domácnost v riziku chudoby:							všichni starobní důchodci		
	ano			ne	celkem					
věkové kategorie	muž	žena	celkem	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem
méně než 55 let	0	0	0	1	1	0	1	3	1	4
55 až 59 let	0	9	9	27	1	35	36	28	264	292
60 až 64 let	6	36	42	206	53	195	248	512	856	1 368
65 až 69 let	10	55	65	306	97	274	371	644	847	1 491
70 až 74 let	1	38	39	257	71	225	296	449	567	1 016
75 až 79 let	4	32	36	257	62	231	293	318	452	770
80 až 84 let	6	35	41	225	55	211	266	214	338	552
85 a více let	1	17	18	144	40	122	162	107	207	314
celkem	28	222	250	1 423	380	1 293	1 673	2 275	3 532	5 807

Pozn.: Nízké počty osob v některých kategoriích mají za následek sníženou vypovídací schopnost předchozích tabulek! Obdobně nízké četnosti vycházely i v předchozích letech 2008-2011.

5. Ohrožení příjmovou chudobou - senioři „v riziku chudoby“

Pokud bereme v úvahu i kontext domácnosti, v případě osob žijících v domácnostech seniorů hraje roli pohlaví (ženy jsou téměř v dvojnásobně vyšším riziku chudoby oproti mužům), věk (důchodci v kategoriích do 65 let v přibližně dvojnásobně nižším riziku chudoby proti seniorům nad 65 let) a vzdělání (důchodci se základním vzděláním a vyučením v dvojnásobně až trojnásobně vyšším riziku proti vysokoškolačkům). Osoby s velmi špatným zdravotním stavem jsou asi v dvojnásobně vyšším riziku oproti osobám s dobrým či přijatelným zdravotním stavem. Osoby nad 75 let mají vyšší riziko míry chudoby než věková skupina nad 65 let. SILC 2012 zaznamenal zlepšení situace ohrožení chudobou u osob proti roku šetření SILC 2008, především vlivem poklesu míry ohrožení chudobou u žen, naopak u mužů došlo ke zhoršení, přesto však míra ohrožení rizikem chudoby je ve srovnání s ženami pouze třetinová. Míru rizika chudoby seniorů ovlivňuje samozřejmě i ekonomická aktivita dalších členů domácnosti. Případný další příjem osob žijících spolu se seniory tak snižuje míru rizika jejich chudoby.

Tabulka č. 5.9 ukazuje míru rizika chudoby podle **hranice 70 % národního vyrovnaného mediánového příjmu na spotřební jednotku**. Hranice chudoby - 70 % se tak oproti dříve stanovené 60% hranici zvýšila o 16 847 Kč na 117 930 Kč (SILC 2008), resp. 134 112 Kč (SILC 2012). Změna hranice chudoby o 16,6 p.b. podle SILC 2012 znamenala nárůst míry rizika chudoby u osob celkem o 7 p.b. Nárůst hodnot tohoto ukazatele se projevil i u osob ve vyšších věkových kategoriích, zejména u seniorů nad 75 let, kdy je více jak pětina ohrožena rizikem chudoby, u žen je to dokonce více než celá třetina (SILC 2012).

Tabulka č. 5.9 **Podíl osob ohrožených rizikem chudoby (70 % mediánu ekvivalizovaného disponibilního příjmu), SILC 2008 až 2012 (v %)**

osoby do 60 let					
	2008	2009	2010	2011	2012
celkem	16,5	16,1	15,5	16,6	16,6
muži	14,1	13,6	13,6	14,6	14,4
ženy	18,1	17,3	17,3	18,5	18,8
osoby 60 let a více ohrožené rizikem chudoby					
	2008	2009	2010	2011	2012
celkem	19,0	18,9	15,2	15,4	15,3
muži	11,3	11,5	7,9	7,3	8,2
ženy	24,8	24,6	20,8	21,5	20,8
osoby 65 let a více ohrožené rizikem chudoby					
	2008	2009	2010	2011	2012
celkem	21,8	21,3	16,9	17,1	16,8
muži	13,0	12,8	8,0	7,1	7,4
ženy	28,2	27,5	23,6	24,6	23,6
osoby 75 let a více ohrožené rizikem chudoby					
	2008	2009	2010	2011	2012
celkem	25,0	25,3	20,7	20,1	21,7
muži	11,9	13,1	9,4	6,8	8,5
ženy	32,8	33,1	28,1	29,4	30,3

5. Ohrožení příjmovou chudobou - senioři „v riziku chudoby“

Tabulka č. 5.10 ukazuje již nikoli riziko příjmové chudoby založené na disponibilním příjmu, ale **míru ohrožení osob chudobou nebo sociálním vyloučením**. Tento souhrnný indikátor kombinuje míru ohrožení chudobou, míru silné materiální deprivace - deprivace ve čtyřech nabízených položkách z devíti a podílu osob žijících v domácnostech s velmi nízkou pracovní intenzitou (populace s pracovním úvazkem méně než 20 % možné kapacity).

Souhrnný ukazatel rizika chudoby a sociálního vyloučení byl v roce šetření SILC 2012 na úrovni 15,4 %, předchozí rok to bylo o 0,1 procentního bodu více, stejný posun byl i proti roku šetření SILC 2008. I podle této hodnoty je Česká republika mezi státy EU s nejnižší úrovní tohoto ukazatele. Významný rozdíl je ovšem, již dle očekávání, mezi muži a ženami (jejich znevýhodnění je vyšší o 3,2 p.b.).

5. Ohrožení příjmovou chudobou - senioři „v riziku chudoby“

Tabulka č. 5.10 **Osoby ohrožené chudobou nebo sociálním vyloučením, SILC 2008 až 2012 (%) - různé věkové kategorie**

osoby celkem					
	2008	2009	2010	2011	2012
celkem	15,3	14,0	14,4	15,3	15,4
muži	13,3	12,3	12,7	13,7	13,7
ženy	17,2	15,7	16,0	16,9	16,9
osoby do 60 let					
	2008	2009	2010	2011	2012
celkem	16,3	14,8	15,7	16,7	16,8
muži	14,8	13,6	14,5	15,6	15,6
ženy	17,9	16,0	16,9	17,9	18,1
osoby 60 let a více					
	2008	2009	2010	2011	2012
celkem	11,5	11,3	9,7	10,5	10,6
muži	6,7	6,9	5,3	6,2	6,8
ženy	15,0	14,7	13,1	13,8	13,5
osoby do 65 let					
	2008	2009	2010	2011	2012
celkem	15,8	14,4	15,1	16,2	16,2
muži	14,1	13,1	13,8	15,0	15,1
ženy	17,5	15,7	16,4	17,3	17,4
osoby 65 let a více					
	2008	2009	2010	2011	2012
celkem	12,5	11,7	10,1	10,7	10,8
muži	7,5	6,7	5,3	4,9	5,5
ženy	16,1	15,3	13,7	14,9	14,5
osoby do 75 let					
	2008	2009	2010	2011	2012
celkem	15,4	14,1	14,5	15,6	15,6
muži	13,6	12,6	13,0	14,2	14,2
ženy	17,2	15,6	16,0	17,0	17,0
osoby 75 let a více					
	2008	2009	2010	2011	2012
celkem	13,4	13,0	12,2	11,1	11,5
muži	6,7	6,8	6,5	4,9	5,8
ženy	17,4	17,0	16,0	15,4	15,2

Míra ohrožení osob nad 60 let chudobou nebo sociálním vyloučením je přibližně o 6 p.b. nižší než u osob do 60 let (SILC 2012), pokles je především u mužů (- 8,8 p.b SILC 2012), u žen je tato hodnota na úrovni 4,6 p.b. Jestliže se však podíváme na celkový vývoj v průběhu období SILC 2008 až 2012 zjišťujeme, že u osob do 60 let došlo k nárůstu míry rizika chudoby nebo sociálního vyloučení o 0,5 p.b., u osob nad 60 let naopak k poklesu o 0,9 p.b.

Míra ohrožení osob nad 75 let chudobou nebo sociálním vyloučením byla v roce 2012 nižší o 0,7 p.b. než u osob starších 65 let, hodnota ukazatele se ve sledovaném období snížila téměř o 2 p.b. Podle šetření SILC 2012 však došlo k mírnému

5. Ohrožení příjmovou chudobou - senioři „v riziku chudoby“

---

meziročním zhoršení tohoto ukazatele, a to zejména v mužské populaci, u žen se udržel přibližně na stejné úrovni.

V tomto bodě můžeme shrnout, že jak v populaci celkově, tak i mezi samotnými seniory v zásadě platí, že riziko chudoby je nejvíce ovlivněno postavením domácnosti a jejích členů na trhu práce. Především nezaměstnanost či pouze částečná zaměstnanost v domácnosti vede k vyšším rizikům chudoby. Rozhodující pro riziko chudoby je též rozdíl mezi plně zaměstnanými domácnostmi a částečně zaměstnanými domácnostmi. Následně pak hraje roli obecně typ rodinné domácnosti, úplnosti domácnosti a věk jejích členů.

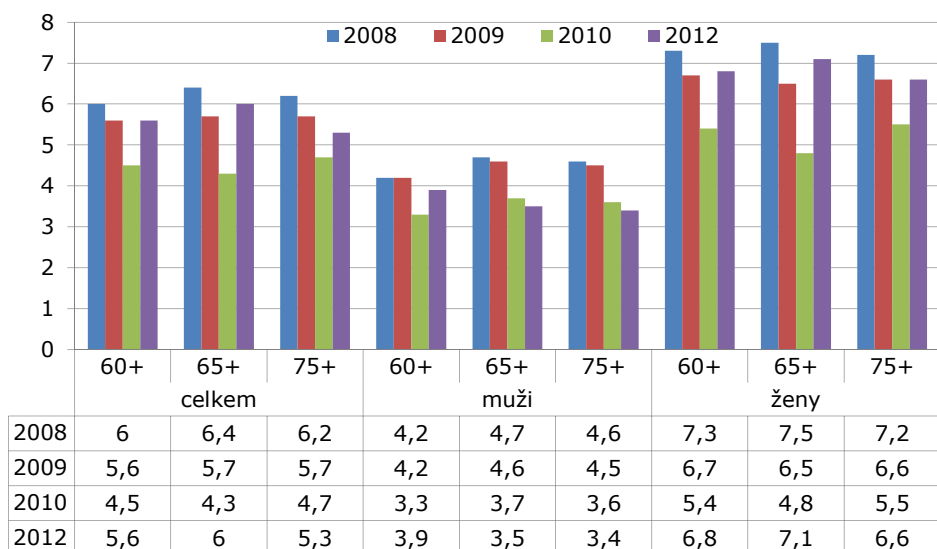
6. Hodnocení vybraných ukazatelů finanční a materiální deprivace domácností seniorů

Následující oddíl se zabývá vybranými ukazateli finanční a materiální deprivace ve vztahu ke stravování, bydlení, vybavení a příjmové situaci domácností, opět s důrazem na domácnosti seniorské. Materiální a finanční deprivace obsahuje více oblastí, konkrétně deprivaci v uspokojování základních potřeb v příjmech, ve vybavení domácnosti a v podmínkách bydlení. Jelikož se ovšem bydlení již v předchozích odstavcích ukázalo jako jeden z klíčových faktorů při hodnocení ohrožení chudobou, pokračujeme v hodnocení jeho vlivu na riziko chudoby i v navazující kapitole.

Již jsme nastínili, že v zásadě existují dvě příčiny materiální deprivace: nedostatečná hladina příjmů a sekundární chudoba - tj. nepřiměřené výdaje za zbytné věci, popř. nevhodná struktura výdajů. Stejně jako v předchozím oddíle, i zde provádíme rozbor empirického šetření SILC. Na rozdíl od otázek týkajících se příjmové situace domácností, která se vztahovala k „uplynulému roku“, zde platí, že otázky týkající se problémů hospodařících domácností s bydlením a finanční situací se **vztahovaly k situaci v době vlastního šetření**. Dotazy se týkaly každé samostatně hospodařící domácnosti. Pouze u některých problémů s platbami za bydlení a splátkami půjček byla otázka na období předcházejících 12 měsíců. Míra deprivace, tj. subjektivní pojetí chudoby vychází z vlastního hodnocení dotazovaných domácností (detailněji viz též příslušná kapitola této monografie). Lze očekávat, že příjmově chudé domácnosti budou mít problémy vyjít se svým příjmem. Na druhé straně jsme již také v úvodu zmínili, že nemusí vždy měření rizika chudoby pomocí příjmů zcela reflektovat „skutečnou“ míru materiální deprivace. Záleží například na zatížení domácností různými výdaji, zadlužením atd. Sledujeme zde především údaje za domácnosti podle věku, pohlaví a dvou základních typů seniorských domácností.

Tabulky níže obsahují údaje za SILC 2008, 2009, 2010 a 2012 a vyjadřují **míru materiální deprivace osob ve čtyřech a více položkách** z celkově nabízených devíti. Položky jedna až čtyři se týkají nedostatku předmětů dlouhodobé spotřeby, položky pět až devět se vztahují k napjaté výdajové situaci. Míra materiální deprivace je u osob ve věku nad 65 let mírně nižší, než je celková hodnota této míry, a to o 0,6 p.b. (6,0 % vs. 6,6 %). Vyšší míra materiální deprivace dopadá, podobně jako riziko chudoby, především na ženy, odstup od mužské populace je vyšší než 3 procentní body.

Graf č. 6.1 Míra materiální deprivace (4 a více položek) - SILC 2008-2012 (%)

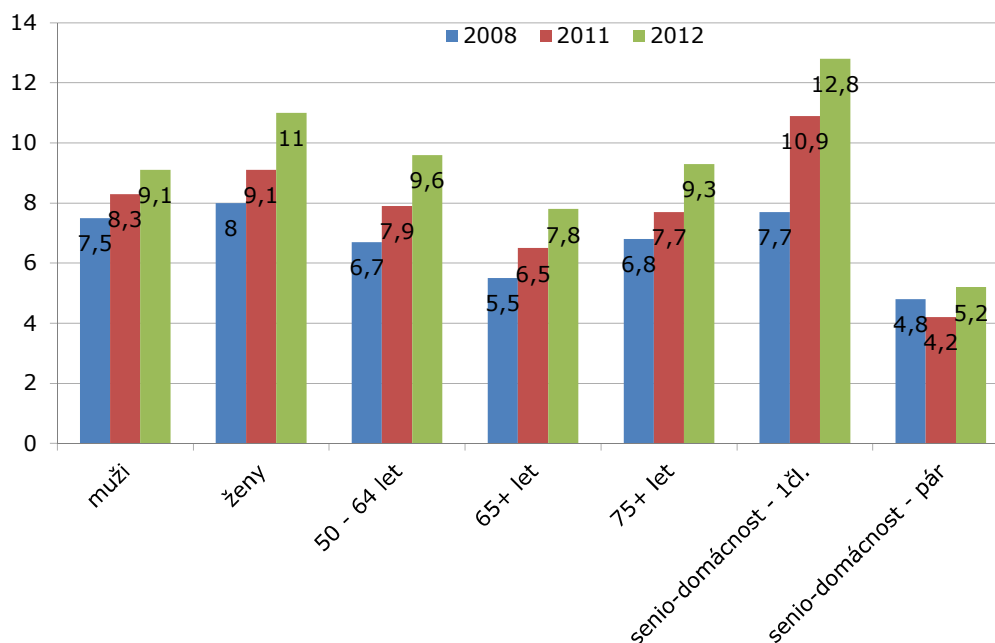
6.1 Subjektivní hodnocení možnosti vycházet se svým příjmem

Podíl seniorů, kteří vycházeli se svým příjmem velmi obtížně, a podíl těch, kteří měli menší obtíže, se v letech 2008-2012 mírně snížil. Více než 47 % (2008) a 46 % (2012) osob nad 65 let uvádělo, že se svým příjmem vychází s většími či menšími obtížemi, mírně vyšší byla tato hodnota u osob nad 75 let.

Tabulka č. 6.1 Materiální deprivace dle indikátorů EU (%) 2012 - jak vycházejí s příjmem (v %)

		domácnost vycházela s příjmem:					
		s velkými obtížemi	s obtížemi	s menšími obtížemi	docela snadno	snadno	velmi snadno
osoby celkem		10,5	21,9	35,3	23,2	8,1	1,0
pohlaví	muži	9,1	20,9	35,6	24,0	8,4	1,1
	ženy	11,0	22,8	35,6	22,5	7,6	0,9
věk	50-64 let	9,6	18,7	34,8	27,2	8,8	0,9
	65 let a více	7,8	20,7	38,3	24,1	8,6	0,5
	75 let a více	9,3	22,5	37,2	23,0	7,7	0,4
typ domácnosti	jednotlivec, 65 let a více	12,8	27,0	34,9	17,5	7,1	0,7
	dvojice dospělých, alespoň jeden 65 let a více	5,2	18,4	38,7	28,3	8,8	0,5

Pozn.: Tabulky za rok 2008 a 2011 jsou v příloze

Graf č. 6.2 **Podíl seniorů a domácností vycházejících se svým příjmem s velkými obtížemi (%) SILC 2008, 2011, 2012**

Velmi závažné obtíže uvedlo 5,5 % osob nad 65 let (2008), v roce 2012 stoupl podíl těchto osob o 2,3 p.b., u osob nad 75 let byly tyto hodnoty vyšší - 6,8 % (2008) a 9,3 % (2012), všechny uvedené hodnoty však byly (mírně) pod průměrem za osoby celkem. Více osob (+ 1,5 p.b.) nad 65 let v roce 2012 vycházelo proti roku 2008 se svým příjmem snadno až velmi snadno, u osob nad 75 let byla tato hodnota vyšší o 1,2 p.b. S velkými obtížemi vycházelo téměř 8 % (2008) osob žijících v domácnostech jednotlivců nad 65 let, v roce 2012 se situace této skupiny osob zhoršila, když podíl osob stoupl o 5 p.b.. Ve všech sledovaných letech je patrné, že podíl osob, které vychází se svým příjmem s většími či menšími obtížemi mírně vzrůstá po dosažení věku 65 let, ale rozdíly jsou ze statistického hlediska pro interpretaci příliš malé.

6.2 Problémy s úhradou plateb, půjček a deprivace v základních položkách

Následující část se věnuje výdajovým položkám, které si osoby nejsou schopny zajistit z důvodu nedostatečné výše příjmu a mají problémy s úhradou plateb a půjček. Dle údajů SILC 2012 došlo oproti výchozímu roku 2008 v populaci ke zvýšení podílu osob, které mají problémy s placením nájemného, plateb a půjček. Obdobná situace nastala i specificky u osob nad 65 let, byť jejich podíl v této kategorii je čtyřikrát menší (1,5 %) než v populaci celkem. Jisté zhoršení situace lze zaznamenat u osob 65+ žijících samostatně, jejich podíl mezi takto deprivovanými se od roku 2008 zvýšil z hodnoty 0,6 na hodnotu 1,9 %.

6. Hodnocení vybraných ukazatelů finanční a materiální deprivace domácností seniorů

Tabulka č. 6.2 **Materiální deprivace dle indikátorů EU (%) - pravidelné platby, dovolená a masité jídlo**

		2008	2011	2012	2008	2011	2012	2008	2011	2012
		má problém s placením nájemného, plateb, půjček			nemůže si dovolit zaplatit týdenní dovolenou			nemůže si dovolit jíst obden maso		
osoby celkem		4,5	6,1	6,0	39,0	41,8	43,5	12,2	10,7	12,5
pohlaví	muži	4,5	6,2	6,0	37,3	40,1	41,2	11,2	9,9	11,1
	ženy	4,4	6,0	5,9	40,7	43,5	45,1	13,1	11,4	13,5
věk	50-64 let	3,1	3,8	3,6	35,9	38,0	38,6	11,5	9,8	11,2
	65 let a více	1,0	1,7	1,5	51,2	51,2	52,8	15,5	12,6	15,9
	75 let a více	2,0	2,7	2,6	50,4	51,4	54,1	15,6	12,7	15,4
typ domácnosti	jednotlivec, 65 let a více	0,6	1,4	1,9	62,3	63,2	61,4	22,0	19,8	23,6
	dvojice dospělých, alespoň jeden 65 let a více	1,3	0,8	1,1	45,2	44,5	45,1	12,1	9,5	12,5

Dovolenou mimo domov si podle svých slov nemůže dovolit více než polovina osob nad 65 let (51,2 %, 2008), situace se od roku 2008 mírně zhoršila (na 52,8 %), jedná se přitom o nadprůměrné hodnoty, protože podíl osob celkem, které si dovolenou nemohly dovolit, byl v roce 2012 na úrovni 43,5 %. Největší nedostupnost této položky vykazují osoby z domácností jednotlivců nad 65 let (61,4 %, 2012), značně lepší situace je u osob z domácnosti dvojic, kdy byl tento podíl nižší o 16 p.b. (2012). Tyto rozdíly v typech domácností dávají tušit, že se zřejmě nejedná o pouhý důsledek změny životního stylu, resp. změny ročního rytmu střídání výdělečné činnosti a období dovolených. Naprosto stejný rozdíl, tedy horší situace seniorů vůči populaci, starších seniorů vůči mladším seniorům, domácností jednotlivců vůči domácnostem tvořeným párem a roku 2012 oproti roku 2008 je i v případě subjektivního hodnocení možnosti jíst maso alespoň obden.

Tabulka č. 6.3 **Materiální deprivace dle indikátorů EU (%) - vytápění, neočekávané výdaje, vybavenost domácnosti (pračka)**

		2008	2011	2012	2008	2011	2012	2008	2011	2012
		nemůže si dovolit dostatečně vytápět byt			nemůže si dovolit zaplatit neočekávaný výdaj			nemůže si dovolit pračku		
osoby celkem		6,0	6,4	6,7	37,9	40,4	42,4	0,3	0,4	0,2
pohlaví	muži	5,6	5,8	6,0	36,3	38,4	39,5	0,3	0,4	0,2
	ženy	6,5	6,9	7,3	39,4	42,4	43,9	0,3	0,4	0,2
věk	50-64 let	6,3	6,7	7,0	33,2	35,9	36,8	0,4	0,5	0,2
	65 let a více	8,4	7,1	8,8	40,6	41,1	43,2	0,5	0,4	0,4
	75 let a více	8,6	7,8	9,1	42,0	43,1	44,5	0,5	0,5	0,5
typ domácnosti	jednotlivec, 65 let a více	10,1	10,5	11,5	57,0	57,7	59,9	1,3	1,3	0,7
	dvojice dospělých, alespoň jeden 65 let a více	8,2	6,1	7,2	34,1	34,5	35,8	0,1	0,1	0,2

Poměrně málo osob nad 65 let uvádí (8,8 % v roce 2012), že si nemůže dovolit dostatečně vytápět byt, což poněkud kontrastuje s vysokým podílem osob v této věkové kategorii, který uvádí, že je pro ně bydlení velkou finanční zátěží (25 % v roce 2012 - viz níže).

Obdobný nárůst jak s věkem, tak v rámci sledovaného období zaznamenal i ukazatel „nemohu si dovolit uhradit nečekaný výdaj“, v roce 2012 to bylo více jak 40 % ze všech dotázaných, v případě starších seniorů už téměř 45 %. Pokud se podíváme na situaci podle typu domácnosti, uvidíme nepřehlédnutelný kontrast mezi velmi nepříznivým stavem v domácnostech jednotlivců nad 65 let vůči domácnostem dvojic (60 vs. 36 %, 2012).

Vybavenost domácnosti seniorů běžnými předměty, jako je televizor a pračka je v zásadě univerzální. Vybavenost dalšími předměty, například automobilem a počítačem je u seniorů nižší než u mladších domácností. Je ovšem otázkou, nakolik se jedná o důsledek materiální deprivace a nakolik o vliv životního stylu a např. zdravotního stavu (jako např. v případě řízení automobilu).

Rozbory potvrzují, že mírně vzrostl podíl osob, které mají velký problém vyjít se svým příjmem (7,8 %, 2012). Současný nárůst podílu těch, kteří vycházejí se svým příjmem snadno až velmi snadno (o 0,8 p. b.), tento trend jen potvrzuje. Materiální deprivace vztahující se k položkám, které si osoby nad 65 let nemohou dovolit z důvodů nedostatečných příjmů, ukazuje na růst podílu osob, které mají problémy s placením nájemného, plateb, půjček (u domácností jednotlivců nad 65 let až trojnásobně proti roku 2008), narostl i podíl osob, které nemají na zaplacení týdenní dovolené. Dalším zjištěním je, že došlo k mírnému zvýšení podílu osob, které mají problém s úhradou nákladů za vytápění bytu. Proto se v následujících oddílech věnujeme i komparaci tzv. reziduálního příjmu, tedy příjmu po odečtení nákladů na bydlení. Mimořádný výdaj si nemohlo dovolit zaplatit 43,2 % osob nad 65 let (2012), což je o 2,5 p.b. více než v roce 2008. V ostatních položkách vybavení domácností (barevná TV, telefon, auto) došlo v roce 2012 ke zlepšení.

6.3 Subjektivní hodnocení nákladů na bydlení

Náklady na bydlení představují nejvýznamnější položky vydání domácností, především u chudých domácností a domácností seniorů [Sequensová, 2014]. Jedná se o v zásadě nevyhnutelné náklady, které domácnost platí obvykle měsíčně a zahrnují nájem, energie a služby spojené s užíváním bytu. Tyto náklady spotřebují 19 % celkových měsíčních čistých příjmů, případně výdajů domácností seniorů, u domácností seniorů - jednotlivců je to dokonce 30 % (SILC 2010).

Na základě vybraných indikátorů z oblasti kvality bydlení lze konstatovat, že kvalita bydlení seniorů (nad 65 let) je na poměrně vysoké úrovni. Domácnosti seniorů mají jen zcela výjimečně problémy s chybějícím sociálním zařízením - koupenu nebo WC (kolem 1-2 % domácností). Část domácností (necelých 21 %) ale vnímá určité problémy s vlhkostí bytu/domu. Ta může být (nejen) ve vyšším věku zdrojem respiračních potíží.

6. Hodnocení vybraných ukazatelů finanční a materiální deprivace domácností seniorů

Tabulka č. 6.4 **Materiální deprivace dle indikátorů EU (%) - náklady na bydlení**

		2008			2011			2012		
		velkou zátěží	určitou zátěží	vůbec nejsou zátěží	velkou zátěží	určitou zátěží	vůbec nejsou zátěží	velkou zátěží	určitou zátěží	vůbec nejsou zátěží
osoby celkem		22,3	68,7	9,0	27,3	63,8	8,3	28,6	64,0	7,4
pohlaví	muži	21,4	69,1	9,6	26,3	65,0	8,7	27,2	66,4	6,5
	ženy	23,2	68,4	8,5	29,4	62,6	8,0	30,3	61,5	8,2
věk	50-64 let	20,7	69,3	10,0	25,2	65,7	9,1	25,2	65,2	9,0
	65 let a více	21,1	70,5	8,4	25,1	65,5	9,4	25,3	66,9	8,0
	75 let a více	23,2	68,9	7,9	27,6	64,1	8,3	28,5	63,7	7,8
typ domácnosti	jednotlivec, 65 let a více	26,1	65,0	8,9	32,2	58,5	9,3	36,6	54,8	8,6
	dvojice dospělých, alespoň jeden 65 let a více	18,2	72,9	8,9	21,0	69,1	9,8	23,9	68,9	7,3

Jako velkou zátěž pociťovala náklady na bydlení více než čtvrtina osob ve věku nad 65 let, dalších téměř 70 % pak tuto zátěž hodnotilo o něco mírněji („určitá zátěž“). V součtu tak problémy s tímto nákladem uvádí více než 90 % seniorů. Podíly osob s velkými problémy v pokrytí nutných výdajů na bydlení nejdynamičtěji rostly v domácnostech jednotlivců starších 65 let, v roce 2008 to byla čtvrtina z nich, v roce 2011 to bylo již 32 % a v roce 2012 již byla tato hodnota na úrovni 37 %.

Graf č. 6.3 **Podíl osob a domácností pociťující náklady na bydlení jako velkou zátěž (%)**

7. Riziko ohrožení chudobou pohledem reziduálního příjmu

Kvalitní a bezpečné bydlení patří k základním lidským potřebám a jeho význam roste s věkem, resp. narůstajícím rizikem s věkem spojené disability a křehkosti. Z předchozí kapitoly vyplývá, že velká část seniorských domácností je z titulu pocíťované zátěže nákladů na bydlení vystavena finančnímu stresu, který se projevuje i v nutnosti snižovat náklady a výdaje spojené s bydlením na úkor zajištění pohodlí a zdravotní nezávadnosti (viz např. 10 % domácností s nedostatečným vytápěním). Náklady na bydlení jsou zároveň považovány za nezbytné, a proto je důležité podívat se, zda a jak se změní ohrožení chudobou, pokud tyto náklady odečteme. Než se ovšem podíváme na výsledky zkoumání rizika ohrožení chudobou s využitím tzv. reziduálního příjmu, stručně si problematiku uvedeme přehledem typů využívaného bydlení.

7.1 Typologie bydlení

Jak se zastoupení jednotlivých typů bydlení vyvíjelo v průběhu sledovaného období uvádí tabulka č. 7.1. Především ukazuje okamžik, kdy na konci roku 2010 skončila pro část bytového fondu regulace nájemného, čímž se skokově zvýšil podíl osob bydlících v nájemním bydlení za tržní cenu. Důležitý je též trvalý, i když zpomalující růst podílu vlastnického a družstevního bydlení.

Tabulka č. 7.1 **Typ bydlení občanů ČR** (vývoj za celé období)

	celkem				
	2008	2009	2010	2011	2012
vlastnická, družstevní forma	75,8	76,6	78,7	80,1	80,4
nájemní, regulované	16,2	15,3	13,9	4,2	3,7
nájemní, tržní	5	5,4	5	13	13,2
služební, domovnícký, ostatní	3	2,6	2,4	2,7	2,7
celkem	100	100	100	100	100

Jak ukazuje tabulka č. 7.2, existují rozdíly v typu bydlení podle věku. Obecně platí, že starší osoby (60 a více let) jsou častěji zastoupeny ve vlastnickém typu bydlení a méně často v typu nájemním (bez ohledu na existenci regulace). Mezi roky 2008 a 2012 se podíl osob starších 60 let ve vlastním (družstevním) bytě zvýšil o 5,3 p. b. a podíl v nájemních bytech se v daném období snížil o 4,9 p.b.

7. Riziko ohrožení chudobou pohledem reziduálního příjmu

Tabulka č. 7.2 **Typ bydlení občanů ČR dle věkových kategorií** (vývoj za celé období)

	2008		2009		2010		2011		2012	
	do 59 let	60 a více let	do 59 let	60 a více let	do 59 let	60 a více let	do 59 let	60 a více let	do 59 let	60 a více let
vlastnická, družstevní forma	75,3	77,7	75,6	80,2	77,9	81,6	79,4	82,6	79,6	83,0
nájemní, regulované	16,4	15,2	15,9	13,2	14,2	12,6	4,2	4,4	3,5	4,4
nájemní, tržní	5,6	2,5	6,2	2,6	5,9	1,9	14,1	9,0	14,7	8,4
služební, domovnický, ostatní	2,6	4,7	2,2	4,0	2,0	3,9	2,3	4,0	2,2	4,3
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Podrobnější členění bytových zvyklostí s ohledem na věk pro rok 2012 pak ukazuje následující tabulka (a pro roky 2008-2011 tabulky v příloze). Přehled dat za jednotlivé věkové kategorie potvrzuje očekávatelný trend, že kolem 80. roku věku dochází ve větší míře k přesunu do ostatních forem bydlení (domy s pečovatelskou službou), případně do nájemních forem bydlení.

Tabulka č. 7.3 **Typ bydlení občanů ČR v závislosti na jejich věku** (2012)

	věkové kategorie								
	menší než 55	55 až 59	60 až 64	65 až 69	70 až 74	75 až 79	80 až 84	85 a více	celkem
vlastnická, družstevní forma	79,0	85,3	86,2	83,3	84,3	84,3	76,0	67,8	80,4
nájemní, regulované	3,5	3,6	3,3	4,9	4,5	4,2	4,8	7,7	3,7
nájemní, tržní	15,2	9,6	8,8	9,1	6,9	6,9	7,9	11,5	13,2
služební, domovnický, ostatní	2,3	1,5	1,7	2,7	4,3	4,7	11,4	13,0	2,7
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Nyní již svoji pozornost přesuneme k souvislostem mezi typem bydlení, důchodovským/věkovým statusem osoby a příjmovou deprivací, resp. ohrožení chudobou. Tabulka č. 7.4 ukazuje, že i když je obecně podíl chudých starobních důchodců poměrně nízký, neplatí to o skupině, která **bydlí mimo vlastnickou formu bydlení** (cca 20% zastoupení). Obzvláště osoby v tržním nájmu mají obecně nižší příjem, a proto jsou častěji ohrožené chudobou. Vlivem částečného konce deregulačního procesu (mimo největší obce a větší obce středočeského kraje) poklesl od roku 2011 počet osob ohrožených chudobou v regulovaných bytech. Je tomu tak proto, že v letech 2011 a 2012 je regulace uplatňována pouze v těch obcích, které mají shodou okolností vyšší průměrnou mzdu, a tedy i vyšší starobní důchody.

Tabulka č. 7.4 **Podíl osob pobírajících starobní důchod v riziku chudoby dle typu bydlení**

typ bydlení	sledované období				
	2008	2009	2010	2011	2012
vlastnická, družstevní forma	5,8	5,9	5,3	5,5	5,4
nájemní, regulované	9,6	10,9	10,8	7,0	7,0
nájemní, tržní	16,1	13,7	10,9	13,9	11,9
služební, domovnický, ostatní	10,4	11,7	11,6	8,8	11,6
celkem	6,8	6,9	6,3	6,4	6,3

Stejně jako v již výše uvedeném případě, i zde je potřeba závěry vyslovovat velmi opatrně, počet lidí ohrožených příjmovou chudobou je v některých kategoriích tak nízký, že výsledné relativní četnosti nemusí být reprezentativní. Příkladem budiž hodnoty prezentující nevážené absolutní četnosti v následující tabulce.

Tabulka č. 7.5 **Nevážený počet osob pobírajících starobní důchod dle typu bydlení v české části šetření SILC**

typ bydlení	sledované období									
	je osoba pobírající starobní důchod v riziku chudoby?									
	2008		2009		2010		2011		2012	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano	ne
vlastnická, družstevní forma	329	5 116	316	4 538	264	4 354	274	4 469	245	4 625
nájemní, regulované	92	828	88	634	71	542	14	174	14	197
nájemní, tržní	29	136	23	129	14	90	72	413	48	373
služební, domovnický, ostatní	39	347	37	256	33	229	26	257	37	268
celkem	489	6 427	464	5 557	382	5 215	386	5 313	344	5 463

7.2 Ohrožení chudobou dle reziduálního příjmu

V této části práce je riziko ohrožení chudobou měřeno s využitím tzv. reziduálního příjmu (tj. příjmu po odečtení nákladů na bydlení) a jeho srovnání s hranicí životního minima. Reziduální příjem tak zohledňuje jak faktor příjmu domácnosti, tak její nezbytné náklady. Ty jsou nahlíženy s využitím nákladů na bydlení domácnosti a základních nákladů na živobytí (životní minimum). Domácnosti jsou tříděny do tří kategorií. V první jsou ty domácnosti (osoby), kterým po zaplacení nákladů na bydlení reziduální příjem nestačí ani na pokrytí nezbytných životních potřeb - reziduální příjem je nižší než životní minimum. Tyto domácnosti tak fakticky žijí v chudobě. V druhé kategorii jsou domácnosti ohrožené chudobou, jejich reziduální příjem je sice vyšší než ŽM, ale nepřevyšuje jej více než dvojnásobně. Tyto domácnosti se pohybují na hranici chudoby, výpadek příjmů nebo neočekávaný výdaj je snadno do chudoby uvrhne. Konečně ve třetí kategorii jsou domácnosti, jejichž reziduální příjem je vyšší než dvojnásobek ŽM. Tyto domácnosti nepovažujeme ani za chudé, ani za přímo ohrožené chudobou. Hranice dvojnásobku ŽM je zvolena arbitrárně, v realitě se tak ve druhé kategorii mohou nacházet osoby, které sami sebe nepovažují za ohrožené chudobou, naopak ve třetí kategorii mohou být osoby, které ze svých příjmů nejsou schopny zaplatit neočekávaný výdaj.

7. Riziko ohrožení chudobou pohledem reziduálního příjmu

Následující tabulka ukazuje, jaký je podíl osob pobírajících důchod v chudých a chudobou ohrožených domácnostech v jednotlivých věkových kategoriích v roce 2012. Podobně jako v předchozím případě ohrožení příjmovou chudobou, i dle reziduálního příjmu se vyjevuje, že podíl chudých osob (reziduální příjem pod hranicí životního minima) je v populaci starobních důchodců nižší, než je průměr za celou ČR (a tedy i ve zbytku populace - viz tabulka č. 7.7). Z pohledu věkových kategorií nelze vypočítat žádnou závislost.

Podíl starobních důchodců, kteří jsou chudobou ohroženi (reziduální příjem sice nad hranicí životního minima, ale nikoliv větší než jeho dvojnásobek), je v roce 2012 (ale i v ostatních letech - viz tabulka č. 7.7) podobný jako podíl této kategorie chudoby za všechny osoby v ČR. V případě starobních důchodců se ale zdá, že tento podíl s věkem osoby mírně roste. Je tomu tak proto, že starší osoby, které častěji žijí samy, nemohou při hrazení nákladů na bydlení využít úspory z rozsahu, jako to dělají vícečetné domácnosti mladších důchodců.

Tabulka č. 7.6 **Výše reziduálního příjmu u osob pobírajících starobní důchod dle věkových kategorií v roce 2012**

SILC 2012	výše reziduálního příjmu			celkem
	menší než ŽM	větší nebo rovno ŽM, ale menší než 2xŽM	větší nebo rovno 2xŽM	
menší než 55 let	0,0	0,0	100,0	100
55 až 59 let	3,0	9,3	87,7	100
60 až 64 let	2,0	8,5	89,5	100
65 až 69 let	1,7	9,2	89,1	100
70 až 74 let	1,4	9,5	89,1	100
75 až 79 let	0,6	11,3	88,1	100
80 až 84 let	1,2	13,1	85,7	100
85 a více let	0,4	15,2	84,4	100
celkem	1,5	10,1	88,4	100
celkem ze všech osob v ČR	3,9	11,5	84,6	100

Tabulka č. 7.7 **Porovnání výše reziduálního příjmu osob pobírajících starobní důchod a osob, které starobní důchod nepobírají** (vývoj za celé období)

		výše reziduálního příjmu			celkem
		menší než ŽM	větší nebo rovno ŽM, ale menší než 2xŽM	větší nebo rovno 2xŽM	
2008	pobírá starobní důchod	1,2	16,6	82,2	100
	nepobírá starobní důchod	4,5	14,4	81,1	100
2009	pobírá starobní důchod	1,2	12,6	86,2	100
	nepobírá starobní důchod	3,7	11,3	85,0	100
2010	pobírá starobní důchod	1,1	9,4	89,5	100
	nepobírá starobní důchod	4,3	10,6	85,2	100
2011	pobírá starobní důchod	1,5	10,0	88,6	100
	nepobírá starobní důchod	4,4	12,1	83,4	100
2012	pobírá starobní důchod	1,5	10,1	88,4	100
	nepobírá starobní důchod	4,6	12,0	83,4	100

7. Riziko ohrožení chudobou pohledem reziduálního příjmu

Jak ukazují tabulky č. 7.7 až č. 7.9, po celé sledované období tak platí, že v porovnání s ekonomicky aktivní populací jsou starobní důchodci lépe chráněni před chudobou. Jen u 1 % až 1,5 % z nich byl ve sledovaném období jejich reziduální příjem nižší než výše životního minima. A zároveň také podíl starobních důchodců, jejichž reziduální příjem byl vyšší než dvojnásobek životního minima, byl po celé sledované období vyšší než u ekonomicky aktivní populace (tabulka č. 7.7). Poměrně zajímavou skutečností je fakt, že v čase klesá podíl osob ohrožených chudobou (tabulka č. 7.9 a č. 7.7). Jestliže ve skupině osob pobírajících důchod se tento podíl snížil z 16,6 % na 10,1 %, ve zbytku společnosti to bylo „pouze“ ze 14,4 % na 12,0 %. Důvodem pro tento pokles je zejména pravidelná valorizace důchodů a zafixovaná hodnota životního minima.

Tabulka č. 7.8 **Podíl starobních důchodců s reziduálním příjmem nižším než ŽM dle věkových kategorií**

	nižší než ŽM				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	1,3	2,3	2,2	3,2	3,0
60 až 64 let	1,4	1,8	0,8	1,5	2,0
65 až 69 let	1,2	1,1	1,3	1,7	1,7
70 až 74 let	0,7	0,4	0,3	1,4	1,4
75 až 79 let	1,1	1,2	1,2	1,0	0,6
80 až 84 let	1,5	0,7	2,1	0,8	1,2
85 a více let	2,1	1,5	1,2	1,6	0,4
celkem	1,2	1,2	1,1	1,5	1,5
celkem ze všech osob v ČR	3,8	3,2	3,6	3,8	3,9

Tabulka č. 7.9 **Podíl starobních důchodců s reziduálním příjmem vyšším než ŽM a nižším než dvojnásobek ŽM dle věkových kategorií**

	vyšší než ŽM a nižší než dvojnásobek ŽM				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	12,0	11,9	7,9	8,9	9,3
60 až 64 let	13,7	10,2	8,9	8,7	8,5
65 až 69 let	16,6	11,1	7,8	9,1	9,2
70 až 74 let	19,1	14,6	8,5	9,7	9,5
75 až 79 let	18,4	12,9	11,1	10,9	11,3
80 až 84 let	19,8	17,1	13,9	13,7	13,1
85 a více let	18,9	16,2	12,8	13,4	15,2
celkem	16,6	12,6	9,4	10,0	10,1
celkem ze všech osob v ČR	14,9	11,6	10,3	11,7	11,5

Jestliže podíl důchodců, jejichž reziduální příjem je pod ŽM, je poměrně nízký, současně neexistují výrazné rozdíly mezi tímto podílem u mužů a žen. Jak ukazují tabulky č. 7.10 a č. 7.11, ženy-důchodkyně žijí v chudobě mírně častěji, rozdíl je ale velmi nízký.

7. Riziko ohrožení chudobou pohledem reziduálního příjmu

Tabulka č. 7.10 **Podíl mužů-starobních důchodců s reziduálním příjmem nižším než ŽM dle věkových kategorií**

	nižší než ŽM				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	0,0	0,0	7,6	0,0	0,0
60 až 64 let	0,5	1,9	0,6	0,9	1,6
65 až 69 let	0,9	0,2	0,3	0,7	0,9
70 až 74 let	0,9	0,0	0,0	0,8	0,5
75 až 79 let	0,2	0,3	1,3	0,6	0,3
80 až 84 let	2,2	0,0	0,8	0,0	1,1
85 a více let	0,0	2,1	1,5	1,2	0,0
celkem	0,7	0,6	0,7	0,7	0,9
celkem ze všech mužů v ČR	3,7	2,9	3,3	3,6	3,5

Tabulka č. 7.11 **Podíl žen-starobních důchodkyň s reziduálním příjmem nižším než ŽM dle věkových kategorií**

	nižší než ŽM				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	1,5	2,6	1,4	3,7	3,4
60 až 64 let	1,8	1,7	0,9	1,8	2,3
65 až 69 let	1,4	1,9	2,1	2,4	2,3
70 až 74 let	0,6	0,6	0,4	1,8	2,1
75 až 79 let	1,7	1,9	1,2	1,4	0,8
80 až 84 let	1,2	1,1	2,9	1,4	1,3
85 a více let	3,1	1,1	1,1	1,9	0,6
celkem	1,5	1,6	1,3	2,0	2,0
celkem ze všech žen v ČR	3,8	3,5	3,9	4,0	4,3

Naopak, mezi pohlavími je poměrně výrazný rozdíl u podílu osob chudobou ohrožených (reziduální příjem vyšší než ŽM, ale nižší než 2xŽM) - viz tabulky č. 7.12 a č. 7.13. Zatímco muži důchodci jsou bezpečně pod republikovým průměrem, ženy důchodkyně dosahují asi dvojnásobných hodnot a republikový průměr za ženy vždy přesahují. V případě žen se navíc výrazněji projevuje věková podmíněnost ohrožení chudobou. Důvody této skutečnosti již byly vysvětleny výše.

Tabulka č. 7.12 **Podíl starobních důchodců-mužů s reziduálním příjmem vyšším než ŽM a nižším než dvojnásobek ŽM dle věkových kategorií**

	vyšší než ŽM a nižší než dvojnásobek ŽM				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	11,1	0,0	2,8	0,0	8,2
60 až 64 let	8,9	10,7	6,0	6,0	6,9
65 až 69 let	14,0	7,5	4,1	5,1	6,4
70 až 74 let	12,7	8,4	3,5	5,2	5,6
75 až 79 let	13,0	10,1	3,6	5,2	7,4
80 až 84 let	10,3	6,6	6,0	4,2	6,1
85 a více let	10,8	7,3	7,7	7,4	8,0
celkem	11,9	9,6	4,6	5,3	6,6
celkem ze všech mužů v ČR	12,9	10,3	9,4	10,4	10,6

Tabulka č. 7.13 **Podíl starobních důchodkyň-žen s reziduálním příjmem vyšším než ŽM a nižším než dvojnásobek ŽM dle věkových kategorií**

	vyšší než ŽM a nižší než dvojnásobek ŽM				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	12,2	12,1	8,6	10,1	9,4
60 až 64 let	16,1	11,6	10,5	10,3	9,5
65 až 69 let	18,8	13,3	10,9	12,3	11,4
70 až 74 let	23,8	18,0	12,1	12,8	12,4
75 až 79 let	22,3	17,4	16,2	15,3	14,0
80 až 84 let	24,5	22,9	19,1	19,9	17,7
85 a více let	23,0	19,7	15,5	16,8	19,0
celkem	19,3	15,3	12,4	13,0	12,3
celkem ze všech žen v ČR	16,7	12,8	11,2	12,9	12,4

Z povahy sociálního systému jsou důchodci mnohem lépe chráněni před situací, kdy v domácnosti není příjem z ekonomické aktivity. Jak ukazují tabulky č. 7.14 a č. 7.15 (a jejich srovnání s tabulkami č. 7.8 a č. 7.9), nepřítomnost příjmu z ekonomické aktivity nemá zásadní vliv na chudobu nebo ohrožení chudobou u osob v důchodcovských domácnostech.

Tabulka č. 7.14 **Podíl starobních důchodců bez příjmu z EA s reziduálním příjmem nižším než ŽM dle věkových kategorií**

	nižší než ŽM				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	3,9	6,5	7,7	8,1	8,8
60 až 64 let	2,5	3,0	1,6	2,6	3,2
65 až 69 let	1,5	1,6	2,0	2,2	2,2
70 až 74 let	0,9	0,4	0,3	1,8	1,5
75 až 79 let	1,0	1,0	1,2	1,3	0,7
80 až 84 let	1,4	0,9	2,6	1,0	1,4
85 a více let	2,8	1,9	1,6	2,1	0,5
celkem	1,6	1,6	1,6	2,0	2,0
celkem ze všech osob v ČR	10,4	9,7	10,2	11,1	9,7

Tabulka č. 7.15 **Podíl starobních důchodců bez příjmu z EA s reziduálním příjmem vyšším než ŽM a nižším než dvojnásobek ŽM dle věkových kategorií**

	vyšší než ŽM a nižší než dvojnásobek ŽM				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	27,0	27,7	19,6	21,6	20,9
60 až 64 let	22,4	18,6	15,4	13,8	14,2
65 až 69 let	21,1	15,9	10,7	11,8	12,3
70 až 74 let	22,4	17,7	10,4	11,0	10,8
75 až 79 let	22,1	15,5	12,8	12,8	12,2
80 až 84 let	23,7	21,4	16,0	16,7	14,6
85 a více let	24,5	19,5	13,8	15,6	17,4
celkem	22,5	17,9	12,9	13,3	13,1
celkem ze všech osob v ČR	26,0	20,7	17,2	16,9	16,3

7. Riziko ohrožení chudobou pohledem reziduálního příjmu

Srovnání jednočlenných domácností starobních důchodců z hlediska výše reziduálního příjmu (viz tabulky č. 7.16 a č. 7.17) naznačuje u mužů i žen tendenci ke sblížení podílu domácností starobních důchodců a ostatních z hlediska podílu těch, jejichž příjem je vyšší než dvojnásobek životního minima. Ve sledovaném období u žen i mužů docházelo k podobnému vývoji: klesal podíl jednočlenných domácností v ekonomicky aktivním věku, jejichž reziduální příjem je vyšší než dvojnásobek jejich životního minima, a zároveň rostl podíl jednočlenných domácností starobních důchodců, jejichž reziduální příjem byl vyšší než dvojnásobek jejich životního minima. Podíl těchto domácností je v případě žen přibližně o deset procentních bodů nižší než v případě mužů.

Tabulka č. 7.16 **Podíl mužů-starobních důchodců v jednočlenných domácnostech s reziduálním příjmem vyšším než dvojnásobek ŽM dle věkových kategorií**

	muži				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	75,8	81,0	28,0	100,0	100,0
60 až 64 let	60,4	62,6	86,5	77,3	78,0
65 až 69 let	67,0	67,4	88,2	83,4	75,7
70 až 74 let	59,5	72,2	87,7	82,9	81,7
75 až 79 let	67,2	82,8	86,7	75,7	77,9
80 až 84 let	82,4	86,4	83,5	88,7	82,8
85 a více let	86,0	82,6	85,1	93,0	93,1
celkem muži-důchodci	68,3	74,7	85,3	83,5	80,5
celkem ze všech mužů v ČR	87,3	81,0	82,9	81,8	81,3

Tabulka č. 7.17 **Podíl žen-starobních důchodkyň v jednočlenných domácnostech s reziduálním příjmem vyšším než dvojnásobek ŽM dle věkových kategorií**

	ženy				
	2008	2009	2010	2011	2012
55 až 59 let	55,5	43,6	74,2	59,6	66,7
60 až 64 let	49,8	60,0	65,2	65,2	66,8
65 až 69 let	51,9	55,5	61,5	60,3	67,8
70 až 74 let	55,5	62,8	70,5	68,0	73,2
75 až 79 let	60,3	64,0	66,6	70,5	76,6
80 až 84 let	65,4	65,4	68,3	65,5	72,3
85 a více let	59,2	69,8	76,9	74,5	71,6
celkem ženy-důchodkyně	56,7	61,7	67,6	66,6	71,2
celkem ze všech žen v ČR	79,2	71,6	73,5	67,8	70,9

Tabulka č. 7.18 ukazuje absolutní četnosti osob pobírajících důchod podle výše reziduálního příjmu a podle typu bydlení v roce 2012. Opět je třeba si uvědomit, **že relativně nízké počty případů v jednotlivých sledovaných kategoriích neumožňují činit příliš rozsáhlé závěry**. Obdobné tabulky za roky 2008-2011 jsou uvedeny v příloze.

Tabulka č. 7.18 **Nevážený počet osob pobírajících starobní důchod dle podílu reziduálního příjmu domácnosti ku ŽM a dle typu bydlení v datech SILC 2012**

SILC 2012	reziduální příjem vzhledem k ŽM			
	menší než ŽM	větší nebo rovno ŽM, ale menší než 2xŽM	větší nebo rovno 2xŽM	celkem
vlastnická, družstevní forma	29	367	4 474	4 870
nájemní, regulované	21	59	131	211
nájemní, tržní	19	99	303	421
služební, domovnický, ostatní	3	26	276	305
celkem	72	551	5 184	5 807

Následující tabulky č. 7.19 a č. 7.20 pak ukazují vývoj relativní četnosti důchodců žijících v chudobě a ohrožených chudobou při využití konceptu reziduálního příjmu s ohledem na typ bydlení. Lze konstatovat, že nejvyšší podíly chudých starobních důchodců se nacházejí v segmentu nájemního bydlení a po roce 2010 především v segmentu regulovaného nájemního bydlení. Je tomu tak proto, že proces deregulace nájemného byl prodloužen právě v těch obcích, u kterých byl větší předpoklad růstu nájemného. Tyto domácnosti jsou v roce 2011 a 2012 vystaveny vyššímu nájemnému než domácnosti, u kterých regulace v roce 2010 skončila. V roce 2012 tak měl každý desátý nájemník s regulovaným nájmem, pokud byl starobní důchodce, reziduální příjem nižší než životní minimum. V případě segmentu tržních nájmu se jednalo o každého dvacátého nájemníka-starobního důchodce. Proces deregulace a statistické převedení části bytového fondu do segmentu neregulovaného nájemného mělo za následek pokles podílu osob, které v roce 2011 mají reziduální příjem pod ŽM. Ukončení deregulace ve velkých městech v roce 2012 bude mít na data r. 2013 opačný efekt - lze očekávat, že počet lidí s reziduálním příjmem nižším než ŽM v tržním nájemním bydlení se zvýší.

Tabulka č. 7.19 **Podíl osob pobírajících starobní důchod dle podílu reziduálního příjmu domácnosti k ŽM a dle typu bydlení - osoby žijící v chudobě**

	nižší než ŽM				
	2008	2009	2010	2011	2012
vlastnická, družstevní forma	0,9	0,7	0,7	0,9	0,8
nájemní, regulované	2,5	3,4	3,4	9,7	10,3
nájemní, tržní	4,1	6,8	5,8	3,9	5,1
služební, domovnický, ostatní	0,0	0,4	0,8	0,6	1,0
celkem	1,2	1,2	1,1	1,5	1,5

V souvislosti s vývojem sledovaných hodnot mezi roky 2011 a 2012 (a obecně též vývoje mezi r. 2008 a 2011) je potřeba též zmínit skutečnost, že v celém sledovaném období došlo pouze jedinkrát ke změně částek ŽM. V roce 2012 došlo k jejich zvýšení o cca 8 %, což mělo za následek zhoršení sledovaných indikátorů.

7. Riziko ohrožení chudobou pohledem reziduálního příjmu

Tabulka níže ještě naznačuje, že i když s ohledem na reziduální příjem důchodci nežijí ve velké míře v chudobě, asi čtvrtina z těch, kteří obývají nájemní byty, může být chudobou ohrožena.

Tabulka č. 7.20 **Podíl osob pobírajících starobní důchod dle podílu reziduálního příjmu domácnosti k ŽM a dle typu bydlení - osoby ohrožené chudobou**

	vyšší než ŽM a nižší než dvojnásobek ŽM				
	2008	2009	2010	2011	2012
vlastnická, družstevní forma	14,0	10,3	7,1	7,9	8,0
nájemní, regulované	27,2	24,8	22,5	22,5	27,4
nájemní, tržní	39,3	29,6	26,7	25,3	23,0
služební, domovnícký, ostatní	14,3	10,1	7,3	6,3	8,2
celkem	16,6	12,6	9,4	10,0	10,1

Rozbory v předchozích odstavcích poměrně spolehlivě prokázaly další z faktorů přispívajících ke zvýšení rizika ohrožení chudobou, a tím je forma bydlení. Nestojí ovšem osamoceně, ostatně podobně jako je tomu u ostatních vlivů, ale působí negativně zejména v kombinaci s dalšími marginalizujícími charakteristikami osoby, případně domácnosti. Jinými slovy, starobní důchodci jsou lépe chráněni před chudobou než ekonomicky aktivní populace, ale to jen do situace, kdy má domácnost k dispozici dostatečně vysoký příjem a/nebo jsou výdaje dostatečně nízké. Zásadní vliv na chudobu starobních důchodců má skutečnost, zda se jedná o jednočlennou či vícečlennou domácnost. Vzhledem k dynamice životního období po odchodu do důchodu se tak nedaří vyloučit riziko chudoby jako problém stáří. V následující kapitole se proto ve větší míře vrátíme k subjektivním mírám chudoby a podíváme se na některé přesahy do hodnocení kvality života a dalších „měkkých“ konceptů popisujících prožívání období „stáří“.

8. Subjektivní chudoba

Jednodimenzionální, řekli bychom „obecná“, subjektivní chudoba jako empirický koncept bývá vyjádřena v různých šetřeních variantou následující otázky: „*Považujete se za osobu spíše bohatou nebo spíše chudou?*“ a nabídkou (typicky šesti- až deseti-bodové) odpovědní škály. V šetřeních, s kterými pracujeme v tomto oddíle, je ovšem typicky využíván podnět širší: „*S ohledem na Váš majetek, úspory, nemovitosti apod. považujete Vaši domácnost/se za osobu spíše bohatou nebo spíše chudou?*“. Cílem této verze je do jisté míry překonat významnou objektivní příjmovou nivelizaci mezi seniory, zohlednit vliv celoživotní akumulace (různých forem) kapitálu a případně také zohlednit, že senior/ka není izolovanou entitou bez sociálních sítí, ale že i senioři jsou zasazeni v určitých strukturách domácnosti, s kterou sdílejí její životní standard. Tento přístup využívá hned několik empirických výběrových šetření, která byla od roku 1996 v dospělé (resp. seniorské) české populaci realizována. Přestože v úvodní části odkazujeme na některá z těchto starších šetření (jejich popis viz příloha), v této kapitole se opíráme především o sekundární analýzu reprezentativního výběrového šetření „Spotřeba a spotřebitelé ve vyšším věku“ realizovaného v roce 2011 na vzorku populace starší 40 let.

Kuchařová [2002] na základě šetření souboru osob starších 60 let konstatovala, že na šestibodové škále subjektivního bohatství-chudoby svoji domácnost jako „bohatou“ označily 4 % vzorku, 69 % zvolilo prostřední dva stupně a 27 % volilo dva poslední stupně škály vyznačující subjektivní chudobu. Při srovnání s jejich příjmy, a tehdy platnou úrovní životního minima vyšlo najevo, že „mnozí jedinci s nejnižšími příjmy se za chudé nepovažují a naopak“ [ibid. 37], ale subjektivně chudí často deklarují nulové příjmy (72 % oproti průměrným 27 %) ⁷. Autorka zdůrazňuje, že z hlediska příjmové situace je chudoba nejstarších generací okrajovým problémem, ale společně s „téměř“ chudými přesahuje čtvrtinu souboru jí dotazovaných. Navíc jejich „chudobu“ nebylo možné sociálně jednoznačně identifikovat, protože korelovala hlavně s indikátory, které jsou do značné míry opět subjektivní, tj. materiální deprivací a možností něco ušetřit za poslední tři měsíce, případně s ukazateli pasivního životního postoje. ⁸ Není ovšem bez zajímavosti, že nejsilnější souvislost mezi škálou subjektivní chudoby a materiální deprivací vykazovaly položky „oblečení/obuv“ a „předměty/služby nezbytné pro uspokojování zájmů kulturních, rekreačních, sportovních“. Z jednoho úhlu pohledu tak jsou zdůrazněny položky „okázalé spotřeby“, která je pravděpodobně jako první obětována tváří v tvář složité ekonomické situaci ve vyšším věku. ⁹ Na druhou stranu se ale může jednat i o položky, které nejsou v určitých skupinách ani tolik poptávány, nebo na ně nejsou kladeny takové nároky [Šafr 2006] - mezi skupinami

⁷ Korelace mezi subjektivní chudobou a celkovými měsíčními příjmy domácnosti Spearmanův koeficient - 0,31; a osobním příjmem z důchodu -0,16. Zavedeme-li hodnocení aktuálního životního období jako kontrolní proměnnou, koeficienty se mírně snížily (-0,22/-0,14). Mezi subjektivní chudobou a věkem respondenta je pouze slabý vztah -0,12, stejně jako mezi věkem respondenta a hodnocením aktuálního období života (-0,10). Celková spokojenost se životem s věkem respondenta nesouvisí.

⁸ Kuchařová zde také upozorňuje na důležitou stránku výběrových šetření, která mohou zejména témata jako je chudoba/bohatství zkreslovat, a to, že jedinci z obou extrémních konců škály obvykle nejsou v obecných dotazníkových šetřeních dotazováni. Částečně paradoxně tak tyto výsledky vypovídají o chudobě/bohatství uvnitř „středních“ vrstev.

⁹ Šafr [2006] zkoumal míru souhlasu s výrokem „Pro moji potřebu mi stačí několik málo oděvů“ v rozdělení mezi pracujícími ve věku 21-60 let a důchodci ve věku 56+ a podle jejich sociálních tříd. V nejvyšší třídě byl průměr mezi věkově-ekonomickými skupinami na 4bodové škále 2,48/2,16 a v nejnižší sociální třídě 2,19/1,93. To by naznačovalo, že opravdu jsou důchodci v potřebě ošacení skromnější, a to jen s malým rozdílem podle sociálních tříd. Faktická významnost sledovaných rozdílů průměrů je ovšem k diskusi. K významu oblékání ve vyšším věku viz též Twigg, 2013.

8. Subjektivní chudoba

subjektivně chudšími totiž v tomto šetření mírně častěji vystupují lidé se základním vzděláním, nekvalifikovaní dělníci/rolníci, případně lidé žijící v jednočlenných domácnostech.

Tabulka č. 8.1 **Subjektivní postavení respondentů ve věku 60+ na ose chudoba/bohatství** (v %)

	1996	2002	2011
chudí	39	27	29
střední vrstva	56	69	64
bohatí	5	4	7

Zdroj: „50+“, 1996; Život ve stáří, 2002, Spotřebitelé, 2011. Pouze subpopulace ve věku 60+. Vlastní přepočty

Informace v tabulce č. 8.1 sice nejsou bezesbytku srovnatelné, neboť vychází z rozdílných šetření s drobně se odchylojící metodologií, nicméně distribuce sebehodnocení vlastní domácnosti (příp. osoby) jako bohaté/chudé se ukazuje v seniorské populaci jako poměrně stabilní i v průběhu času.

Protože většina následujících rozborů vychází ze šetření Spotřeba a spotřebitelé ve vyšším věku (2011, dále též jen jako Spotřebitelé, 2011), podívejme se nyní, jaká je souvislost mezi subjektivní chudobou,¹⁰ věkem, pohlavím, vzděláním a příjmem právě v tomto šetření.

Tabulka č. 8.2 **Subjektivní chudoba dle věku a pohlaví respondenta** (%)

	věk				pohlaví		vzdělání				celkem
	40-49	50-59	60-69	70+	muži	ženy	ZŠ	SŠ-M	SŠ+M	VŠ	
chudá	22	21	28	31	23	27	41	27	17	11	25
střední třída	67	69	63	65	66	66	55	67	73	72	66
bohatá	10	10	9	4	10	7	4	7	10	18	9

Zdroj: Spotřebitelé 2011, celý soubor. Zaokrouhleno.

Znovu se potvrzuje, že subjektivní chudoba je výraznější u starších respondentů, žen a respondentů s nižším vzděláním. Statusy na opačné straně naopak nijak zvlášť pocit subjektivního bohatství nezvyšují, ovšem výraznou výjimkou je zde vyšší vzdělání.

Podle Spearmanova koeficientu je souvislost mezi škálou subjektivního bohatství a škálou odpovědí na otázku „Jak vysoký je Váš průměrný čistý (celkový) příjem?“ poměrně silná (0,38), ale zdaleka se nejedná o identické koncepty. Navíc síla tohoto koeficientu s věkem respondenta klesá, pro čtyřicátníky je 0,40, ale pro šedesátníky 0,31 a sedmdesátníky už pouze 0,21. Podstatně silnější je také pro muže (0,42) než pro ženy (0,32). Jinými slovy, souvislost mezi příjmem a subjektivní chudobou je pro starší seniory a ženy slabší a lze zde očekávat více vzájemně souvisejících vlivů a větší komplexitu vzájemných vztahů těchto konceptů.

¹⁰ Znění otázky: S ohledem na Váš majetek, úspory, nemovitosti apod. považujete se za osobu spíše bohatou nebo spíše chudou? Kam byste sám/sama sebe umístil/a na následující stupnici od 1 do 10, kde 1 je chudá/ý a 10 bohatý/á?

Tabulka č. 8.3 **Subjektivní chudoba dle kategorie příjmu respondenta (%)**

	od 3000 - 10 000 Kč	10 001 - 14 000 Kč	14 001 - 20 000 Kč	20 001 +Kč
bohatá	5	4	6	24
střední třída	49	68	75	68
chudá	46	28	19	9

Zdroj: *Spotřebitelé 2011; celý soubor*

Kuchařová nakonec uzavírá, že „problém chudoby seniorů **je sociálně závažným především pro jeho subjektivní aspekty**“ [2002: 39]. Jinými slovy, tato subjektivní chudoba může mít vliv anebo být sama ovlivňována dalšími subjektivně definovanými charakteristikami kvality života, jejíž sníženou hladinu může (spoludeterminovat) nebo být jejím projevem. Jelikož jsou právě tyto souvislosti předmětem našeho zájmu v těchto kapitolách, podíváme se na možné koreláty do větší podrobnosti, opět s využitím různých sekundárních datových zdrojů.

8.1 Materiální deprivace a marginalizace ve spotřebním chování

Při všech omezeních, která má obecné výběrové šetření pro reprezentativitu marginalizovaných skupin, se v šetření *Spotřebitelé (2011)* podařilo zachytit 3 % dotázaných starších 40 let, kteří, podle svého vyjádření, nemají dostatek finančních prostředků ani na potraviny. S ohledem na zmíněné metodologické problémy lze klesající podíl takto silně materiálně deprivovaných seniorů s jejich zvyšujícím se věkem hodnotit pouze s omezeným optimismem.

Tabulka č. 8.4 **Materiální deprivace jako potlačená spotřeba (%)**

	celkem	partnerství		věk			
		s partnerem	bez partnera	40-49	50-59	60-69	70+
Nemáme dostatek peněz ani na jídlo	3	1	5	4	2	3	1
Máme dost peněz na jídlo, ale již nákup oblečení je pro nás velký problém	11	7	19	9	8	10	19
Máme dost peněz na jídlo a oblečení, ale koupě televize, ledničky by byl problém	33	29	42	27	28	39	43
Máme dost peněz na běžné vybavení domácnosti, ale ne na nové auto	36	43	25	42	40	30	31
Máme dost peněz na všechno kromě (další) chaty, domu nebo bytu	14	17	6	14	18	15	5
Nemáme žádné finanční potíže, pokud by bylo potřeba, můžeme si koupit i další bydlení	3	3	2	3	3	3	1

Zdroj: *Spotřebitelé, 2011, celý soubor*

V šetření *Spotřebitelé* byla také zjišťována míra využití některých úsporných strategií pro snížení nákladů na zajištění běžné spotřeby, jako jsou např. nákupy věcí denní potřeby, oblečení apod. Při pohledu na globální výsledky se ovšem můžeme zdráhat použít označení těchto strategií jako „marginálních“, neboť celkově se jejich využití pohybuje od jedné do dvou třetin všech dotázaných. Není však teoretického

8. Subjektivní chudoba

sporu v tom, že strategie, které jsou vyjmenovány v tabulce 8.5, patří do úsporného spotřebního chování a mohou být součástí strategií domácností a jednotlivců ohrožených materiální deprivací.

Tabulka č. 8.5 **Strategie úsporného spotřebního chování (%)** (rozhodně souhlasím)

	celkem	pohlaví		výdělečná činnost		věk			rozdíl průměrů subj. chudoby *)
		muž	žena	pracuje	ne- pracuje	40-49	60-69	80+	
Často nakupují na vietnamských trzích a u trhvců.	32	24	39	30	35	31	35	21	0,87
Pravidelně nakupují v diskontech (prodejnách s levným zbožím), protože ceny jsou tam nižší.	44	37	51	41	48	40	50	36	0,58
Obvykle sledují reklamu a letáky kvůli slevám a akcím na zboží.	58	46	68	53	63	50	67	42	0,25
Často se dívám na cenu i u levného zboží a malých položek.	62	53	71	57	68	54	68	66	1,30
Abych využil/a různé slevy a akce, jsem ochoten/a zajet i někam dál.	29	27	30	30	27	30	33	15	0,01
Velmi levné výrobky se mi zdají podezřelé.	50	53	48	58	42	59	48	33	-1,04
Snažím se dělat co nejvíce oprav a údržby svépomocí, abych ušetřil(a).	59	68	51	58	59	58	63	40	0,43

Zdroj: *Spotřebitelé, 2011, celý soubor. Pozn.:*) Jedná se o matematický rozdíl mezi průměry na škále subjektivní chudoby pro respondenty, kteří s výrokem nesouhlasí a souhlasí. Čím vyšší hodnota ukazatele, tím více se subjektivně chudí cítí ti, kteří tuto strategii praktikují, resp. při záporném výsledku, o to více se subjektivně bohatší cítí ti, kteří takové strategie nevyužívají (tak často).*

Některé formy úsporného spotřebitelského chování se zřetelně profilují jako „ženské strategie“ - zejména sledování cen a nákupy u levnějších obchodníků, oproti tomu jsou muži k levnějším výrobkům (deklarativně) podezíravější a snaží se ušetřit spíše na službách, které si mohou zajistit sami. Obdobně můžeme rozlišit „rané strategie“, „důchodcovské“ strategie a „seniorské strategie“. K těm prvním patří především vietnamská tržiště a snaha zajistit si opravy svépomocí, k těm druhým pak ty, které se dominantněji objevují nejspíše v souvislosti s přechodem do starobního důchodu, jako např. sledování reklamních akcí v letácích. Ale zdá se, že teprve výrazně vyšší věk vede ke zvýšené nutnosti či novému návyku sledovat (a zřejmě také porovnávat) ceny i u drobného zboží. Není bez zajímavosti, že některé z těchto strategií jsou statisticky nezávislé na věku, pokud respondent pracuje, pokud ovšem není ekonomicky aktivní, vliv věku se naopak stává velmi zřetelným. V tomto případě se tedy zdá, že není ani tolik důležitá přítomnost vlastního respondentova příjmu per se, ale v případě, že příjem chybí a navíc je zde „riziko“ vyššího věku, je pravděpodobnost deprivace ve spotřebním chování vyšší. Při pohledu na rozdíly mezi průměrnými mírami subjektivní chudoby nejsou rozdíly nijak závratné, přesto minimálně nutnost či návyk sledovat všechny ceny a „luxus“ odmítat levné zboží „z principu“ jsou spojeny s odlišnými tendencemi v hodnocení subjektivní chudoby, resp. bohatství.

Svébytnou formou pokusu o „zvládnání“ nebo kompenzaci materiální deprivace je strategie pokrytí nedostatečného příjmu formou **půjček**. Podle šetření Spotřebitelé (2011) aktuálně splácí nějakou půjčku nebo úvěr dvacet sedm procent dotázaných. Z pohledu zájmu o rizikové formy materiální deprivace v souvislosti se subjektivní

úrovni zajištění je zajímavé, kdo je poskytovatelem této půjčky - banky jsou to pro 56 % subjektivně chudých, 76 % ve střední třídě a 85 % mezi subjektivně bohatými, ale (problematické) nebankovní instituce typu Home Credit, Provident apod. jsou poskytovatelem pro 27 % chudých, 14 % ve střední kategorii, ale pouze 6 % subjektivně bohatých. Od rodiny tuto půjčku čerpá 5 %, 3 %, resp. 6 % v jednotlivých sledovaných kategoriích. Ovšem již v šetření SILC jsme viděli, že kolem 3-4 % seniorů uvádí problémy se splácením půjček a dalších plateb a podle vyjádření ČSSZ bylo v roce 2013 téměř 70 tisíc důchodů zatíženo exekuční srážkou a tento počet meziročně roste. Objem exekucí na důchodcích a nemocenských dávkách přitom činil více než 970 milionů korun. (Zdroj: www.mpsv.cz/cs/16564).

Určitou formou ilustrace deprivace v materiální spotřebě je nemožnost účasti na okázalé nebo „luxusní“ spotřebě. Byť je to téma, které bychom ve spojení s materiální deprivací neočekávali, v případě diskuse na podloží konceptu stárnutí zde má i tato diskuse své místo. V praxi je boj proti stárnutí spojen s tzv. „antiageing“ přístupy, které mohou nabývat různých forem, od aplikace kosmetických přípravků po invazivní chirurgické techniky. Stuckelberger [2008] argumentuje, že se jedná o formu luxusní spotřeby, kterou se okázale mohou distingovat „ti, kteří na to mají“, od těch, kteří si mladistvost nemohou dovolit. Tyto formáty okázalé spotřeby získávají na oblibě i v České republice. Jak shrnuje tabulka č. 8.6, v dohledné době plánuje nákup „posilujících“ vitamínových přípravků celkem téměř 40 % dotázaných, 12 % plánuje též relaxační pobyt v lázních. Tyto plány jsou však, až na výjimku nákupu podpůrných farmak, což je samo o sobě zajímavá informace, mezi subjektivně chudými téměř mizivé. Ve srovnání s hodnotami v tabulce č. 8.7, která poskytuje obdobný přehled ovšem podle kategorizovaného příjmu, můžeme znova vidět věcně významový rozdíl mezi „subjektivním bohatstvím“ a „vyšším příjmem“: antiageing procedury jsou více populární mezi lidmi subjektivně bohatými než mezi lidmi s vyššími příjmy, kteří si to „mohou dovolit“.

Tabulka č. 8.6 **Plán realizace zdraví-podpůrných aktivit dle subjektivní chudoby** (sloupcová %; souhlasné odpovědi)

	chudá	střední třída	bohatá	celkem
nákup potravinových doplňků pro zdraví či posílení imunity	21	39	51	36
relaxační pobyt v lázních	5	14	24	12
exotickou dovolenou	2	9	28	9
podstoupení neoperativních procedur pro omlazení nebo zkrášlení	1	4	7	3
plastickou operaci	-	1	4	1

Zdroj: *Spotřebitelé, 2011, celý soubor*

Tabulka č. 8.7 **Plán realizace zdraví-podpůrných aktivit dle kategorizovaného příjmu** (sloupcová %; souhlasné odpovědi)

	od 3000 - 10 000	10 001 - 14 000	14 001 - 20 000	20 001 +
nákup potravinových doplňků pro zdraví či posílení imunity	33	35	36	44
relaxační pobyt v lázních	8	11	16	17
exotickou dovolenou	4	6	7	23
podstoupení neoperativních procedur pro omlazení nebo zkrášlení	3	3	5	4
plastickou operaci	0	1	1	1

Zdroj: *Spotřebitelé, 2011, celý soubor*

8.2 Vliv významných životních událostí na finanční situaci

Výběrové šetření Spotřeba a spotřebitelé ve vyšším věku se zaměřilo i na problém, jakým některé zlomové body v životním cyklu ovlivňují vnímání finanční situace ve vyšším věku. V dotazníku byly nabídnuty k ohodnocení situace jako nemoc, úmrtí blízké osoby, nezaměstnanost a jiné další zlomové události. Z níže uvedeného přehledu je zřejmé, že tyto události jsou v životech starších respondentů relativně běžné, a přitom se nevyskytují zcela nahodile - některé jsou častější pro ženy více než pro muže (např. nemoc a úmrtí blízké osoby), jiné zase ve vyšších věkových kategoriích (vlastní nemoc nebo prarodičovství). Jiné události naopak postihují obě pohlaví stejnou měrou, nicméně nejsou stejným způsobem percipovány co do velikosti finanční zátěže, kterou pro jednotlivá pohlaví představovala (viz tabulka č. 8.8).

Tabulka č. 8.8 **Výskyt přelomové životní události v posledních pěti letech** (v %)

	celkem	pohlaví		věk			
		muži	ženy	40-49	50-59	60-69	70+
nemoc	31	29	33	20	23	39	47
nemoc blízké osoby	29	26	31	25	23	31	38
úmrtí blízké osoby	26	22	29	20	21	30	34
narození dítěte/vnoučete	24	22	26	14	28	26	28
nezaměstnanost	15	15	14	23	18	9	5
odchod do důchodu	13	14	12	2	9	32	10
stěhování	11	10	11	16	10	8	8
jiné (např. rozvod, zadlužení...)	4	4	5	5	7	3	3

Zdroj: *Spotřeba a spotřebitelé ve vyšším věku (2011)*, N = 1 443

V zásadě všechny tyto přelomové životní události měly velmi výrazný vliv na finanční situaci respondenta, v součtu odpovědí zhoršení a velmi výrazné zhoršení téměř 100 % dosáhly situace jako nezaměstnanost, nemoc a odchod do důchodu, kolem 90 % to pak byla nemoc blízké osoby nebo její úmrtí a kolem 70 % narození vnoučete či stěhování (77 %, resp. 67 %). Negativní finanční efekt měly i události shrnuté pod souhrnnou kategorií „jiné“, kde respondenti uváděli především rozvod a partnerské krize, ať už vlastní, anebo svých dětí. Rozvod, resp. porozvodové vyrovnání mělo pozitivní efekt pouze pro dva muže a jednu ženu v souboru.

Největší nominální a přitom věcně významný rozdíl mezi pohlavími přitom vidíme právě u zmíněného stěhování, které finanční situaci zkomplikovalo téměř 90 % mužů, ale „jen“ necelým 50 % žen. Jinými slovy z toho může vyplývat dvojí: ženy se častěji než muži stěhují do finančně méně náročného bydlení, anebo naopak mají výrazně častěji bydlení „nad své poměry“ a jsou nuceny jej změnit, což ve svém důsledku vede ke zlepšení jejich finanční situace (ovšem bez znalosti vlivu na kvalitu života před a po stěhování, resp. kvality nového bydlení). Ještě výrazněji rozdíly mezi pohlavími vyniknou, podíváme-li se pouze na variantu odpovědi „výrazné finanční obtíže“, jak je to uvedeno v tabulce č. 8.9. Zatímco pro muže například narození vnoučete není vlastně žádným finančním stresem, pro řadu žen tomu tak je, stejně jako úmrtí nebo nemoc blízké osoby, což odkazuje především k již výše několikrát zmíněné „rizikové strategii“ spoléhání se na dva příjmy v domácnosti: Muži, kteří

vzhledem ke kumulovaným genderovým nerovnostem mají v průměru vyšší příjmy i důchody, ale zároveň i nižší naděje na dožití, zanechávají své partnerky-vdovy ve větší finanční tísní, než je tomu v opačném případě, u mužů-vdovců.

Tabulka č. 8.9 **Vliv životních událostí na výrazné zhoršení finanční situace dle pohlaví (v %)**

	muži	ženy	celkem
nezaměstnanost	63	50	57
úmrť blízké osoby	28	35	33
nemoc	29	29	29
odchod do důchodu	26	19	23
nemoc blízké osoby	7	20	14
stěhování	12	4	8
narození dítěte / vnoučete	0	6	4

Zdroj: Spotřeba a spotřebitelé ve vyšším věku (2011) - vlastní výpočty; pouze podsoubor osob, které danou životní událostí prošly (N = 745); dopočet do 100 % tvoří odpovědi „finanční situace se (výrazně) zlepšila“ a „zhoršila se“.

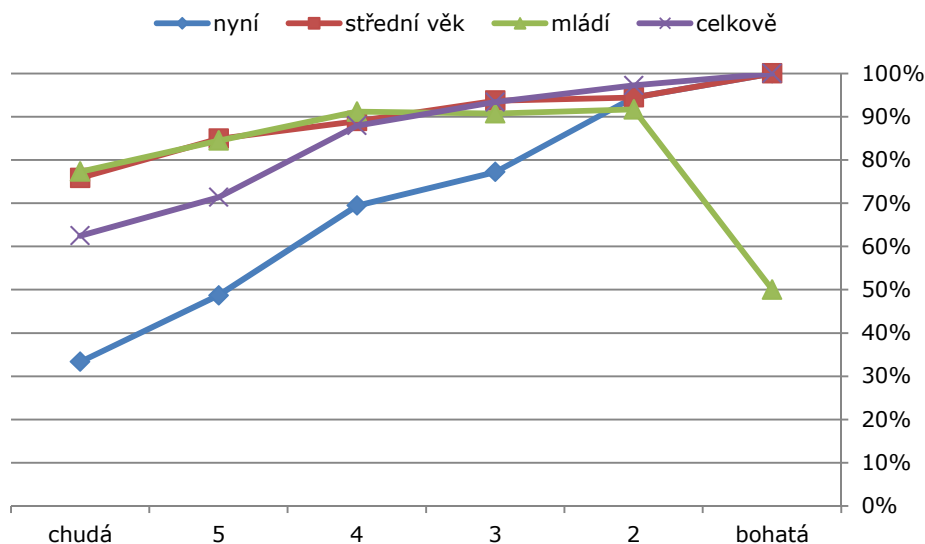
Pokud jsme tedy v úvodu hovořili o chudobě jako „definičním“ znaku stáří a o obavách mladých lidí z toho životního období právě kvůli chudobě, výše uvedené bohužel poskytuje argumenty, že tyto obavy mohou být v mnohých ohledech oprávněné. Vedle samotného poklesu příjmu přináší další finanční nároky i některé další aspekty pozdějšího životního cyklu. Test rozdílů průměrů přitom ukazuje, že lidé, kteří některou z těchto událostí prožili (s výjimkou odchodu do důchodu a narození vnoučete), mají i nižší hodnoty na škále subjektivního bohatství, cítí se tedy i celkově subjektivně chudší než ti, kteří (zatím) takové zkušenosti nemají. K fenoménu subjektivní chudoby si však představíme detailnější data v dalším oddíle.

8.3 Percipovaná kvalita života a vliv subjektivní chudoby

V grafu č. 8.1 jsou vzájemně propojeny informace o pozitivním hodnocení různých období v životě respondenta a celková spokojenost s jeho/jejím životem, s informací o subjektivním bohatství či chudobě. Už toto jednoduché rozložení dává zřetelně najevo, že s rostoucí intenzitou pocitu chudoby roste také negativní hodnocení celkové spokojenosti se životem, ale především s jeho aktuálním stavem, a naopak, negativní percepce aktuálního období (stáří) s sebou nese i větší pesimismus v hodnocení majetkových a příjmových podmínek vlastní domácnosti. I když určitou lineární tendenci můžeme sledovat i s hodnocením mládí a středního věku ($\text{Eta} = 0,15$, resp. $0,16$), spojení se samotným stářím je mnohem silnější ($\text{Eta} = 0,31$).

8. Subjektivní chudoba

Graf č. 8.1 **Pozitivní hodnocení různých životních období a celková spokojenost se životem v závislosti na subjektivním bohatství/chudobě domácnosti**

Zdroj: Život ve stáří, 2002

V jiném oddíle dotazníku byli respondenti dotazováni, zda a jak, v jakých oblastech je ovlivnil jejich odchod do důchodu. Pokud bychom se zaměřili pouze na celkovou životní spokojenost, ti, kterých se odchod do důchodu dotknul spíše pozitivně, mají průměr na škále subjektivního bohatství 3,8 (směrodatná odchylka 1,1), ti, u kterých to neznamenal žádnou velkou změnu pak 4,0 (s.o. 1,0) a konečně u těch, kterým se tato životní změna na celkové spokojenosti projevila negativně (tj. spojuje odchod do důchodu s negativními pocity, hodnotí jej jako nepříznivý), pocit subjektivní chudoby opět stoupá na průměrných 4,4b. (s.o. 1,0) ze šestibodové škály.

V zásadě velmi obdobný obrázek poskytuje i tabulka č. 8.10, ve které jsou uvedeny souvislosti mezi subjektivní chudobou/bohatstvím a vybranými „měkkými“ charakteristikami kvality života.

Tabulka č. 8.10 **Korelační koeficient pro subjektivní pocit chudoby/bohatství a indikátory subjektivní kvality života**

	subj. bohatství /chudoba								
pocit štěstí	-0,36	pocit štěstí							
osamělost	-0,28	0,51	osamělost						
subj. zdr. stav	-0,28	0,45	0,38	subj. zdr. stav					
subj. věk	-0,31	0,32	0,39	0,55	subj. věk				
„look“ age	-0,24	0,21	0,35	0,41	0,58	„look age“			
„health age“	-0,21	0,29	0,37	0,59	0,63	0,77	„health age“		
„interest age“	-0,24	0,31	0,39	0,48	0,62	0,78	0,76	„interest age“	
věk respond.	-0,11	0,10	0,26	0,33	0,48	0,64	0,58	0,58	

Zdroj: Spotřebitelé, 2011, podsoubor 60+. Všechny hodnoty jsou statisticky signifikantní ($p < 0,01$)¹¹

Podle této tabulky jsou subjektivně chudí lidé také častěji méně šťastní, více osamělí, s horším zdravotním stavem, vyšším subjektivním věkem, a to jak obecně, tak si myslí, že také na více let vypadají („look age“), mají horší zdravotní stav („health age“) a „starší“ životní zájmy („interest age“), než by to bylo typické pro „lidi v jejich věku“. S ohledem na použité indikátory se nabízí kontrola podle chronologického věku respondenta - ten však dle testu parciálních korelací má vliv zcela zanedbatelný (např. vztah se subjektivním pocitem štěstí se po kontrole sníží o osm tisícín). A dokonce i vliv příjmu domácnosti v tomto případě není nikterak závažný - koeficient se ve vztahu s pocitem štěstí sníží o necelých pět desetín (na -0,32), ve vztahu k pocitu osamělosti na -0,27. O něco výraznější intervence příjmu je do vztahu se subjektivním zdravotním stavem, kde koeficient klesá z -0,28 na -0,20.

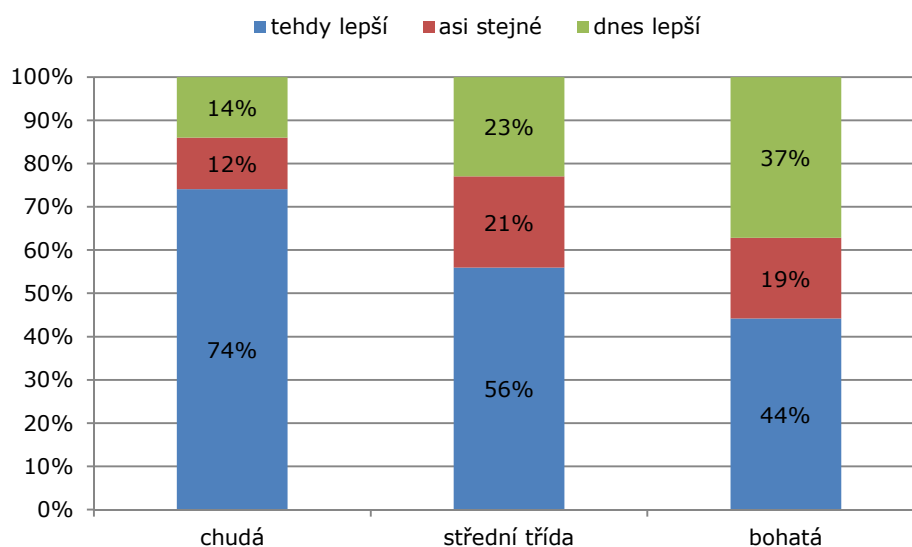
¹¹ Indikátory vycházejí z následujících otázek: S ohledem na Váš majetek, úspory, nemovitosti apod. považujete se za osobu spíše bohatou nebo spíše chudou? Kam byste sám/sama sebe umístil/a na následující stupnici od 1 do 10, kde 1 je chudý/á a 10 bohatý/á? Když zvažíte všechny okolnosti svého života, kam byste sám/sama sebe umístil/a na následující stupnici od 1 do 10, kde 1 je velmi šťastný/á a 10 vůbec ne šťastný/á? Cítíte se někdy osamělý/á? Když zvažíte všechny okolnosti, jak byste ohodnotil/a svůj současný zdravotní stav? Kam byste sám/a sebe umístil/a na následující stupnici od 1 do 10, kde 1 je bez zdravotních potíží a 10 jsou výrazné a závažné zdravotní potíže? Bez ohledu na Váš věk, řekl/a byste, že se cítíte jako byste měl/a [kolik] let. Vypadám, jako by mi bylo ---let. Můj zdravotní stav je, jako by mi bylo---let. Většina mých zájmů je jako u osob, které mají---let?

8. Subjektivní chudoba

Již výše jsme, podobně jako Kuchařová [2002], konstatovali, že chronologický věk nemá na subjektivní pocit chudoby u seniorů tak výrazný vliv, jak bychom možná očekávali (-0,11). Oproti tomu souvislost mezi věkem a subjektivním štěstím je o něco málo vyšší, v celém souboru je Spearmanův koeficient = 0,17. To nejzajímavější ovšem přijde, když tyto tři vlivy zkombinujeme. Již víme, že subjektivní pocit štěstí a míra bohatství se u seniorů 60+ vyskytují spolu (Spearman -0,36; v celém souboru -0,39). Ovšem z pohledu věkových skupin je tato souvislost mnohem *nižší* u seniorů než u mladších respondentů, resp. po šedesátém pátém roce má míra vlivu subjektivního bohatství/chudoby na štěstí tendenci mírně klesat (Spearman (věk 70+) -0,25).

Stále ovšem můžeme tvrdit, že tyto indikátory společně fungují jako vyjádření snížené kvality života, byť z důvodu omezení v našich datech nejsme schopni rozklíčovat, které jsou v pozici příčin a které následků.

Graf č. 8.2 **Subjektivní chudoba dle percepce posttransformačního vývoje** (v %)

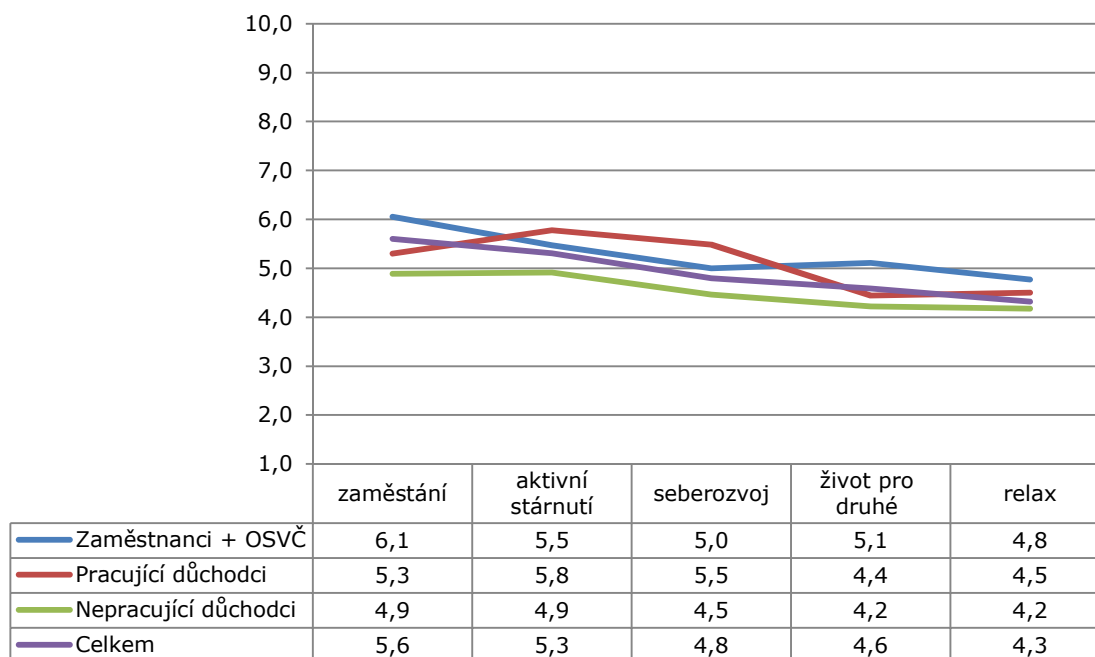

Další zajímavý pohled nabízí teorie „obětí“ ekonomické transformace [srov. Dudová, 2008; Verhoeven, Jansen, Dessens, 2009]. Zadání otázky vyzývalo respondenty, aby zhodnotili vývoj před a po roce 1989, zda byla situace lepší tehdy nebo dnes, anebo jsou obě éry v zásadě stejné. V grafu č. 8.2 uvedené hodnoty ukazují, že mezi subjektivně chudými je největší podíl těch, co se přidávají spíše na stranu obětí transformace (hodnotí dobu minulou pozitivněji), kdežto těch je mezi subjektivně bohatými o téměř polovinu méně, resp. téměř třikrát více „vítězů“ lze najít mezi bohatými než subjektivně chudými (Gamma = 0,35).

8.4 Subjektivní chudoba vs. preference důchodového životního stylu

Již v předchozích rozborech jsme prokázali [Vidovičová, 2013], že subjektivní očekávání ohledně životního stylu v období po odchodu do důchodu do značné míry ovlivňuje formu přípravy na důchod, a to jak ve smyslu finanční přípravy, tak ve smyslu časování odchodu do důchodu apod. Je proto také zajímavé se podívat, zda existuje nějaká souvislost mezi těmito preferenčními styly a subjektivní chudobou. V grafu č. 8.3 a připojené tabulce jsou prosté průměry subjektivní chudoby pro různé socioekonomické kategorie v závislosti na jejich preferované, resp. idealizované podobě života (životního stylu/náplně) ve starobním důchodě. Připomeňme, že vyšší hodnota v našem indikátoru ukazuje na nižší pocit chudoby.

Graf č. 8.3 **Subjektivní chudoba v závislosti na socioekonomickém postavení a preferenci stylu života v důchodu** (průměry)

Zdroj: Spotřebitelé, 2011, celý soubor. Kategorie „jiné“ a „ostatní“ vynechána. Kontingenční koeficient = 0,27

Z toho, co víme o korelátech subjektivní chudoby (viz výše) lze odvodit, že lidé pracující, bez ohledu na to, jsou-li zároveň i důchodci anebo ne, mají o něco nižší pocit subjektivní chudoby než lidé mimo pracovní trh (5,2 vs. 4,4b.). Porovnání podle preferovaného životního stylu, tedy indikátoru jakési celoživotní filozofie, přináší do tohoto jednoduchého vzorce další zajímavou dynamiku. Z prezentovaného grafu 8.3 se zdá, že proaktivně orientovaní respondenti, ať již je to orientace na zaměstnání, seberozvoj nebo další formy aktivního stárnutí, jako je zde zahrnuté cestování a aktivní společenský život, se cítí subjektivně bohatší než respondenti vidící svůj ideál v orientaci na druhé anebo ti idealizující si pasivní životní styl (televize, žádné náročné akce), a to **bez ohledu** na aktuálně zastávanou socioekonomickou pozici. Jinými slovy,

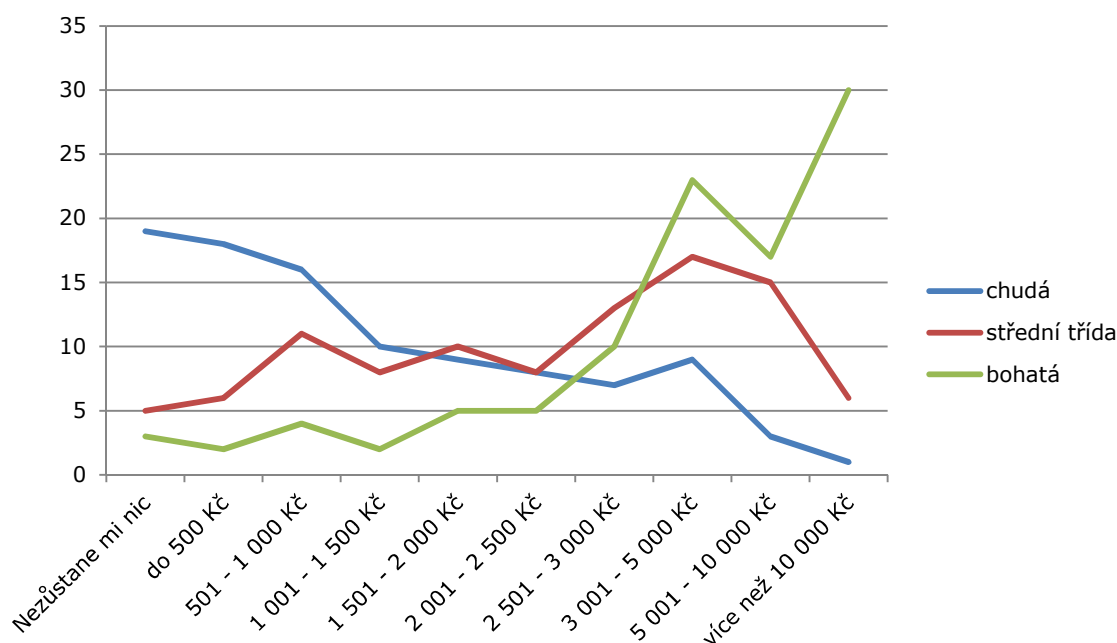
i aktuálně nepracující důchodci mají méně intenzivní pocit subjektivní chudoby než zaměstnanci/OSVČ, kteří jsou hodnotově orientovaní na pasivní životní styl.

8.5 Subjektivní chudoba, tvorba finančních rezerv a vliv na mezigenerační transfery

V předchozích odstavcích jsme probrali různé aspekty subjektivní chudoby a bohatství jako specifického, plnovýznamového konceptu odrážejícího materiální postavení jedince v pozdějším věku v relativním pohledu vůči jeho vlastním referenčním skupinám. V následujících odstavcích se ještě podíváme na vybrané souvislosti s materiální deprivací a subjektivní chudobou v určitých extrémnějších polohách, než je „pouze“ životní styl. Jedná se především o problém nemožnosti odkládání určitých finančních prostředků - spoření jako základní preventivní strategie před (dalším) prohlubováním složité finanční situace a vliv na mezigenerační transfery jako svého druhu zástupná proměnná naznačující riziko přenosu (subjektivní) materiální a finanční deprivace na další generace. Respektive, pokud argumentaci obrátíme, jako ilustraci rizika závislosti subjektivně chudých na mladších generacích a potenciálním riziku mezigeneračních konfliktů projevovaných jako finanční zneužívání.

Graf č. 8.4 a navazující vysvětlující tabulka uvádí podíl respondentů ze šetření Spotřebitelé, 2011, kteří si po zaplacení všech nutných měsíčních výdajů odkládají určitou část příjmu stranou. V celém souboru je necelých 10 % dotázaných, kteří nemohou vytvářet vůbec žádné finanční rezervy, jsou mezi nimi především mladší respondenti (do 50 let) a ti se základním vzděláním.

Graf č. 8.4 **Podíl respondentů s finanční rezervou z měsíčních příjmů podle subjektivní míry bohatství/chudoby (v %)**

Tabulka č. 8.11 **Podíl respondentů s finanční rezervou z měsíčních příjmů podle subjektivní míry bohatství/chudoby (v %)**

	chudá	střední třída	bohatá	celkem
nezůstane mi nic	19	5	3	9
do 500 Kč	18	6	2	9
501 - 1 000 Kč	16	11	4	12
1 001 - 1 500 Kč	10	8	2	8
1 501 - 2 000 Kč	9	10	5	9
2 001 - 2 500 Kč	8	8	5	8
2 501 - 3 000 Kč	7	13	10	11
3 001 - 5 000 Kč	9	17	23	16
5 001 - 10 000 Kč	3	15	17	13
více než 10 000 Kč	1	6	30	7

Zdroj: *Spotřebitelé, 2011, celý soubor*

Zcela dle očekávání možnost měsíčně nějakou částku uložit stranou a její velikost je spojená s představou o vlastním bohatství či chudobě, a to podle Spearmanova koeficientu o něco silněji (0,39) než s vlastním příjmem (0,37), a to ještě výrazněji při kontrole věku. Zcela se tak potvrzuje hypotéza o kumulativním znevýhodnění, kdy nedostatek plodí nejen další nedostatek, ale výrazně též omezuje možnosti, jak se z tohoto nedostatku dostat. Potvrzuje to i alternativní pohled skrze přímou otázku na to, zda respondentova domácnost něco uspoří.

Tabulka č. 8.12 **Daří se Vám něco z měsíčních příjmů uspořit?**

	celkem		subjektivní chudoby/bohatství (v %)		
	četnost	%	chudá	střední třída	bohatá
ne, vše utratíme	396	27	53	20	12
ano, něco málo uspoříme	842	58	42	65	52
ano, uspoříme docela dost	163	11	2	12	35
neuvedeno	42	3	3	3	1
celkem	1 443	100	100	100	100

Veškeré měsíční příjmy spotřebuje téměř 30 % dotázaných, ovšem přes 50 % subjektivně chudých, ale jen 12 % subjektivně bohatých. V takových případech je nutné se ptát po strategiích vyrovnání se se situacemi, kdy se prostředků na pokrytí pravidelně opakujících se potřeb nedostává. Kolem 10 % dotázaných přitom do značné míry závisí na výpomoci od mladší generace (přestože obecně větší podíl seniorů je spíše zdrojem pro mladší generace - o to výraznější, resp. odlišný je opačný gard!).

8. Subjektivní chudoba

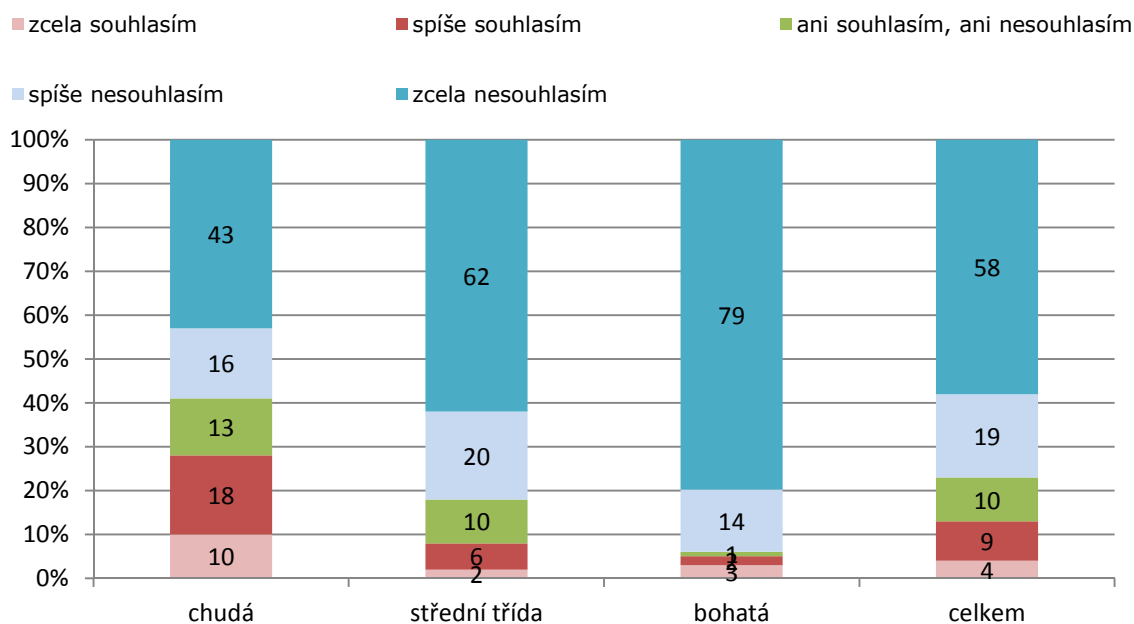
Tabulka č. 8.13 **Mezigenerační transfery**

	Bez finanční pomoci od dětí/vnuků by moje životní situace byla mnohem horší	Přispívám svým dětem/vnukům alespoň malými částkami peněz	Přispívám svým dětem/vnukům i na větší výdaje, jako jsou získání bytu, nákup auta nebo vybavení domácnosti
souhlasím	10	51	16
ani, ani	8	14	12
nesouhlasím	59	25	57
netýká se mě to	23	11	15

Zdroj: *Spotřebitelé, 2011, celý soubor*

A opět zcela v souladu s hypotézou kumulativního znevýhodnění jsou na této strategii zvládnání pravidelných nákladů subjektivně chudí závislí dvakrát tolik, než je tomu v populaci ve vyšším věku obecně (graf č. 8.5).

Graf č. 8.5 **Závislost na mezigeneračních transferech od mladší generace**

Výrok: „Bez finanční pomoci od dětí/vnuků by moje životní situace byla mnohem horší.“

V neposlední řadě by v této souvislosti bylo možné hovořit i o skutečně extrémních formách materiální deprivace plynoucí z finančně abusivního chování vůči seniorům paradoxně taktéž definovatelných jako forma mezigeneračního transferu. Například v šetření Ageismus (2007 a 2012) 4 % respondentů uvedlo, že jsou obětí finančního zneužívání (souhlas s výrokem „Někdo si [ke mně] chodil jen pro peníze“), dalších 25 % (ale jen 18 % v roce 2007) bylo takové situace svědkem ve svém blízkém okolí a zároveň mírně meziročně narostlo i povědomí o tomto fenoménu (z 53 na 57 %).

V kapitole, kterou zde uzavíráme, jsme se věnovali specificky subjektivnímu vyjádření bytí v chudobě nebo v bohatství jako relativnímu konceptu *vis a vis* porovnání vlastní situace v rámci jak individuální životní dráhy, tak v rámci aktuální sociální situace v blízkých i agregovaných referenčních skupinách. Rozbory prohloubily naše poznání o chudobě a riziku ohrožení chudobou ve vyšším věku prezentované na základě objektivizovaných indikátorů vztahených k příjmu nebo životnímu minimu. Potvrdili jsme existenci nesouladu mezi příjmem a pocitem chudoby/bohatství a poukázali na fakt, že ze statistického hlediska jsou pro hodnocení testovaných indikátorů kvality života ve vyšším věku tyto subjektivní míry vhodnější než samotný příjem. Konečně jsme také ukázali, jaké subtilní a přitom zásadní přesahy má - objektivně v obecné populaci seniorů málo přítomná - chudoba. Abychom uzavřeli naše komplexní putování problémem chudoby ve vyšším věku, přesměrujeme v následujících kapitolách náš pohled od popisu situace seniorské populace v riziku chudoby na zásadní nástroje možného zvyšování příjmu v kritickém období věku předdůchodového (vzpomeňme, že riziko ohrožení chudobou bylo v těchto věkových kategoriích vyšší než ve věku pozdějším) a na zhodnocení efektu penzijního připojištění pro zmírnění příjmové nedostatečnosti.

9. Možné nástroje snižování chudoby a materiální deprivace - zhodnocení přínosu penzijního připojištění a instituce předdůchodu

V této kapitole se zabýváme vlivem třetího pilíře na možnou chudobu jedinců v důchodovém věku a jedinců, kteří se nacházejí těsně před důchodovým věkem. Zároveň se snažíme naznačit, jaké jsou možnosti a motivace využití předdůchodu, což je nový instrument, který třetí pilíř jedinci umožňuje čerpat. Jelikož dnes neexistují potřebná data, která by ukázala, jaký je vliv třetího pilíře v boji proti chudobě a materiální deprivaci, kapitola se spíše snaží zodpovědět na otázku, jaký tento vliv může být s ohledem na dosavadní využívání třetího pilíře. Použitý model v druhé části kapitoly zároveň naznačuje, jaké jsou důchodové strategie (volba věku odchodu do důchodu/předdůchodu) jedinců, kteří se třetího pilíře účastní.

V první části kapitoly budou předloženy základní statistické informace o účastnících penzijního připojištění (dobrovolného třetího pilíře důchodového systému v ČR) na základě již známého šetření SILC. V druhé části kapitoly je zkonstruován jednoduchý model, který ukazuje, kolik měsíců před důchodovým věkem (nastaven pevně na 65 let) má jedinec možnost odejít do tzv. předdůchodu. Pomocí citlivostní analýzy ukazujeme, jaký je vliv nastavení základních parametrů na tuto volbu jedince. Zaměření se na předdůchod vyplývá z jeho hlavního poslání: tím je zajistit jedincům v předdůchodovém věku, kteří nemají příjmy z ekonomické aktivity, dostatečný příjem k tomu, aby do doby než dosáhnou důchodového věku, nebyli ohroženi příjmovou chudobou. Tito jedinci by sice mohli jako dnes čerpat předčasný důchod, jeho výše je ovšem oproti řádnému důchodu trvale redukována. Tito jedinci jsou proto dnes ve větší míře více vystaveni riziku chudoby. Předdůchod je nový institut, který by této situaci mohl zabránit.

9.1 Příklad dobrovolného penzijního spoření

Při rozbořech se zaměříme na zhodnocení penzijního připojištění z pohledu jedinců starších 18 let. Budeme popisovat jejich zapojení do třetího pilíře (také zapojení jejich zaměstnavatelů) a průměrnou roční úložku v závislosti na jiných faktorech: příjem, věk, pohlaví, odvětví zaměstnání, zdravotní stav apod.

Tabulka č. 9.1 **Účast na penzijním připojištění a jeho průměrná výše (lidé starší 18 let)**

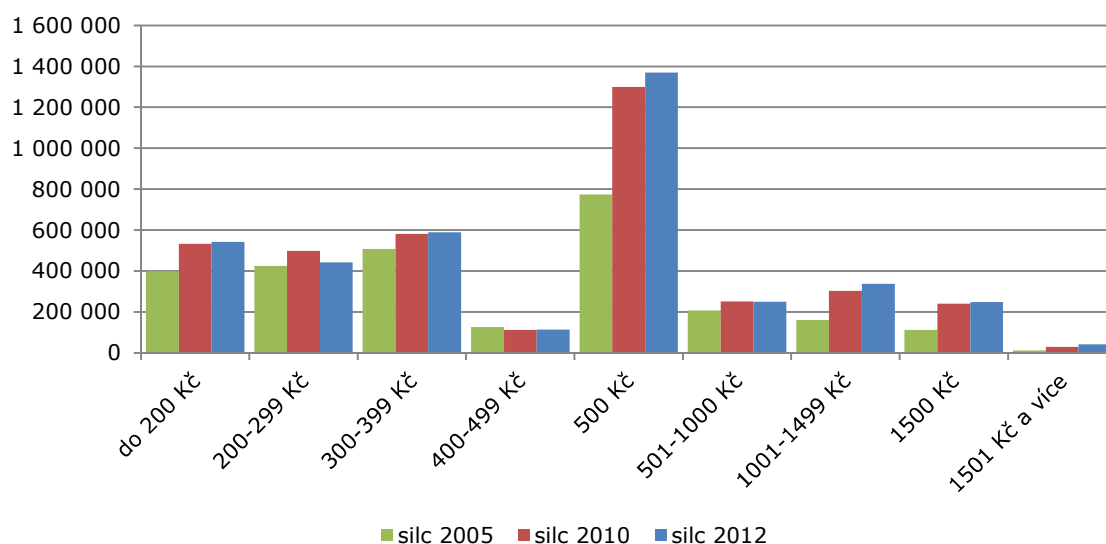
	% účast	průměrná roční výše (v Kč)
SILC 2005	33,2	5 379
SILC 2006	35,8	5 453
SILC 2007	37,7	5 833
SILC 2008	40,6	5 912
SILC 2009	42,5	5 756
SILC 2010	45,2	6 029
SILC 2011	44,9	6 087
SILC 2012	46,5	6 201

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

Z meziročního srovnání (viz tabulka č. 9.1) můžeme vidět za posledních 8 let nárůst zapojení do systému penzijního připojištění o více než 10 p.b. Průměrná částka spořená jedinci lehce vzrostla (v měsíčním vyjádření se ale jedná o necelých 70 korun). Je možno do budoucna čekat potvrzení dalšího očekávaného nárůstu (jak v % účasti, tak v průměrné částce) po legislativních změnách provedených v souvislosti s důchodovou reformou. Pokud bychom zkoumanou skupinu omezili věkem 18 až 63 let, byla by účast ještě o 5 p.b. vyšší.

Lidé optimalizují svoji měsíční úložku, tedy nespoří méně než 100 Kč měsíčně. Zároveň **35 %** lidí (SILC 2012; necelých 30 % SILC 2005) spoří měsíčně částku **500 Kč**, při které dosahovali na nejvyšší státní příspěvek v hodnotě 150 Kč. Na datech SILC se také ukazuje silná závislost výše měsíční úložky na výši příjmu. Obecně můžeme říci, že čím vyšší decilová skupina,¹² tím je tendence spořit si měsíčně vyšší částku. Poplatníci také mohou výši své úložky optimalizovat vůči daňové úlevě (ve formě snížení základu daně z příjmů), která může být až do výše 12 000 za rok.¹³

Graf č. 9.1 **Měsíční úložka na penzijním připojištění**

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005, 2010, 2012

Jako jeden ze zaměstnaneckých benefitů využívají čeští zaměstnavatelé příspěvky na životní a penzijní připojištění.¹⁴ Větší zapojení zaměstnavatelů můžeme vidět u jedinců, kteří již mají penzijní připojištění (cca 31 % jedinců, kteří si spoří sami; a dále jim spoří i jejich zaměstnavatelé), ale můžeme vidět zapojení zaměstnavatelů i u těch zaměstnanců, kteří se sami do systému nezapojují, i když jen v řádu jednotek procent (cca 3 %). V průměru kolem **20 %** zaměstnanců starších 18 let zaměstnava-

¹² Rozdělení domácností, ve kterých se jedinci nacházejí dle čistých příjmů domácnosti na spotřební jednotku EU.

¹³ § 15 zákona 586/1992 Sb., o daních z příjmů; si poplatník může ze základu daně odečíst pouze částku, na kterou již nedostává státní příspěvek, tedy nad hodnotu 500 Kč měsíčního příspěvku (6 000 Kč ročně).

¹⁴ V mikrodtech šetření SILC se nachází proměnná NAT_POJIS. Vznikla spojením zapojení zaměstnavatelů na příspěvcích na životní a penzijní připojištění, nelze tedy přímo zjistit pouze vztah k penzijnímu připojištění.

telé poskytují tento benefit. Podíváme-li se na podrobnější možné závislosti na socioekonomických ukazatelích, tak z údajů SILC 2012 plyne:

- **22,5 %** mužů x **18,6 %** žen poskytuje zaměstnavatel benefit penzijního/životního připojištění (zaměstnanci starší 18 let);
- benefit penzijního/životního připojištění je nejčastěji poskytován věkové skupině **56-60 let** (27,3 %), rozdíly mezi skupinami jsou v řádu maximálně 7 p. b., po původním nárůstu, kdy skupinám 18-24 let je poskytován benefit jen v 6,6 % případů; skupině 25-29 let v 15,0 %;
- s růstem vzdělání roste i poskytování benefitů zaměstnavatelem: jedinci se základním vzděláním 8,8 %; vyučení bez maturity 17,3 %; SŠ s maturitou 23,7 %; VŠ nebo vyšší odborné **24,0 %**;
- poskytování tohoto benefitu roste i s růstem příjmů; u nízkopříjmových zaměstnanců (do výše minimální mzdy) je využíván omezeně (6,5 %);
- benefit je poskytován zaměstnancům s plným (**21,1 %**) i s částečným úvazkem, i když v omezenější míře (6,2 %);
- zajímavým zjištěním je, že větší počet jedinců s tímto benefitem je ženatých/rozvedených/ovdovělých (23,6 %) než svobodných (13,4 %), byť se zde může částečně jednat i o skrytý efekt věku.

9.1.1 Deskripce účasti na penzijním připojištění v závislosti na socioekonomických faktorech

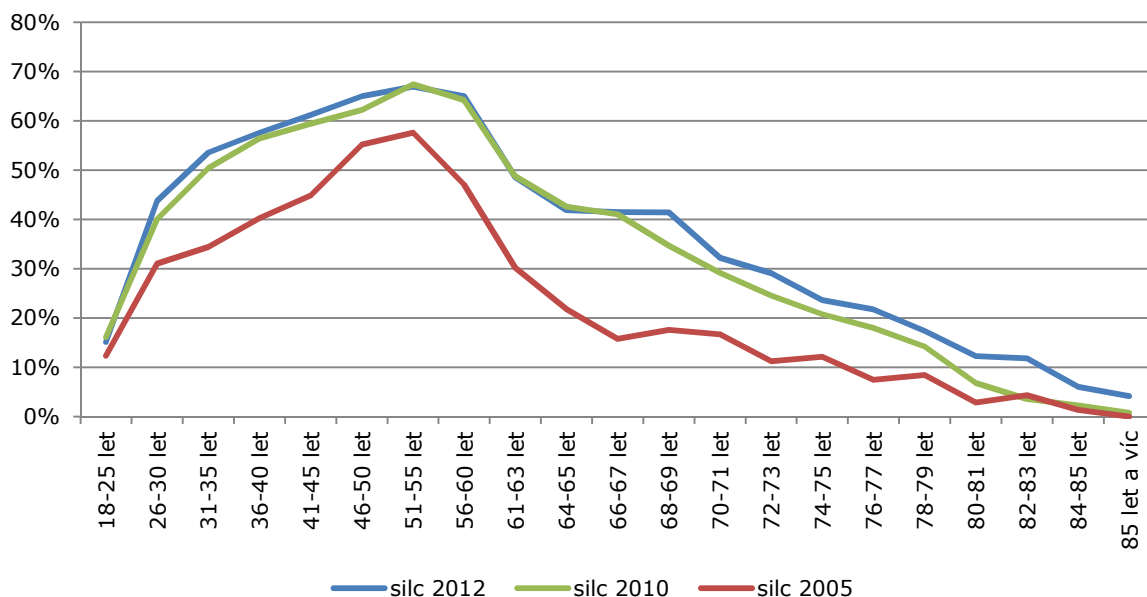
Největší zapojení do penzijního připojištění vidíme u jedinců ve věku **51 až 55 let**, kdy cca **60-70 %** této skupiny jedinců má penzijní připojištění. Srovnáme-li ale vývoj mezi lety 2005-2012, uvidíme, že dochází k většímu zapojení jedinců všech věkových kategorií.

Průběh účasti na penzijním připojištění má v začátcích ekonomické aktivity rostoucí tendenci, kdy ve věku **18-25 let** je zapojeno přibližně **15 % jedinců**. Růst účasti se zastavuje v již zmínovaném vrcholu, věková skupina 51-55 let, poté účast klesá. Nicméně i po důchodovém věku¹⁵ můžeme vidět poměrně silnou účast - skupina **63-65 let** přes **40 %** (SILC 2012). Vysoká účast je daná podmínkami penzijního připojištění. Účastník, který již dosáhl důchodového věku, si může požádat o výběr naspořených prostředků po 5 letech. Produkt je tedy využíván k střednědobému spoření s benefitem státního příspěvku.

---

¹⁵ Jako důchodový věk je brán průměrný věk odchodu do důchodu - 63 let.

Graf č. 9.2 Účast na penzijním připojištění v závislosti na věku jedince

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU – SILC 2005,2010, 2012

Obdobně jako u míry účasti v předchozím grafu, lidé na vrcholu ekonomické aktivity, ve věku **51-60 let** také nejvíce spoří. Jejich roční příspěvky jsou mezi **6-8 tis. Kč** (SILC 2005-2012), poté klesají, zatímco lidé nově vstupující na trh práce, tedy skupina **18-25 let**, spoří v přibližně poloviční výši, tedy okolo **4 tis. Kč**. V meziročním srovnání můžeme vidět nejvyšší nárůst ve výše zmiňované skupině lidí mezi 56 až 60 lety.

Tabulka č. 9.2 Průměrná výše ročního příspěvku na penzijní připojištění v závislosti na věku (v Kč)

	18-25 let	26-30 let	31-35 let	36-40 let	41-45 let	46-50 let	51-55 let	56-60 let	61-65 let	65 let a víc	celkem
2005	3 623	4 549	4 819	4 931	5 301	5 825	6 121	5 932	5 618	5 558	5 379
2006	3 867	4 493	4 477	4 962	5 353	5 736	6 420	6 334	5 870	5 382	5 453
2007	3 790	4 853	4 648	5 729	5 911	6 236	6 529	6 912	6 176	5 537	5 833
2008	3 616	4 904	4 904	5 498	5 762	6 530	6 762	7 006	6 806	5 653	5 912
2009	3 719	4 326	4 717	5 418	5 680	6 054	6 893	7 120	6 391	5 563	5 756
2010	3 650	4 757	4 908	5 299	5 883	6 529	7 261	7 604	6 642	5 762	6 029
2011	3 513	4 476	5 116	5 700	5 640	6 957	7 352	7 697	6 489	5 672	6 087
2012	3 752	4 775	5 448	5 675	6 070	6 615	7 001	7 889	6 800	6 058	6 201

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

V průběhu let 2005-2012 se stírají rozdíly mezi muži a ženami v zapojení do penzijního připojištění, ale muži přispívají na penzijní připojištění v průměru o tisíc Kč více po celou sledovanou dobu (srov. též diskusi o kumulovaných nerovnostech v průběhu životního cyklu žen a jejich vlivu na výši důchodu v dřívějších kapitolách).

Tabulka č. 9.3 **Účast na penzijním připojištění a jeho průměrná výše v závislosti na pohlaví (lidé starší 18 let)**

		muži	ženy	celkem
2005	% účast	34,4 %	32,1 %	33,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 851	4 905	5 379
2006	% účast	36,9 %	34,7 %	35,8 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 837	5 075	5 453
2007	% účast	39,3 %	36,3 %	37,7 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 250	5 414	5 833
2008	% účast	42,1 %	39,2 %	40,6 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 356	5 469	5 912
2009	% účast	43,9 %	41,1 %	42,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 161	5 357	5 756
2010	% účast	45,9 %	44,5 %	45,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 451	5 623	6 029
2011	% účast	45,4 %	44,5 %	44,9 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 527	5 668	6 087
2012	% účast	46,5 %	46,6 %	46,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 619	5 814	6 201

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

Na datech SILC 2012 se sice ukazuje, že co do účasti na připojištění nezáleží na pohlaví, ale v nižších decilových skupinách¹⁶ je obecně nižší míra účasti na penzijním připojištění (29 %), která s růstem příjmů roste (desátá decilová skupina 62 % u mužů, 63 % u žen). V tabulce č. 9.4 již máme znázorněny účastníky penzijního připojištění, jejich decilové rozložení a průměrné roční výše úložek. Pozitivní korelaci vidíme jak v % účasti, tak i ve výši příspěvku - dvojnásobná hodnota u prvního a desátého decilu.

Tabulka č. 9.4 **Účast na penzijním připojištění a jeho průměrná výše v závislosti na pohlaví a decilové skupině (lidé starší 18 let účastní v penzijním připojištění)**

		muži	ženy	celkem
1. decil	% účast	28,8 %	28,6 %	28,6 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 145	4 197	4 594
2. decil	% účast	33,2 %	34,9 %	34,3 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 578	4 290	4 731
3. decil	% účast	35,7 %	37,4 %	36,7 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 336	4 692	4 963
4. decil	% účast	38,4 %	39,2 %	38,8 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 601	4 831	5 189
5. decil	% účast	39,3 %	42,8 %	41,1 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 326	4 867	5 085

¹⁶ Rozdělení domácností, ve kterých se jedinci nacházejí dle čistých příjmů domácnosti na spotřební jednotku EU.

9. Možné nástroje snižování chudoby a materiální deprivace

pokračování tabulky

		muži	ženy	celkem
6. decil	% účast	47,3 %	47,2 %	47,3 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 606	5 330	5 467
7. decil	% účast	50,4 %	52,4 %	51,4 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 161	5 649	5 908
8. decil	% účast	52,9 %	53,9 %	53,4 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 584	5 713	6 163
9. decil	% účast	56,9 %	62,1 %	59,4 %
	průměrná roční výše (v Kč)	7 291	6 719	7 002
10. decil	% účast	62,2 %	64,5 %	63,3 %
	průměrná roční výše (v Kč)	9 488	8 861	9 188
celkem	% účast	46,5 %	46,6 %	46,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 619	5 814	6 201

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2012

Nárůst účasti ve všech skupinách vzdělání kopíruje celospolečenský meziroční růst účasti na penzijním připojištění (vyjma skupiny jedinců s neukončeným základním vzděláním, kde výsledky nejsou průkazné vzhledem k velikosti vzorku dat SILC 2012). S růstem vzdělání roste i míra zapojení do penzijního připojištění, kdy jednotlivci se **základním vzděláním** jsou účastni v **15 %** (SILC 2005) až **22 %** (SILC 2012); jednotlivci s **vyšším vzděláním**, vyšší odborné či vysokoškolské vzdělání, jsou účastni ve **45 %** (SILC 2005) až **59 %** (SILC 2012). Můžeme vidět i mírný růst průměrné roční výše, který ale v některých letech kolísá. Obecně můžeme, stejně jako u míry účasti, vidět růst průměrného ročního příspěvku na penzijní připojištění s růstem vzdělání. Lidé se **základním vzděláním** přispívají cca **4-5 tis. Kč** (SILC 2005-2012), zatímco lidé s **vyšším vzděláním** přispívají cca **7-8 tis. Kč** (SILC 2005-2012).

Tabulka č. 9.5 **Účast na penzijním připojištění a jeho průměrná výše v závislosti na vzdělání (lidé starší 18 let)**

		neukončené základní	základní	vyučení, nižší střední (bez maturity)	SŠ s maturitou	vyšší odborné, VŠ	celkem
2005	% účast	6,6 %	15,2 %	33,0 %	37,6 %	45,2 %	33,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	2 544	4 114	4 670	5 577	7 111	5 379
2006	% účast	7,9 %	17,6 %	36,2 %	38,6 %	48,7 %	35,8 %
	průměrná roční výše (v Kč)	3 662	3 948	4 647	5 594	7 767	5 453
2007	% účast	7,2 %	19,2 %	37,1 %	41,7 %	50,1 %	37,7 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 028	4 187	4 862	6 140	8 029	5 833
2008	% účast	12,3 %	20,9 %	41,2 %	43,9 %	51,6 %	40,6 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 080	4 564	5 039	6 104	8 080	5 912
2009	% účast	6,7 %	21,0 %	42,5 %	46,9 %	53,8 %	42,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 491	4 456	4 881	5 906	7 772	5 756

9. Možné nástroje snižování chudoby a materiální deprivace

pokračování tabulky

		neukončené základní	základní	vyučení, nižší střední (bez maturity)	SŠ s maturitou	vyšší odborné, VŠ	celkem
2010	% účast	9,3 %	23,4 %	45,7 %	49,5 %	53,9 %	45,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 409	4 479	5 247	6 176	7 917	6 029
2011	% účast	6,0 %	21,5 %	44,6 %	49,2 %	55,6 %	44,9 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 780	4 594	5 304	6 137	7 871	6 087
2012	% účast	5,4 %	21,9 %	45,5 %	50,9 %	58,9 %	46,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 000	4 893	5 281	6 314	7 929	6 201

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

Na datech dále vidíme i závislost dle pracovního zařazení v klasifikaci ISCO. Nejvyšší účast na penzijním připojištění vidíme u pracovníků v **kategorii E**, a to přes **50-67,5 %** (SILC 2005-2012). Tato skupina se také vyznačuje nejvyššími příspěvky na penzijní připojištění ve výši **7,3-8,5 tis. Kč** (SILC 2005-2012).

Tabulka č. 9.6 **Účast na penzijním připojištění a jeho průměrná výše v závislosti na pracovním zařazení v klasifikaci ISCO (lidé starší 18 let)**

		ISCO						celkem
		A	B	C	D	E	F	
2005	% účast	35,3 %	47,4 %	45,1 %	51,4 %	52,1 %	16,6 %	33,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 741	4 524	5 284	6 068	7 305	4 427	5 379
2006	% účast	38,5 %	49,5 %	48,0 %	54,4 %	56,6 %	18,8 %	35,8 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 359	4 693	5 341	6 153	8 134	4 493	5 453
2007	% účast	41,3 %	52,6 %	49,7 %	56,5 %	57,4 %	21,4 %	37,7 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 989	4 796	5 272	6 884	8 611	5 000	5 833
2008	% účast	46,7 %	55,9 %	51,4 %	58,7 %	60,5 %	23,8 %	40,6 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 063	5 098	5 477	6 814	8 545	5 162	5 912
2009	% účast	47,0 %	58,5 %	52,6 %	61,0 %	62,7 %	24,5 %	42,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 896	5 130	5 137	6 420	8 297	5 101	5 756
2010	% účast	51,0 %	59,1 %	56,2 %	63,1 %	63,8 %	28,1 %	45,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 196	5 327	5 596	6 750	8 775	5 175	6 029
2011	% účast	49,0 %	56,6 %	55,4 %	64,4 %	65,9 %	28,1 %	44,9 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 200	5 218	5 837	6 810	8 797	5 105	6 087
2012	% účast	54,6 %	59,8 %	58,6 %	64,4 %	67,5 %	28,6 %	46,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 373	5 309	5 976	6 964	8 538	5 368	6 201

9. Možné nástroje snižování chudoby a materiální deprivace

Pozn.: Zaměstnanci jsou do skupin A-E řazeni podle výše průměrné mzdy (dle struktury mezd zaměstnanců od ČSÚ). Skupina A (1 000 a 2 000), skupina B (0 000 a 3 000), skupina C (4 000 a 7 000), skupina D (6 000 a 8 000) a skupina E (5 000 a 9 000) Skupina F jsou potom ostatní jedinci, bez uvedeného kódu ISCO (0,1%).

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

Kromě meziročního nárůstu u všech skupin se na datech neproказuje závislost mezi účastí na penzijním připojištění a počtem odpracovaných hodin týdně (přepočteno na úvazky¹⁷). Pozitivní závislost ale nacházíme ve výši průměrného ročního příspěvku. V návaznosti na tab. č. 9.4, s vyšším úvazkem poroste výše příjmu, a tedy je pravděpodobné vyšší zapojení i vyšší příspěvky na penzijní připojištění.

Tabulka č. 9.7 **Účast na penzijním připojištění a jeho průměrná výše v závislosti na pracovním úvazku (lidé starší 18 let)**

		odpracovaná doba			
		částečný (více jak poloviční úvazek)	plný úvazek	více jak 1 úvazek	celkem
2005	% účast	47,3 %	46,3 %	46,2 %	33,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 237	5 267	6 305	5 379
2006	% účast	51,1 %	49,7 %	48,8 %	35,8 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 110	5 341	6 512	5 453
2007	% účast	53,4 %	50,8 %	51,8 %	37,7 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 248	5 654	6 962	5 833
2008	% účast	59,0 %	54,1 %	53,7 %	40,6 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 586	5 693	7 014	5 912
2009	% účast	61,3 %	56,3 %	55,7 %	42,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 225	5 670	6 893	5 756
2010	% účast	65,6 %	58,7 %	57,6 %	45,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 557	5 923	7 470	6 029
2011	% účast	61,3 %	58,2 %	58,7 %	44,9 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 691	5 925	7 715	6 087
2012	% účast	62,6 %	60,8 %	61,8 %	46,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 825	6 095	7 494	6 201

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU – SILC 2005-2012

Dále se můžeme podívat na závislost dle typu ekonomické aktivity - tedy jedná-li se o zaměstnance či OSVČ. Rozdíl mezi účastí na penzijním připojištění je v průměru 5 p.b. (od 3 p.b. SILC 2005 až po téměř 7 p.b. SILC 2011). Zapojení obou skupin je ale vyšší než průměrné a pohybuje se od **44 %** (SILC 2005) po **63 %** (SILC 2012). OSVČ spoří průměrně vyšší částky než zaměstnanci, přibližně o 2-3 tis. Kč ročně. Nejnovější data SILC 2012 ukazují, že průměrná roční úložka na penzijní připojištění u **OSVČ je 8,4 tis. Kč**, u **zaměstnanců je to 6,2 tis. Kč**.

¹⁷ Plný úvazek, nebo úvazek 1 odpovídá 40 odpracovaným hodinám týdně.

9. Možné nástroje snižování chudoby a materiální deprivace

Tabulka č. 9.8 **Účast na penzijním připojištění a jeho průměrná výše u zaměstnanců a OSVČ (lidé starší 18 let)**

		zamec - plný	zamec - částečný	OSVČ - plný	OSVČ - částečný	celkem
2005	% účast	47,2 %		44,0 %		33,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 318		7 483		5 379
2006	% účast	50,4 %		45,6 %		35,8 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 320		8 294		5 453
2007	% účast	52,8 %	39,3 %	47,5 %	49,0 %	37,7 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 661	4 804	9 000	8 145	5 833
2008	% účast	55,3 %	48,9 %	51,9 %	50,3 %	40,6 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 702	4 681	9 163	8 751	5 912
2009	% účast	57,2 %	54,6 %	51,7 %	54,1 %	42,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 480	4 086	9 216	6 685	5 756
2010	% účast	60,5 %	55,3 %	54,1 %	48,9 %	45,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 946	5 488	9 012	6 456	6 029
2011	% účast	60,5 %	55,6 %	53,8 %	43,9 %	44,9 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 041	5 852	9 078	8 244	6 087
2012	% účast	62,4 %	57,9 %	57,7 %	52,2 %	46,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 178	5 999	8 423	8 855	6 201

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

Vyšší zapojení do systému penzijního připojištění můžeme vidět u skupin **ženatý/vdaná**, případně rozvedený/á. Tyto skupiny jsou účastny **42-56 %** (SILC 2005-2012), případně 34-52 %. U skupin svobodných je vyšší míra mladších osob, které teprve vstupují na pracovní trh (viz tab. č. 9.2). U poslední sledované skupiny - ovdovělí zase předpokládáme vyšší věk, věk důchodový, kde lze očekávat klesající zapojení do systému penzijního připojištění (viz graf č. 9.2). Stejný vztah vidíme u těchto skupin i u průměrné roční úložky. Nejvyšší je u skupiny **ženatý/vdaná 5,5-6,5 tis. Kč** (SILC 2005-2012).

Tabulka č. 9.9 **Účast na penzijním připojištění a jeho průměrná výše v závislosti na rodinném stavu (lidé starší 18 let)**

		svobodný/á	ženatý/ vdaná	rozvedený/á	ovdovělý/á	celkem
2005	% účast	17,9 %	41,7 %	34,1 %	14,8 %	33,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 725	5 504	5 441	4 897	5 379
2006	% účast	21,4 %	44,2 %	34,1 %	19,6 %	35,8 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 694	5 628	5 468	5 020	5 453
2007	% účast	22,7 %	46,7 %	36,7 %	20,5 %	37,7 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 954	6 025	6 011	5 255	5 833
2008	% účast	25,4 %	49,9 %	41,5 %	21,4 %	40,6 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 140	6 055	6 308	5 455	5 912
2009	% účast	27,1 %	52,1 %	43,6 %	22,3 %	42,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 845	5 987	5 777	5 364	5 756
2010	% účast	28,3 %	55,2 %	47,7 %	25,5 %	45,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	4 887	6 345	5 812	5 706	6 029

9. Možné nástroje snižování chudoby a materiální deprivace

pokračování tabulky

		svobodný/á	žentý/ vdaná	rozvedený/á	ovdovělý/á	celkem
2011	% účast	28,6 %	54,7 %	49,6 %	25,1 %	44,9 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 166	6 338	6 077	5 746	6 087
2012	% účast	31,2 %	56,1 %	51,4 %	28,5 %	46,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 240	6 485	6 213	5 904	6 201

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

Zdravotní stav velmi ovlivňuje lidské činnosti, data této proměnné byla zjišťována na základě subjektivního pocitu, tedy nemají přímou návaznost na legislativu (ZTP/P). Nicméně můžeme předpokládat, že jistý vztah zde existuje. Nejvyšší účast na penzijním připojištění vidíme u jedinců, kteří svůj stav hodnotí jako **dobrý 40-56 %** (SILC 2005-2012). Zatímco ve skupině jedinců hodnotících svůj zdravotní stav jako **velmi špatný** je zapojení jen **16-18%** (SILC 2005-2012). Rozdíly ve výši ročních příspěvků však nejsou tak výrazné, zvláště u skupin s velmi **dobrým až přijatelným** zdravotním stavem. Na datech SILC 2012 vidíme průměrnou výši do **6,3 tis. Kč** ročně (u skupin se **špatným nebo velmi špatným** zdravotním stavem je to pak **5,5 tis. Kč** ročně).

Tabulka č. 9.10 **Účast na penzijním připojištění a jeho průměrná výše v závislosti na zdravotním stavu (lidé starší 18 let)**

		velmi dobrý	dobrý	přijatelný	špatný	velmi špatný	celkem
2005	% účast	29,4 %	39,7 %	33,9 %	23,2 %	15,6 %	33,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 103	5 511	5 352	4 484	5 258	5 379
2006	% účast	33,5 %	41,9 %	37,1 %	24,0 %	17,4 %	35,8 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 516	5 664	5 271	4 739	3 923	5 453
2007	% účast	36,1 %	44,1 %	37,5 %	26,0 %	17,5 %	37,7 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 092	6 061	5 577	4 730	4 988	5 833
2008	% účast	39,5 %	48,8 %	40,4 %	26,6 %	14,9 %	40,6 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 169	5 946	5 831	5 184	4 751	5 912
2009	% účast	42,4 %	50,7 %	42,4 %	26,6 %	19,8 %	42,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 736	6 049	5 648	4 752	4 916	5 756
2010	% účast	45,5 %	54,6 %	44,5 %	31,8 %	15,4 %	45,2 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 819	6 138	6 086	5 433	5 165	6 029
2011	% účast	47,7 %	54,5 %	44,7 %	30,3 %	17,9 %	44,9 %
	průměrná roční výše (v Kč)	5 832	6 191	6 082	5 561	5 157	6 087
2012	% účast	49,6 %	56,0 %	46,0 %	30,2 %	17,9 %	46,5 %
	průměrná roční výše (v Kč)	6 161	6 248	6 300	5 503	5 439	6 201

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

Penzijní připojištění, nově pak doplňkové penzijní spoření, patří k dlouhodobé složce důchodového zabezpečení. Na základě prezentovaných dat dodejme, že také patří ke složce občanů ČR hojně využívané. Vzhledem k poměrně nízkým částkám spoření (ve srovnání s výší pravidelných plateb důchodového pojištění) bude penzijní připojištění sice hrát marginální roli v boji proti chudobě a materiální deprivaci, ale

přesto se může jednat v jistém slova smyslu o vliv rozhodující. Bohužel v současné době nejsme schopni zcela vyhodnotit, jaký je příspěvek poskytovaných penzí třetího pilíře v zabránění chudoby. Tento nedostatek pramení z faktu, že naspořená částka se pouze málokdy promění na doživotní, nebo alespoň časově omezenou rentu. Politická reprezentace tak může zvážit, zda existují cesty, jak tuto variantu zatraktivnit.

Ve sledovaném období mezi lety 2005-2012 můžeme vidět nárůst účasti jedinců na systému penzijního připojištění z 33,2 % na 46,5 %, tedy o více než 10 p.b. Průměrná roční částka, kterou jedinci spoří, se meziročně také zvýšila z 5 379 Kč na 6 201, tj. přibližně o 1 tis. Kč. Nejčastěji spoří jedinci 500 Kč za měsíc. Další navýšení částky, kterou jedinci spoří, můžeme očekávat v novějších datech SILC v souvislosti s legislativními změnami v doplňkovém penzijním spoření z roku 2012 a 2013. Data také ukazují, že penzijní připojištění je využíváno zaměstnavateli jako zaměstnanecká výhoda (benefit) pouze u přibližně 20 % zaměstnanců. Můžeme konstatovat, že účast na penzijním připojištění je ovlivněna zejména příjmy (a tedy i sociálním postavením, nebo vzděláním a typem vykonávané práce) jedince. Tato skutečnost se jeví jako limitující tomu, aby třetí pilíř hrál větší roli v boji proti chudobě (mladších) seniorů. V současné době tak poskytuje příjmy občanům, u kterých důchod z prvního pilíře většinou zabezpečí dostatečné příjmy k tomu, aby nebyli ohroženi příjmovou chudobou. V případě nízkopříjmových občanů, kteří se třetího pilíře účastní méně často, toto ale neplatí. Současně s tím se třetí pilíř důchodového zabezpečení podílí na větší příjmové diverzifikaci osob v postproduktivním věku, než by zajišťoval pouze pilíř první.

9.2 Možnosti předdůchodu a vliv základních parametrů na délku jeho pobírání

Zákonná transformace penzijního připojištění na doplňkové penzijní spoření (zákon č. 427/2011 Sb.), a zejména pak jeho novelizace, umožnila použít prostředky účastníka na výplatu penze na přesně stanovenou dobu s přesně stanovenou výší - tzv. **předdůchod** (viz § 19-23 zákona). Tato možnost se týká jedinců, kteří mají do řádného termínu odchodu do důchodu alespoň dva roky a zároveň méně než pět let, přičemž se nezkoumají důvody, proč jedinec chce předdůchod čerpat.

Na možnost předdůchodu dále pamatuje zákon o důchodovém pojištění (zákon č. 155/1995 Sb.), který dobu předdůchodu hodnotí jako dobu vyloučenou pro výpočet výpočtového základu pro stanovení procentní výměry důchodu. Zároveň během doby předdůchodu stát za jedince hradí zdravotní pojištění.

Jednoznačnou výhodou této nové právní úpravy je skutečnost, že jedinec získá pár let před zákonným termínem odchodu do důchodu příjem a není tak odkázaný na dávky sociálního pojištění, zejména pak na dávky hmotné nouze, jejichž výše by zajišťovala pouze základní úroveň životního standardu. Nová právní úprava tak myslí zejména na to, aby se osoby v předdůchodovém věku, které ztratí možnost příjmu z ekonomické aktivity (např. z důvodů zdravotní nezpůsobilosti vykonávat dosavadní typ práce nebo z důvodů ztráty zaměstnání a nemožnosti nalezení nového), nepropadaly do příjmové chudoby a materiální deprivace.

Další výhodou je, že doba strávená v předdůchodu se neprojeví negativně na výši řádného důchodu tak, jak je tomu v případě předčasných důchodů. Je tomu tak zejména s ohledem na výše popsanou úpravu, která dobu v předdůchodu bere jako dobu vyloučenou z pohledu stanovení výše starobního důchodu.

Jistým negativem je skutečnost, že jedinec ještě před odchodem do důchodu vyčerpá nebo zásadně redukuje uspořené prostředky, které byly původně určeny na doplnění příjmů během doby pobírání řádného starobního důchodu. Někdy zmiňovaným negativem bývá obtížné cílení tohoto opatření na ohrožené skupiny pracujících s ohledem na to, že ti, kteří by z něj mohli těžit (zejména zaměstnanci ve fyzicky náročných odvětvích, s nižším vzděláním), budou jen obtížně spořit prostředky kvůli nízkým příjmům. S ohledem na charakter nabídky práce ve výše zmíněných odvětvích nemusí mít zaměstnavatelé motivaci jim na předdůchod dobrovolně přispívat. Výše zmíněné je ale do určité míry spekulace, která bývá zmiňovaná, kterou ale nemáme ověřenou.

V současné chvíli nemáme potřebná data, která by mohla naznačit, jaký bude o tento institut zájem. Dle článků některých médií a i s ohledem na to, jaká pozornost byla předdůchodu při jeho přípravě věnována, se však zdá, že bude v příštích letech zásadním způsobem ovlivňovat chování jedinců několik let před jejich důchodem.

Cílem této části textu je posoudit, jaký je vliv nastavení základních proměnných a jejich vývoje v čase na předpokládanou délku čerpání předdůchodu. Vycházíme přitom z toho, že měsíční výše předdůchodu je stanovena na 30 % průměrné mzdy v roce (přesná právní úprava je dána § 22 odst. 4 zákona o doplňkovém penzijním spoření), který předchází roku žádosti o předdůchod. Pro naplnění tohoto cíle budeme **modelovat spořicí fázi různých klientů a budeme porovnávat naspořenou částku s částkou, která by byla potřebná pro čerpání předdůchodu**. Podrobněji je metoda vysvětlena v následující subkapitole, kde jsou dále diskutovány i parametry vstupující do modelu a způsob výpočtu.

9.2.1 Použitá metoda

Cíl této části textu je možné též parafrázovat tak, že nás zajímá, na kolik měsíců předdůchodu vystačí naspořená částka z doplňkového penzijního spoření (dále jen „DPS“), přičemž předpokládáme, že jedinec po jejím úplném vyčerpání odchází do řádného starobního důchodu. Použitou metodou je základní ekonomické modelování pro typového jedince. Popis základních parametrů použitých ve výpočtech je uveden v následující tabulce. Vycházíme přitom z údajů o minulém vývoji penzijního připojištění. Základní parametry budou v části „výsledky modelu“ podrobeny rozboru citlivosti.

Tabulka č. 9.11 **Parametry vstupující do modelování výše předdchůchodu**

popis	parametr	počáteční nastavení
roční míra inflace	π	2 %
roční reálný růst mzdy	W_r	1,5 %
roční reálná míra zhodnocení aktiv	y	1 %
počáteční měsíční mzda jedince	W	20 000 Kč
počáteční měsíční průměrná mzda	AW	25 000 Kč
počáteční měsíční výše úločky jedince	S	500 Kč
příspěvek zaměstnavatele ze mzdy	p	0 %
valorizace měsíční úločky s ohledem na inflaci		100 %
valorizace měsíční úločky s ohledem na „ W_r “	val_S	100 %

9. Možné nástroje snižování chudoby a materiální deprivace

pokračování tabulky

popis	parametr	počáteční nastavení
valorizace měsíční úložky proběhne skokově – počáteční skok k počáteční úrovni mzdy; v dalších letech jako fixní % mzdy	STEP_S	50 Kč
státní podpora		
počáteční vstupní práh	F	300 Kč
počáteční strop příspěvku	C	1 000 Kč
sazba podpory příspěvku z prahu	ri1	30 %
sazba podpory příspěvku do výše stropu	ri2	20 %
frekvence indexace nastavení státní podpory	STEP_I	10 let
indexace státní podpory s ohledem na inflaci		100 %
indexace státní podpory s ohledem na „Wr“	val_I	75 %

Schematický popis modelu vychází z následujících předpokladů:

1. Základem modelu je jedinec, který začne spořit ve věku 25 až 64 let a spoří až do doby svého odchodu do předdůchodu, kdy mu do řádného důchodu zbývá X měsíců (v rovnici 1 je X měsíců rozloženo na „a“ let a „b“ měsíců). Zákonná hranice odchodu do důchodu je nastavena fixně na 65 let¹⁸. Vzniká tím vektor jedinců a k nim náležející matice jejich ročních úložek a bilancí uspořené částky DPS (roční bilance). Roční bilance (v modelu CU_X) je dána součtem výše bilance z předchozího roku, výše jedincovy úložky, výše státní podpory z jedincovy roční úložky, úložky zaměstnavatele (v modelu měsíční úložka, státní podpora a úložka zaměstnavatele sečteny a označeny U_i) a výše ročního zhodnocení bilance z předchozího roku. Roční bilanci jedince odcházejícího do předdůchodu ukazuje rovnice 2.

$$X = 12 * a + b \quad (1)$$

$$CU_X = \sum_{i=25}^{65-a-1} \{12 * U_i * (1 + \pi + y)^{(65-a-1-i)}\} + b * U_{65-a} \quad (2)$$

2. Výše roční bilance je porovnávána s částkou potřebnou na jeden měsíc předdůchodu a s počtem měsíců, které jedincovi zbývají do dosažení hranice odchodu do důchodu (65 let). V okamžiku, kdy je jedinec z naspořené částky schopen pokrýt předdůchod do doby odchodu do důchodu, výpočet končí (viz rovnice 3). Vypočtené číslo udává, na jaký maximální počet měsíců předdůchodu vystačí dané úspory jedince, než dosáhne věku 65 let. V realitě se samozřejmě jedinec může rozhodnout zůstat déle na trhu práce nebo možnosti předdůchodu vůbec nevyužít.

$$X < \frac{CU_X}{30\% * AW_{65-a}} < X + 1 \quad (3)$$

3. Výše roční úložky jedince je pro první rok spoření fixně stanovena v určité výši. V následujících letech je úložka upravována s ohledem na vývoj inflace (plné zahrnutí

¹⁸ Nastavení variabilního věku odchodu do důchodu, s ohledem na zákonné prodlužování této hranice, nemá na výsledky modelu zásadní vliv. Rozvolnění tohoto parametru by ale vedlo k horší prezentovatelnosti výsledků modelu. Výsledky pro jedince s různou zákonnou hranicí odchodu do důchodu lze navíc získat prostou transpozicí základních výsledků. Např. 30letý jedinec, jehož důchodový věk je 67 let, bude mít stejné výsledky jako modelový jedinec ve věku 28 let s důchodovým věkem 65 let.

inflace do výše úložky), vývoj reálných mezd (částečné zahrnutí, obecně mezi 0-100 %) a nastavení způsobu valorizace měsíční úložky (viz rovnice 4). Jedinec valorizuje měsíční úložku skokově v okamžiku, kdy nová výše úložky překoná psychologickou hranici nastavenou jedincem (viz rovnice 5). I tato psychologická hranice v čase roste s ohledem na růst mzdy jedince (viz rovnice 6).

$$S_t = S_{t-1} * (1 + \pi + wr * val_S) \quad (4)$$

$$U_t = \text{rounddown}\left(\frac{S_t}{STEP_{S_t}}; 0\right) * STEP_{S_t} \quad (5)$$

$$STEP_{S_t} = \text{rounddown}\left(\frac{W_t}{W_{t-1}}; 0\right) * STEP_{S_1} \quad (6)$$

4. Výše státní podpory je spočítána s ohledem na způsob výpočtu státní podpory pro rok 2014 a na nastavení způsobu indexace státní podpory do dalších let. Státní podpora je indexována jednou za delší dobu (rovnice 7), s ohledem na vývoj inflace (plné zahrnutí do indexace) a vývoj reálné mzdy (částečné zahrnutí, obecně mezi 0-100 %). Při indexaci jsou příslušné parametry zaokrouhleny na celé desetikoruny dolů (rovnice 8 a 9).

$$VAL_t = \text{když}(\text{mod}(t; STEP_I) = 0; 1; 0) \quad (7)$$

$$F_t = \text{rounddown}(F_{t-1} * (1 + (\pi + wr * val_I) * VAL_t)^{STEP_I}; -1) \quad (8)$$

$$C_t = \text{rounddown}(C_{t-1} * (1 + (\pi + wr * val_I) * VAL_t)^{STEP_I}; -1) \quad (8)$$

5. Výše příspěvku zaměstnavatele je nastavena jako příslušné procento zaměstnancovy hrubé mzdy.

6. Výše ročního zhodnocení bilance jedince je dána výší inflace a nastavenou výší reálného výnosu fondů DPS.

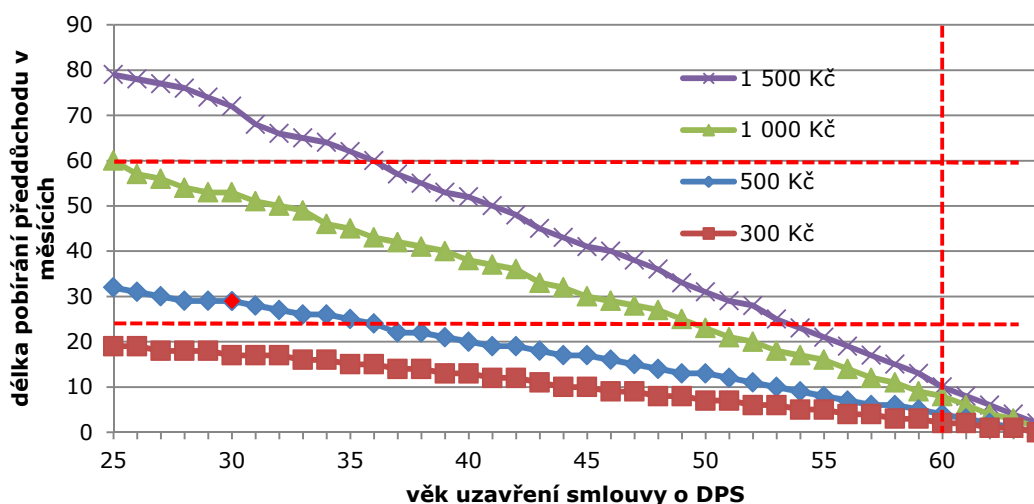
7. Částka potřebná na jeden měsíc předdůchodu je nastavena jako 30 % aktuální průměrné mzdy.

8. Při stanovení celkové částky potřebné na delší dobu předdůchodu (např. na 3 roky) není zohledněna časová hodnota peněz během doby předdůchodu. Druhým zjednodušením je skutečnost, že při delší době předdůchodu potřebná částka v modelu počítá s využitím průměrné mzdy prvního roku předdůchodu, neuvažuje se o jeho možné valorizaci. Výše uvedená dvě zjednodušení modelu působí proti sobě, navíc samostatný vliv každého zjednodušení na výsledky modelu je zcela zanedbatelný.

9.2.2 Výsledky modelu

Základní výsledky modelu ukazuje následující graf č. 9.3.

Graf č. 9.3 **Závislost délky čerpání předdůchodu v měsících na výši měsíční úložky a začátku doby spoření**

Zdroj: vlastní výpočty

Pokud se dnes jedinec rozhodne uzavřít smlouvu o doplňkovém penzijním spoření s měsíční úsporou 500 Kč (a s pravidelným navyšováním této částky v následujících letech), je délka čerpání předdůchodu přímo závislá na délce spoření. Ta je vyjádřena věkem, kdy jedinec uzavírá smlouvu a začíná spořit. Například jedinec ve věku 30 let, který dnes začíná spořit částku 500 Kč, bude moci odejít do předdůchodu 29 měsíců před dosažením nároku na řádný starobní důchod. Tento jedinec má tedy 29 měsíců před důchodovým věkem (stanoveno fixně na 65 let) naspořenu dostatečnou částku, aby následujících 29 měsíců mohl pobírat předdůchod ve výši 30 % průměrné mzdy. Jak ukazuje graf, doba strávená v předdůchodu je závislá nejen na délce spoření, ale i na výši spořené částky.

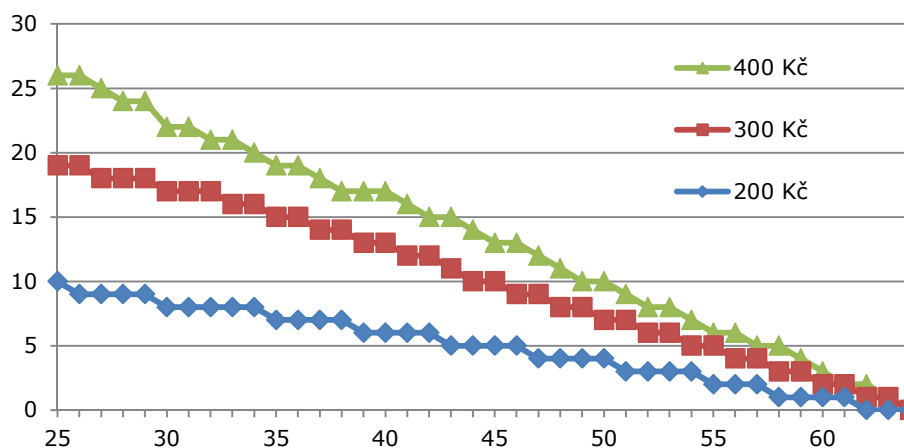
Zákon přitom stanoví, že délka pobírání předdůchodu může být maximálně 5 let a minimálně 2 roky. Jelikož spořicí doba musí navíc trvat minimálně 5 let, vyřazuje to z modelu jedince starší 60 let, kteří by si chtěli uzavřít smlouvu. Výše uvedené podmínky jsou v grafu znázorněny červenými přímkami, které vymezují možný prostor, ve kterém by se jedinec mohl nacházet. V následujících grafech však výše uvedené podmínky nezohledňujeme (jednak z důvodu větší přehlednosti grafu, ale i z důvodu, že jejich případná legislativní úprava je poměrně snadná).

Graf č. 9.4 ukazuje, jaký je vliv výše úspory v případě nízkých vkladů. Ukazuje se přitom, že je zásadní rozdíl mezi úložkou 200 nebo 300 Kč. Tento rozdíl je mnohem vyšší než rozdíl mezi úložkou 300 a 400 Kč. Je tomu tak proto, že státní podpora je nastavena právě až od úložky 300 Kč. Ukazuje se rovněž, že v případě minimální měsíční úložky 300 Kč, bez příspěvku zaměstnavatele, nemá jedinec nárok na předdůchod, jelikož ten by byl pobírán kratší dobu než 24 měsíců. V případě potřeby to jedinec může vyřešit jednorázovým vkladem, který navýší uspořené prostředky do

výše, kdy už může o předdůchod požádat. V případě nízkopříjmových jedinců, kteří by chtěli využít možnost předdůchodu z důvodu ztráty práce před dosažením řádného důchodového věku, tato možnost ale může být spíše jen hypotetická.

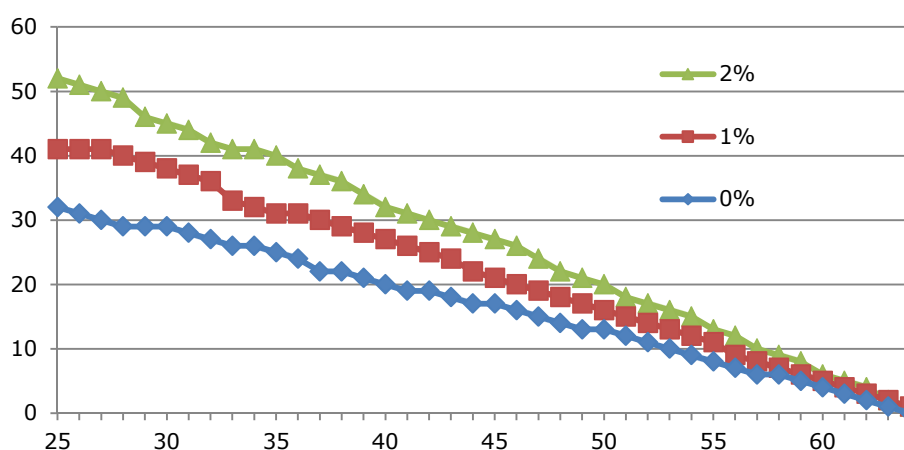
Graf č. 9.4 **Závislost délky čerpání předdůchodu na výši měsíční úložky - případ nízkých úložek**

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

Poměrně významným se jeví příspěvek zaměstnavatele (viz graf č. 9.5). Pokud zaměstnavatel přispívá, prodlužuje se možná doba čerpání předdůchodu až o 10 měsíců za každé 1 % příspěvku zaměstnavatele ze mzdy.

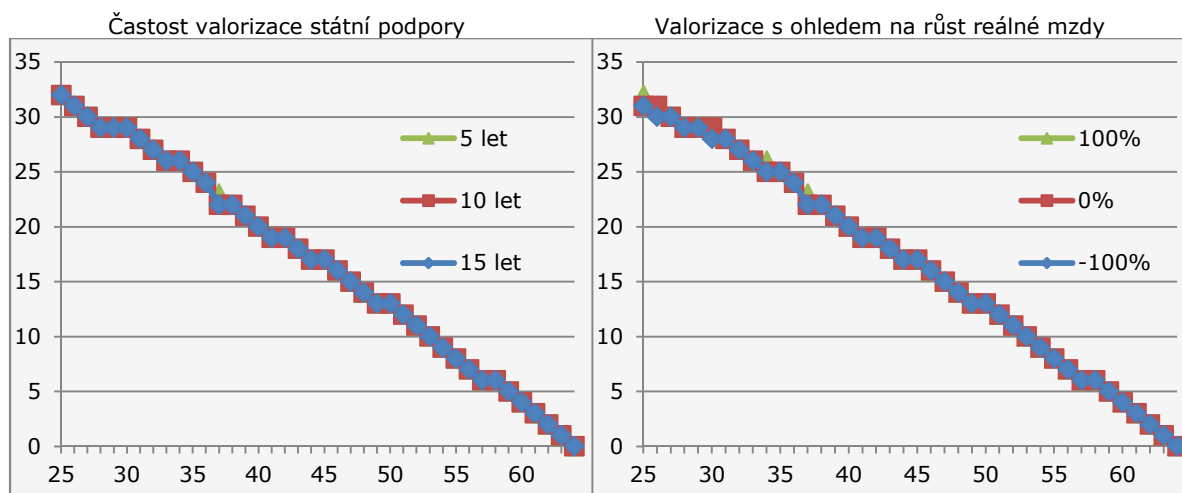
Graf č. 9.5 **Závislost délky čerpání předdůchodu na výši příspěvku zaměstnavatele (v % ze mzdy)**

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

Následující grafy ukazují, jaký je vliv valorizace státní podpory na potenciální délku čerpání předdůchodu jedince. Graf č. 9.6 předpokládá, že k valorizaci státní podpory dochází ve skocích. Zatímco v základním modelu jsme předpokládali, že k tomu dochází jednou za 10 let, graf číslo 9.6 ukazuje ještě variantu 5 let a variantu 15 let. Graf č. 9.4 sice ukázal zásadní vliv přítomnosti státní podpory na délku předdůchodu, četnost valorizace je ale faktorem nepodstatným.

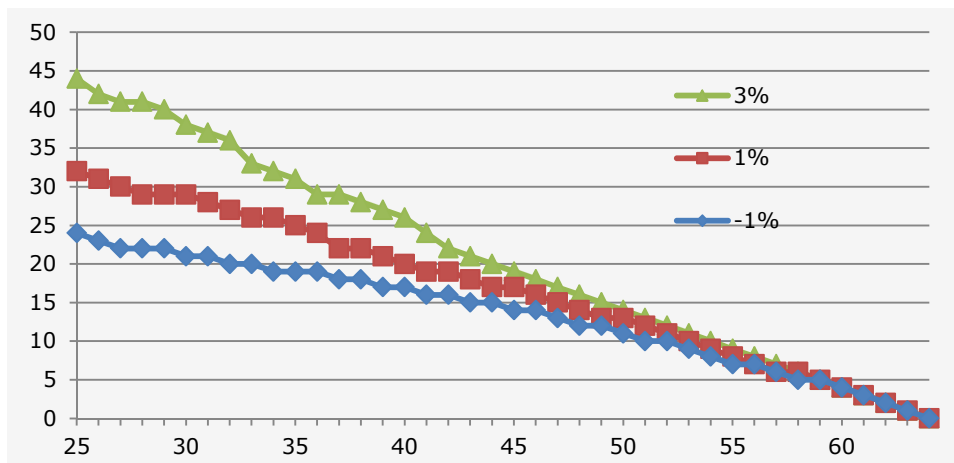
Graf č. 9.6 a 9.7 **Závislost délky čerpání předdůchodu na způsobu valorizace státní podpory**

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

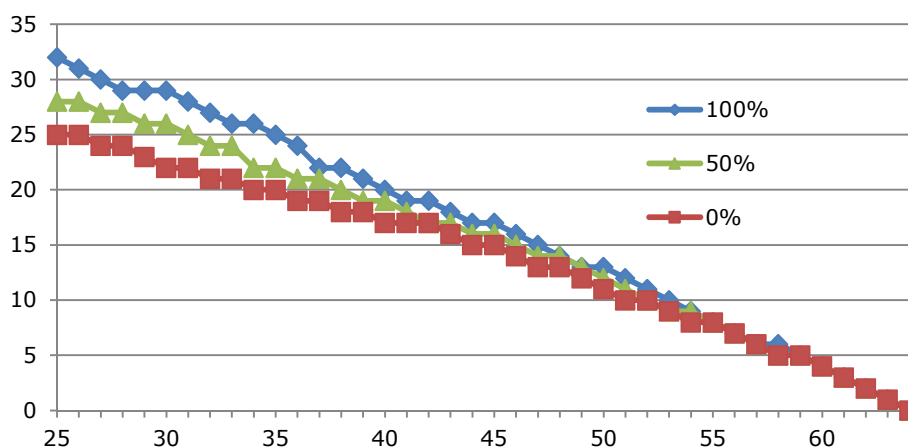
Obdobně lze zhodnotit i vliv formy valorizace. Zatímco základní model předpokládá, že vláda státní podporu valorizuje jednou za 10 let vždy o hodnotu inflace a 75 % růstu reálné mzdy, graf č. 9.7 ukazuje, že není téměř žádný rozdíl mezi tím, když vláda valorizuje o 100 % nebo o 0 % růstu reálné mzdy. Dokonce, i pokud vláda valorizuje pomaleji, než je změna cenové hladiny (v grafu hodnota -100%), nemá to na výsledky modelu téměř žádný vliv (pro některé jedince je dopad rozdílného způsobu valorizace 1 měsíc).

Předposlední graf č. 9.8 naopak ukazuje, že zcela zásadní vliv na délku předdůchodu má míra zhodnocení aktiv penzijních společností. Jestliže je průměrná míra reálného zhodnocení záporná (např. minus 1 %), pak žádný modelový klient nedosáhne na možnost čerpat alespoň 24 měsíců předdůchod. Naopak, pokud bude průměrné reálné zhodnocení 3 % ročně, bude moci požádat o předdůchod i za situace, kdy si DPS založí až ve 41 letech.

Graf č. 9.8 **Závislost délky čerpání předdůchodu na průměrné výši reálného zhodnocení penzijních aktiv**

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

Poslední graf č. 9.9 ukazuje, jaký je vliv způsobu valorizace úločky klienta na délku čerpání předdůchodu. V základním modelu jsme předpokládali, že jedinec valorizuje úločku skokově, přičemž zcela zohledňuje změnu cenové hladiny (inflaci) a vývoj své reálné mzdy. V grafu ukazujeme, jaký by byl dopad, pokud by jedinec valorizoval svou úločku pomaleji. Konkrétně pouze o 50 % (resp. 0 %) růstu své reálné mzdy.

Graf č. 9.9 **Závislost délky čerpání předdůchodu na způsobu valorizace úločky klienta**

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EU - SILC 2005-2012

Zákon o doplňkovém penzijním spoření umožnil využít naspořené částky k čerpání časově omezeného důchodu před dosažením věku odchodu do důchodu. Tato možnost je navíc v dalších zákonech preferenčně zvýhodněna, konkrétně u zdravotního a důchodového pojištění. Jedinci se tak otevírá možnost, aby v případě nepříznivé

životní situace (nezaměstnanost, „opotřebovanost“), která nastane pár let před odchodem do důchodu, tuto situaci vyřešil způsobem, který nebude znamenat dramatický propad jeho dosavadní životní úrovně.

V současné době nemáme dostatek statistických dat o formě a četnosti využívání tohoto nového instrumentu, který v posledních 5 letech prošel významnou reformou. Ustanovená Odborná komise pro důchodovou reformu si dále jako jeden ze svých cílů vytkla „*Navrhnout změny parametrů doplňkových důchodových systémů, zejména pak poskytované státní podpory s cílem motivovat k vytváření dlouhodobých úspor na stáří a k využití pro výplatu pravidelné penze a s ohledem na možnosti jednotlivých typů rodin a domácností*“ (více viz OKDR, 2014). I s ohledem na to se domníváme, že se jedná o nástroj, který bude v příštích letech významně ovlivňovat rozhodování jedinců o jejich důchodové strategii a míře chudoby, považovali jsme za účelné s pomocí jednoduchého modelu nastínit odpověď na tuto otázku. Z pohledu jedince použitý model ukázal na to, že aby mohl jedinec jednou využít předdůchodu, musí začít spořit buď co nejdříve po vstupu na trh práce, nebo musí spořit částku 500 Kč a vyšší nebo musí svou částku pravidelně navyšovat, ideálně rychleji, než je jeho růst reálné mzdy.

Pokud je záměrem vlády propagovat předdůchod jako doplňkové schéma k prodlužující se naději dožití a na ní navázanému prodlužujícímu se důchodovému věku, je vhodné, aby zajistila dlouhodobou neměnnost pravidel a mediální podporu. I když model ukázal, že způsob valorizace státní podpory nemá téměř žádný vliv na možnost čerpat předdůchod, přesto se nabízí otázka, jestli by vhodná mediální podpora třetího pilíře nemohla být spojena s pravidelnou valorizací státní podpory. Na základě dostupných statistik (viz též předchozí kapitola) můžeme prohlásit, že DPS je mezi českou veřejností hojně využívaný nástroj zabezpečení se na stáří. Bohužel se však zároveň ukazuje, že v menší míře oslovuje nižší příjmové skupiny a osoby s nižším dosaženým stupněm vzdělání. Ale právě tyto osoby čelí v předdůchodovém věku největším problémům spojeným se ztrátou zaměstnání, a proto je pro ně DPS vhodným nástrojem, jak se proti této situaci zajistit. Mediální kampaň by proto měla více akcentovat skupiny, které dosud uzavírají DPS v menší míře a které zároveň mohou plně využít výhod předdůchodu. Vhodnou mediální kampaň bychom doporučili spojit s rolí zaměstnavatelů (viz dále).

Naopak, jako zásadní pro výsledky modelu se ukázala míra zhodnocení penzijních aktiv penzijní společnosti. V souvislosti s tím by vláda svými opatřeními měla vytvářet takové prostředí, které by investičním společnostem umožnilo co nejlépe zhodnocovat uložený kapitál účastníků třetího pilíře.

V souvislosti s předdůchodem se jeví, že zásadní vliv bude mít zaměstnavatel a jeho podpora doplňkového penzijního spoření. Role vlády by pak mohla spočívat v nalezení vhodného způsobu, jak zaměstnavatele více zainteresovat na důchodovém zabezpečení svých zaměstnanců. Následující návrhy lze brát jako inspiraci, jak zvýšit počet účastníků doplňkového penzijního spoření a výši jejich spoření, aniž by tato politika měla přímý vliv na výdajovou stranu veřejných rozpočtů:

- Při uzavírání pracovní smlouvy by zaměstnavatel mohl kontrolovat, jestli má zaměstnanec uzavřenou smlouvu o DPS. Pokud by neměl, zaměstnavatel by s novou pracovní smlouvou mohl automaticky navrhnout uzavření smlouvy s jím vybranou penzijní společností;
- Při růstu platu zaměstnance by část zvýšení mohla automaticky připadnout na růst příspěvku zaměstnance do DPS (obdobu plánu „Save more tomorrow“ z USA);

- Vláda by různými cestami mohla působit na zástupce zaměstnavatelů, aby se více zapojili do třetího pilíře a svým zaměstnancům přispívali na jejich účet DPS;
- Vláda, či jí pověřená odborná komise, by mohla vytipovat ta povolání a činnosti, kde je větší pravděpodobnost využití předdůchodu (nebo větší naléhavost z pohledu vhodného nástroje, který je schopen kompenzovat prodlužující se důchodový věk u některých profesí). Svůj tlak by mohla zintenzivnit právě na tyto skupiny ekonomických činností a jejich zaměstnavatelů.

10. Postavení ČR v rámci Active Ageing Index

V předchozím textu jsme prošli cestou od identifikace problému rizika chudoby, materiální deprivace a subjektivního vnímání tohoto problému až po hodnocení některých nástrojů, které se k tomuto fenoménu s větší či menší mírou explicitity vztahují. Konstatovali jsme na více místech, že ani Česká republika v rámci EU ani senioři v rámci české populace nepatří v tomto ohledu mezi nejproblematictější. Přesto, anebo vzhledem k relativitě konceptu chudoby per se právě proto, nelze ani tvrdit, že by senioři partikulárně a ČR globálně patřili v rámci Evropy mezi nejbohatší. Tento paradox je samozřejmě lehce vysvětlitelný, pokud se vrátíme k definicím používaných parametrů a připomeneme si, že se jedná o hodnocení v rámci daného národního státu s ohledem na (známé) příjmy v celé společnosti. V tomto oddíle proto využijeme možnosti srovnání úrovně chudoby, materiální deprivace a sociální exkluze ve vyšším věku, které se jako významná dimenze objevují i v komparativním indexu aktivního stárnutí **Active Ageing Index (AAI)**.

Pro tvorbu tohoto indexu bylo využito definice aktivního stárnutí jako situace, kde starší a stárnoucí osoby mají kontinuální příležitost k participaci na trhu práce, stejně jako k zapojení se do jiných neplacených produktivních aktivit, což může zahrnovat škálu aktivit od poskytování péče členům rodiny po dobrovolnictví, přičemž s tím, jak stárnou, žijí zdravé, soběstačné a zajištěné/bezpečné životy. Index byl vytvořen pro účely srovnání míry, do jaké je v daném státě využíván potenciál starších lidí, a míry, do jaké je jim umožněno participovat na ekonomii a společnosti. Hodnoty v indexu vychází z celoevropských šetření realizovaných mezi lety 2009-2011, zejména Statistics on Income and Living Conditions-SILC, Labour Force Survey, Eurobarometer a European Quality of Life Survey. V indexu jsou zahrnuty čtyři základní dimenze: 1) příspěvek skrze placené zaměstnání, 2) příspěvek skrze neplacené aktivity (participace na společnosti); 3) nezávislý a soběstačný život; 4) kapacita pro aktivní a zdravé stárnutí a podpůrné prostředí. V těchto čtyřech doménách je pak shrnuto 22 indikátorů, např. míra zaměstnanosti v různých seniorských věkových skupinách, participace na dobrovolnických aktivitách, péče o děti a starší dospělé, politická participace, fyzická aktivita, dostupnost zdravotní péče, celoživotní učení, zbývajících naděje na dožití ve věku 55 let, mentální zdraví, využívání nových technologií, zapojení do sociálních sítí apod.¹⁹ Každý z dílčích indexů vzniklý v rámci každé ze čtyř domén je před samotným srovnáním převážně: zaměstnání má váhu 35 %, sociální participace 35 %, životní podmínky/nezávislý život 10 % a kapacita pro aktivní a zdravé stárnutí 20 %.²⁰ Dimenze tedy nejsou chápány jako vzájemně zcela rovnocenné. Přehled základních výsledků je v tabulce č. 10.1.

---

¹⁹ Pro detailní přehled viz <http://www1.unece.org/stat/platform/display/AAI/Active+Ageing+Index+Home.Or> (Zaidi et al. 2013).

²⁰ Zdrojový Excel soubor s jednotlivými indikátory, vahami a pořadím lze nahlédnout zde: http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/76287845/AAI_Results_as_of_10th_March_2013_Revised.xls?version=1&modificationDate=1401096655182&api=v2.

Tabulka č. 10.1 **Index aktivního stárnutí AAI (2012)**

	dimenze				celkový index		% příspěvek k celkové hodnotě AAI			
	zaměst.	společ.	živ.pod.	kapac.	hodnota	pořadí	zaměst.	společ.	živ.pod.	kapac.
Švédsko	41	23	79	69	44,0	1	33	18	18	32
Dánsko	34	20	79	67	40,2	2	30	17	20	33
Irsko	31	25	76	61	39,4	3	28	22	19	31
Spoj. království	35	20	76	61	39,3	4	32	18	19	31
Nizozemsko	31	22	78	62	38,9	5	28	20	20	32
Finsko	32	22	77	61	38,8	6	29	20	20	31
Kypr	36	19	69	51	36,3	7	35	18	19	28
Lucembursko	21	23	75	62	35,1	8	21	23	21	35
Německo	31	15	76	56	35,0	9	31	15	22	32
Rakousko	25	21	73	57	34,9	10	25	21	21	33
Česko	26	19	74	54	34,3	11	27	20	22	32
Francie	21	22	75	58	34,2	12	21	23	22	34
Portugalsko	35	14	67	51	34,2	13	36	15	20	30
Belgie	20	20	73	60	33,5	14	21	21	22	36
Itálie	21	24	70	53	33,3	15	22	25	21	32
Estonsko	34	13	70	47	33,1	16	36	14	21	28
Španělsko	23	18	67	56	32,5	17	25	20	21	35
Lotyšsko	27	15	71	48	31,6	18	30	17	22	30
Malta	18	18	70	56	31,0	19	21	21	23	36
Rumunsko	31	13	70	42	30,9	20	36	15	23	27
Slovinsko	22	17	74	49	30,6	21	25	19	24	32
Litva	28	14	63	45	30,2	22	33	16	21	30
Bulharsko	25	13	65	52	30,0	23	29	15	22	35
Řecko	24	14	65	47	29,3	24	29	17	22	32
Maďarsko	18	16	72	46	28,2	25	22	20	25	33
Slovensko	20	14	67	46	27,7	26	25	17	24	33
Polsko	20	12	67	47	27,3	27	25	16	25	34
EU-27	27	18	72	54	-	-	28	19	21	32

Zdroj: Zaidi et al. (2013)

Podle tohoto srovnání je ČR na jedenáctém místě z dvaceti sedmi sledovaných států. Evropského průměru se ztrátou 1 b. nedosahujeme v oblasti zaměstnanosti, zcela v průměru jsme v dimenzi kapacity pro aktivní a zdravé stárnutí (tedy naděje na dožití, mentální zdraví, využití ICT apod.) a ve zbývajících dvou dimenzích dokonce EU-27 průměr mírně převyšujeme. Oproti této v zásadě dobré zprávě je ovšem nutné se realisticky podívat na srovnání s tím „nejlepším“, co v Evropě v oblasti aktivního stárnutí je, což je už téměř tradičně Švédsko (viz tabulka č. 10.2).

Tabulka č. 10.2 **Rozdíl v indikátorech Švédska a ČR** (v p.b.)

4.4 využití ICT	44
1.2 míra zaměstnanosti 60-64	36
3.1 cvičení	24
4.3 mentální zdraví	22
4.2 podíl očekávatelných „let ve zdraví“ z naděje na dožití ve věku 55 let	19
2.1 dobrovolnické aktivity	18
4.5 sociální zapojení	18
2.4 politická participace	14
1.1 míra zaměstnanosti 55-59	14
3.3 soběstačné bydlení	13
3.8 celoživotní učení	11
1.3 míra zaměstnanosti 65-69	6
4.1 dosažení 50 let naděje na dožití ve věku 55 let	6
3.6 bez materiální deprivace	4
1.4 míra zaměstnanosti 70-74	3
3.2 bez deprivace ve zdravotní a dentální péči	-2
3.4 relativní medián příjmu	-3
3.5 bez rizika chudoby	-3
2.3 péče o starší dospělé	-5
3.7 fyzické bezpečí	-5
4.6 vzdělání	-8
2.2 péče o děti, vnoučata	-11

Zdroj: Zaidi et al. 2013, vlastní zpracování. Pozn.: Číslo před indikátorem odkazuje k číslu dimenze a indikátoru uvnitř dimenze. Pozitivní výsledek vyjadřuje lepší pozici Švédska v daném indikátoru, záporná hodnota pak lepší pozici ČR.

Oproti Švédsku ztrácíme 15 b. v indexu zaměstnanosti, a to zejména ve věkové skupině 60-64 let (míra zaměstnanosti ČR je o 36 p.b. nižší než ve stejném věkovém rozpětí ve Švédsku; hlouběji u žen (41 p. b.) než u mužů (29 p.b. rozdílu). V případě neplacených aktivit ztrácí Česko na první pozici Švédska 18 p. b. v případě dobrovolnictví a 14 p. b. v případě politické participace. Na druhou stranu převyšujeme Švédsko v zapojení do péče, a to především do péče o děti (rozdíl 11 p. b.), ale i o starší dospělé (rozdíl 4 p. b.). Potvrzuje se tak, že tyto dvě kategorie fungují jako svým způsobem vzájemné alternativy „života po zaměstnání“ v závislosti na širších sociálně-politických podmínkách daných společností a případně též dle kulturně podmíněných preferencí populace. V třetí dimenzi, která obsahuje několik indikátorů chudoby a deprivace, je ČR v mírně lepší pozici ve čtyřech sledovaných indikátorech z osmi. Ale na druhou stranu je ve zbývajících čtyřech indikátorech, tj. fyzická aktivita, soběstačné bydlení, celoživotní učení a podíl osob bez materiální deprivace ve výrazně horším postavení než favorizované Švédsko. Ve čtvrté dimenzi pak zaostáváme především ve využití a přístupu k novým technologiím, což je nová, ještě ne zcela prozkoumaná a o to méně diskutovaná forma sociální exkluze a častý zdroj deprivace v jiných životních oblastech (např. přístup ke službám, informacím, e-government apod.). K problematickým oblastem, ve kterých jsou současní čeští senioři také v nevýhodě oproti švédským protějškům, patří bohužel i oblast zdraví, přestože samotná dlouhověkost není v komparativním pohledu v ČR o tolik horší než ve Švédsku.

V každém analyticky ad hoc vytvořeném souhrnném indexu mohou být výsledky, někdy až velmi výrazně, zkrusleny volbou definic, indikátoru a nastavením

přidělené váhy. Bezezbytku to platí i pro AAI. Nejvýraznějším příkladem je právě námi zde řešená oblast chudoby a materiální deprivace: jak již bylo řečeno výše, relativní medián příjmu a míra rizika chudoby, stejně jako riziko deprivace ve zdravotní péči, jsou pro české seniory hodnoceny v lepším světle než u těch švédských, ale podíl osob bez materiální deprivace je přece jen ve Švédsku vyšší, stejně jako podíl osob v lepším zdraví. Upozorňujeme na tyto zjevné paradoxy v rámci určité metodologické licence, kterou je potřeba mít na paměti při využívání a hodnocení limitů takových souhrnných indexů a komparativních žebříčků.

11. Závěr

Napětí mezi bohatými a chudými v České republice podle některých šetření označuje za velmi nebo poměrně silné 63 % občanů starších 18 let. To je velmi vysoký podíl, uvážíme-li, že překonává i percepce hojně mediáně diskutovaného napětí mezi etnickou majoritou a minoritami (50 %) anebo mezi mladými a starými lidmi (35 %) [Stem 2013]. Přesto hodnocení objektivního stavu vývoje mezi lety bezprostředně předcházejícími, provázejícími a následujícími ekonomickou krizí ukazuje, že Česká republika patří, minimálně v rámci Evropy, k příběhům o úspěchu. Hladina nezaměstnanosti se udržela na relativně nízké úrovni, a to i díky postupnému zvyšování úrovně zaměstnanosti u osob v předdůchodovém věku, tedy 55-64letých. Podle ČSÚ se v České republice krize řešila především orientací na průmysl, snižováním rozpočtů, (po)zastavením přílivu zahraničních pracovníků, snížením zaměstnanosti agenturních pracovníků a významným nárůstem počtu podnikatelů bez zaměstnanců [„Proč u nás...“ 2014].

S určitou dávkou optimismu lze nahlížet i na ekonomické dopady krize na jednotlivce a české domácnosti, které na agregované úrovni nebyly tak drastické. V této monografii prezentované rozborů však tento optimismus do značné míry tlumí. Zdůrazňují totiž, že chudoba a materiální deprivace je skutečně (prohlubujícím se) problémem marginalizovaných skupin, tedy těch skupin v populaci, které jsou nějakým způsobem znevýhodněny již v začátku. Jak analýzy šetření SILC, tak sekundární analýzy výběrových šetření i ekonomické modely potvrzují hypotézu vícenásobných, resp. kumulativních znevýhodnění, kdy vyšší věk - jako dynamická proměnná - zhoršuje situaci žen, v jednočlenných domácnostech, osob s nižšími příjmy, v nájemním bydlení, s nižší možností akumulace volných prostředků a nižší mírou participace na trhu práce, v horším zdravotním stavu. Jinými slovy, pohlaví, věk, postavení na trhu práce, počet členů domácnosti a její složení z hlediska podílu ekonomicky aktivních členů, nižší míra finanční gramotnosti a konečně typ bydlení se ve všech rozbořech vraceli jako „obvyklí podezřelí“.

V určitém slova smyslu se jedná o redukcionismus, je-li stáří v populaci vnímáno jako období chudoby a naopak chudoba jako hlavní strašák stáří. Z prezentovaných dat se zdá, že klíčový je zejména stav, v jakém do období stáří jedinec vstupuje a jaké strategie volí v jeho průběhu. A to už je zase optimistická zpráva, neboť v tom případě se materiální deprivace a chudoba ve stáří stává problémem, kterému lze preventivními, včasnými a cílenými kroky předcházet, byť se jedná o v pravém slova smyslu problém celé životní dráhy.

Při hodnocení výsledků je potřeba mít na paměti především to, že nejčastěji používané indikátory využívají komparativní hodnocení a zohledňují prostor národního státu jako referenční rámec. To samozřejmě může být předmětem diskusí. Z jednoho pohledu se může jednat o rámec příliš široký, relevance toho „jak se máme my Češi“ je pro běžného aktéra méně vypovídající oproti tomu, jaké je jeho/její postavení ve srovnání se sousedy, spolupracovníky, přáteli, předcházejícími a následujícími generacemi. A viděli jsme, že teprve disagregace na poměrně detailní skupiny vnáší do dat zajímavou dynamiku. To je podstatné také z toho hlediska, že vývoj v oblasti ohrožení chudobou není principiálně, a to zejména v pozdějších fázích životní dráhy, lineární. Jedním z nejzajímavějších momentů v našich rozbořech je například zjištění, že z pohledu ekonomické aktivity jsou lidé těsně před důchodem ve větším riziku ohrožení chudobou než samotní důchodci. A v jejich případě zase nehraje ekonomická aktivita významnou roli pro vytržení z tohoto rizika. Při troše zjednodušení je tak možné

odvodit, že lidé ve vyšším věku pracují (i) z jiných motivů než je (jen) finanční ohodnocení a snaha zabránit propadnutí se do chudoby.

Na druhou stranu pouze komparativní, národní a mezinárodní pohled dokáže podtrhnout vliv nastavení sociálně-politických a ekonomických parametrů pro vznik rizika chudoby a deprivace, případně pro setrvání v něm. Zcela přesvědčivě o tom hovoří jak rozklad indexu aktivního stárnutí v naší poslední kapitole, tak zejména modelové testy příspěvku penzijního připojištění a čerpání předdůchodu na eliminaci rizika chudoby. Zásadní vliv obecných podmínek ekonomického fungování státu, jako např. v případě míry zhodnocení penzijních aktiv penzijních společností, je toho příkladem.

Hned v úvodu naší monografie jsme konstatovali, že existuje několik přístupů k definici chudoby, rozlišuje se několik různých forem a (nejen) v důsledku toho jsou využívány i různé přístupy k jejímu měření. Zcela logicky tak volba indikátoru může ovlivnit i výsledná zjištění a jejich interpretaci. V našem přístupu jsme kombinovali různé indikátory a úrovně měření a zjistili jsme, že zatímco mezi lety výběrových šetření realizovaných v roce 2008 (tedy hodnotící příjmy za rok 2007) a 2012 podíl osob podléhajících riziku chudoby mírně vzrostl z 9,1 na 9,6 %, podíl obdobně ohrožených osob na všech osobách pobírajících starobní důchod ale spíše klesal z 6,8 % na 6,3 %. I přes zaznamenané rozdíly bychom však zároveň vzhledem k reálným rozdílům mohli říci, že se jedná spíše o méně dynamický vývoj, neboť podíly oscilují stále v desetinách procentních bodů. Substantivnější rozdíly jsme už ale zaznamenali mezi seniory muži a ženami a jednotlivými věkovými kategoriemi. Je bezpochyby zajímavé, že pro obě pohlaví riziko ohrožení chudobou je velmi vysoké ve věku kolem 55-59 let, u mužů však výrazně s rostoucím věkem klesá až téměř k nule, zatímco u žen se po určitém období poklesu v nejstarších věkových kategoriích nakonec zvyšuje ještě nad úroveň „počátečního“ raně důchodcovského stavu. Tato zjištění zdůrazňují, že na riziko chudoby a materiální deprivace mají výrazný vliv i faktory mimo pracovní trh a oblast příjmu. V námi zkoumaných studiích to byl zejména vliv formy bydlení, zdravotní stav a rodinné události, především úmrtí nebo nemoc blízké osoby, které přispívají ke zhoršení rizika, ale i percepce materiálního ohrožení. Ta, velmi podobně jako objektivní komparativní indikátory, má v obecné populaci seniorů tendenci spíše klesat: subjektivně chudých je ve výběrových šetřeních méně, než tomu bylo v druhé polovině devadesátých let, posílilo se naopak zastoupení seniorů vnímajících se jako střední vrstva.

Určitá diskrepance mezi objektivními a subjektivními indikátory nastává v případě hodnocení vlivu ekonomické aktivity seniorů. Zatímco podle objektivních měření nemá ekonomická aktivita výrazný vliv na riziko chudoby, v případě subjektivního hodnocení jsou lidé vykovávající nějakou práci subjektivně bohatší než ti, kteří jsou mimo pracovní trh. Další rozbor ale potvrzuje hypotézu, že ekonomická aktivita není nutně „strategií proti chudobě *per se*“, neboť i lidé zaměstnaní se cítí subjektivně chudší, jsou-li ve svých hodnotách a životním přístupu orientováni na pasivnější životní styl. To zároveň rezonuje se staršími zjištěními citovanými v úvodních kapitolách, že motivem k přípravě na důchod je většinou snaha zajistit si pohodlné stáří bez starostí o finanční prostředky, resp. obava o nedostatečnost příjmů po odchodu do důchodu. Z tohoto titulu tak ani nepřekvapí výsledky hodnocení institutu předdůchodu a vlivu penzijního připojištění, které je hojněji nabízeno a využíváno těmi, kteří to potřebují - z pohledu ochrany před chudobou - méně. Můžeme zde spekulovat o „naučené bezmocnosti“ nebo snad lépe řečeno o „skromnějším životním stylu“ nízkopříjmových domácností, které jsou nuceny dlouhodobě aplikovat variabilní strategie pro zajištění svých potřeb a/nebo obecněji strukturalizaci výdajů. I v naší monografii jsme ukázali, že v těchto strategiích managementu spotřeby existují identifikovatelné vzorce, kdy ti

subjektivně chudší jsou častěji odkázáni na nákupy v tržnicích a důsledné sledování cen i u malých a levných položek. Tyto spořicí strategie ale nemají potenciál dorovnat ztracenou kvalitu života, kterou (subjektivní) chudoba přináší anebo s ní alespoň úzce souvisí. Přestože jsme ilustrovali i existenci tzv. chyb dvojího typu, tedy, že ne všichni subjektivně bohatí jsou lidé s vysokými příjmy, schopní a ochotní odkládat část svých volných prostředků pro pozdější spotřebu, a podobně ne všechny osoby s nízkými příjmy a bez úspor se cítí být zároveň chudými, platí, že pocit subjektivní chudoby, podobně silně jako nízký příjem domácnosti, přináší pocit osamělosti, nedostatek pocitu štěstí, zhoršený subjektivní zdravotní stav apod. Jinými slovy, námi zpracovávané datové zdroje poskytují důkaz, že objektivní i subjektivní chudoba jsou nejen formou ekonomické exkluze, ale též zdrojem vyloučení sociálního, kulturního či politického, a vzhledem k tomu, že nejsou v seniorské populaci distribuovány náhodně, poskytují živnou půdu pro ageismus a genderové nerovnosti.

Zrekapitulujme také, že v České republice je nízká míra rizika chudoby dána několika příznivými okolnostmi: patří k nim nízká míra rizika chudoby u pracujících (v důsledku relativně malých výdělkových nerovností, odhlédneme-li od nejvyšších kategorií příjmů) a nízká míra rizika chudoby seniorů v důsledku vysoce redistributivního důchodového systému, jenž (zatím) relativně dobře ochraňuje seniory s nízkými předdůchodovými příjmy. Konečně je to relativně efektivní systém sociálních transferů (které jsou cílené podle příjmů), podpořený daňovými bonusy, z nichž těží zejména osoby s nízkými výdělky. Výsledné riziko chudoby u seniorů je na velmi nízké úrovni, každopádně pod úrovní průměru zemí EU. Zároveň je ovšem možné identifikovat vysoce ohrožené skupiny, zejména samostatně žijící osoby a ženy, u nichž lze i nadále riziko chudoby považovat za závažné a hodné zvýšené pozornosti do budoucna.

---

12. Literatura

Beauvoir de, Simone. 1977. *Old Age*. Harmondsworth: Penguin.

Calasanti, Toni., Slevin, K. 1980. *Gender, Social Inequalities and Aging*. Walnut Creek: Rowman and Littlefield Publishers.

Cohen, S. 1980. *Folk devils and moral panic: The Creation of Mods and Rockers*. London: Martin Robertson.

Český statistický úřad: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností (SILC). [online]. [cit. 19. 3. 2011].
Dostupné z: <http://www.czso.cz/vykazy/vykazy.nsf/i/vyberove_setreni_prijmu_a_zivotnich_podminek_domacnosti>

Dudová, Radka (ed.). 2008. *Nové šance a rizika. Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. ISBN 978-80-7330-138-5.

European Commission: European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC). [online]. [cit. 19. 3. 2011]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/microdata/eu_silc>

Fejtová, Olga. n.a. *Organizace chudinské péče v období 1781-1922*. [online]. Archiv hl.m.Prahy [cit. 2013-11-14]. Dostupné z: <http://www.ahmp.cz/index.html?mid=46&wstyle=0&page=page/docs/vyvoj-prazske-samospravy-II-F.html>.

Haškovcová, Helena. 1989. *Fenomén stáří*. Praha: Avicenum.

Horvat, P., Evans, G. 2011. Age, Inequality, and Reactions to Marketization in Post-Communist Central and Eastern Europe. *European Sociological Review*, 27(6), 708–727.

Kuchařová, Věra. 2002. *Život ve stáří. Zpráva o výsledcích empirického šetření*. Praha: SOCIOKLUB - VÚPSV.

Librová, Hana. *Pestří a zelení. Kapitoly o dobrovolné skromnosti*. In *Pestří a zelení. Kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Brno: Veronika, Hnutí Duha, 1994. ISBN 80-85365-18-8.

Mareš, Petr. 2000. "Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení." *Sociologický časopis* 36(3): 285-297.

Mareš, Petr. 2004. *Chudoba v České republice v datech (šetření sociální situace domácností). Dílčí studie projektu o možnostech monitorování chudoby v ČR*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

Možný, Ivo - Mareš, Petr. 1995. „Několik poznámek na úvod konsenzuálního přístupu k chudobě v České republice.“ Pp. 127-137, in Mareš, P. (ed.) *O chudobě v české a slovenské společnosti*. Brno: Masarykova universita.

Nedomová, Eva - Špiláčková, Marie. 2014. "Chudoba, definování a možnosti jejího měření". Fórum sociální politiky 7(1): 2-8.

OKDR. 2014. „Mandát Odborné komise pro důchodovou reformu“. [cit. 2013-11-14]. Dostupné z: http://duchodova-komise.cz/wp-content/uploads/2014/07/Mandat_Odborne_komsie_pro_duchodovou_reformu.pdf

Oswald, F. A. Hieber, H. W. Wahl, H. Mollenkopf. 2005. "Ageing and person-environment fit in different urban neighbourhoods," European Journal of Ageing, 2 (2): 88-97.

Palmore, E.B. 1999. Ageism: Negative and Positive. New York: Springer.

„Proč u nás hospodářská krize nenarušila sociální smír?“2014. Český statistický úřad/MPSV. [online]. Dostupné z: www.mpsv.cz/cs/19072.

Rabušic, Ladislav. 1998. Jsou čeští senioři chudí? Sociologický časopis 34(3): 303-320.

Ringgen, Stein. 2005. „Problém chudoby - několik doporučení k definici a měření.“ Sociologický časopis 41, 1/2005:125-139.

Sequensová, Veronika. 2014. „Chudí mají nadprůměrné příjmy na bydlení“. Statistika a My, 4(1): 32-34.

STEM. 2013. „Téměř dvě třetiny občanů se domnívají, že u nás panuje silné napětí mezi bohatými a chudými.“ *Tisková zpráva*. [online]. Dostupné z: <http://www.stem.cz/tisk.php?id=2738>.

Sýkorová, Dana, Nytra, Gabriela; Tichá, Iva. 2014. Bydlení v kontextu chudoby a stáří. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN: 978-80-7464-493-1.

Šafr, Jiří. 2006. Okázalá spotřeba a sociální třídy v České republice v roce 2004. SDA Info 8(2): 13-16.

Twigg, Julia. 2013. Fashion and Age: Dress, the Body and Later Life. Berg Publishers. ISBN 9781847886958

UNITED NATIONS. 1995. The Copenhagen Declaration and Programme of Action: World Summit for Social Development 6-12 March 1995. New York: UN Department of Publications.

Verhoeven, W.-J., Jansen, W., Dessens, J. 2009. Losers in Market Transition: The Unemployed, the Retired, and the Disabled. European Sociological Review, 25(1), 103-122. doi:10.1093/esr/jcn037

Vidovičová, Lucie - Gregorová, Eva. 2008. *My jsme si stáří nezavinili, to čeká každého... Povaha a prevence diskriminace seniorů v ČR*. Praha : Život 90. ISBN 978-80-254-3808-4.

Vidovičová, Lucie - Rabušic, Ladislav. 2003. Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti. Zpráva z empirického výzkumu. Brno: VÚPSV.

Vidovičová, Lucie - Galčanová, Lucie - Petrová Kafková Marcela - Sýkorová Dana. 2013. Stáří ve městě. Město v životě seniorů. Praha: Sociologické nakladatelství.

Zaidi, A., K. Gasior, M.M. Hofmarcher, O. Lelkes, B. Marin, R. Rodrigues, A. Schmidt, P. Vanhuyse and E. Zolyomi (2013), 'Active Ageing Index 2012: Concept, Methodology and Final Results', Methodology Report Submitted to European Commission's DG Employment, Social Affairs and Inclusion, and to Population Unit, UNECE, for the project: 'Active Ageing Index (AAI)', UNECE Grant No: ECE/GC/2012/003, Geneva.

Zákon 586/1992 Sb., o daních z příjmů

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění

Zákon č. 427/2011 Sb., o doplňkovém penzijním spoření

Použité databáze

„50+“ (1996): Survey 50+ se uskutečnil v rámci projektu *Senioři v české společnosti* GAČR 403/95/0525 realizovaném prof. Ladislavem Rabušicem a prof. Petrem Marešem na tehdejší katedře sociologie FF MU, dnešní Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Terénní sběr dat uskutečnil IVVM v září a říjnu 1996. Byl uplatněn kvótní výběr. Celkový výzkumný vzorek obsahoval 1 302 respondentů ve věku 50 až 91 let, ve složení 46 % mužů a 56 % žen.

„Život ve stáří“ (2002): Objektem šetření výzkumu „Život ve stáří“ byla česká populace ve věku 60 a více let. Dotázáno bylo celkem 1 036 osob (60-94 let, 40 % mužů a 60 % žen). Reprezentativitu výběrového souboru zajišťoval kvótní výběr podle NUTS2, pohlaví a věku. Sběr dat provedla agentura STEM-MARK v květnu 2002 metodou řízených rozhovorů. Realizátorem výzkumu byl SOCIOKLUB (www.socioklub.cz) ve spolupráci s Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí. [Podrobněji viz Kuchařová, 2002].

„Spotřeba a spotřebitelé ve vyšším věku“ (2011): Výběrové šetření bylo realizováno v dospělé populaci ČR starší 40 let. Šetření se zaměřovala na různé oblasti spotřebitelského chování a preferencí s cílem zachytit (simulovat) změny na přelomu vyššího středního věku a pozdějších fází životního cyklu. Celkem bylo agenturou Focus dotázáno 1 413 respondentů, nejstaršímu bylo 98 let. Reprezentativita souboru byla dosažena kvótním výběrem. Zadavatelem byl Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

Přílohy

Tabulka č. 1 **Míra rizika chudoby v ČR a vybraných zemích EU (60 % medián. příjmu), osoby 75 let a více**

	2008	2009	2010	2011	2012
průměr EU (27 zemí)	21,6	20,1	17,8	17,7	15,7
Belgie	23,7	24,7	20,9	21,4	18,4
Bulharsko	40,4	47,1	38,4	38,7	34,7
Česká republika	7,9	8,3	8,7	7,2	6,7
Dánsko	22,7	25,6	24,9	22,0	22,4
Německo	14,1	13,7	12,3	12,5	12,6
Španělsko	31,7	24,9	22,0	20,8	15,9
Rakousko	16,2	17,4	17,9	17,8	16,6
Polsko	10,0	12,8	12,4	11,8	12,3
Slovensko	12,2	13,9	9,6	8,3	9,0
Švédsko	22,0	26,8	23,5	27,5	25,3

Zdroj: SILC, Eurostat

Tabulka č. 2 **Míra rizika chudoby v ČR a vybraných zemích EU (70 % medián. příjmu), osoby 65 let a více**

	2008	2009	2010	2011	2012
průměr EU (27 zemí)	30,3	28,8	26,2	25,8	24,2
Belgie	38,8	38,7	37,2	37,5	37,0
Bulharsko	47,6	53,5	43,2	43,4	40,6
Česká republika	21,8	21,3	16,9	17,1	16,8
Dánsko	39,7	40,5	38,5	36,9	33,4
Německo	25,6	25,2	23,7	22,8	24,4
Španělsko	37,8	34,2	31,6	30,5	23,0
Rakousko	24,3	24,4	26,1	25,0	23,7
Polsko	21,6	24,8	23,8	24,5	22,5
Slovensko	23,2	17,2	16,5	13,5	19,8
Švédsko	34,3	36,5	33,5	35,5	32,9

Zdroj: SILC, Eurostat

Tabulka č. 3 **Míra rizika chudoby v ČR a vybraných zemích EU (70 % medián. příjmu), osoby 75 let a více**

	2008	2009	2010	2011	2012
průměr EU (27 zemí)	33,7	32,2	29,7	28,5	26,6
Belgie	42,3	43,3	40,8	41,9	42,5
Bulharsko	55,2	60,7	49,1	50,2	47,7
Česká republika	25,0	25,3	20,7	20,1	21,7
Dánsko	45,7	48,5	49,0	46,1	44,3
Německo	24,7	23,1	21,4	20,2	21,7
Španělsko	42,9	37,7	35,2	33,4	25,1
Rakousko	26,3	28,6	31,7	29,4	28,0
Polsko	18,7	23,0	22,2	21,2	20,6
Slovensko	28,3	22,0	20,3	17,3	22,7
Švédsko	48,9	54,2	49,5	51,9	47,7

Zdroj: SILC, Eurostat

Tabulka č. 4 **Materiální deprivace dle indikátorů EU (%), rok 2008 - možnost vycházet s příjmem**

		domácnost vycházela s příjmem:					
		s velkými obtížemi	s obtížemi	s menšími obtížemi	docela snadno	snadno	velmi snadno
osoby celkem		7,8	20,4	38,9	24,6	7,3	1,0
pohlaví	muži	7,5	19,5	38,8	25,3	7,8	1,1
	ženy	8,0	21,2	39,0	24,0	6,9	0,9
věk	50-64 let	6,7	17,9	39,6	26,1	8,8	0,9
	65 let a více	5,5	23,1	42,0	21,7	7,1	0,5
	75 let a více	6,8	23,5	42,1	20,7	6,5	0,4
typ domácnosti	jednotlivec, 65 let a více	7,7	30,5	38,2	17,5	5,5	0,6
	dvojice dospělých, alespoň jeden 65 let a více	4,8	19,8	43,6	22,7	8,6	0,5

Tabulka č. 5 **Materiální deprivace dle indikátorů EU (%), rok 2011- možnost vycházet s příjmem**

		domácnost vycházela s příjmem:					
		s velkými obtížemi	s obtížemi	s menšími obtížemi	docela snadno	snadno	velmi snadno
osoby celkem		8,7	19,6	38,2	24,5	7,7	1,1
pohlaví	muži	8,3	18,7	38,5	25,3	8,0	1,2
	ženy	9,1	20,4	38,5	23,8	7,2	1,0
věk	50-64 let	7,9	16,7	37,6	28,5	8,3	1,0
	65 let a více	6,5	18,5	41,0	25,4	8,1	0,5
	75 let a více	7,7	20,1	40,3	24,3	7,2	0,4
typ domácnosti	jednotlivec, 65 let a více	10,9	24,4	38,3	18,5	7,0	0,8
	dvojice dospělých, alespoň jeden 65 let a více	4,2	16,5	40,8	29,6	8,4	0,5

Tabulka č. 6 **Vývoj počtu osob v šetření SILC 2011 podle věku a podle druhu důchodu** (nevážené počty osob)

věkové kategorie	druh důchodu							celkem
	žádný důchod	starobní	starobní a vdovský (vdovec.)	invalidní	sirotčí	vdovský a vdovecký	ostatní souběhy důchodů	
menší než 55 let	12 547	5	1	398	84	38	27	13 100
55 až 59 let	1 083	263	34	284	0	30	18	1 712
60 až 64 let	270	1 252	183	108	0	6	11	1 830
65 až 69 let	14	1 115	233	0	0	2	0	1 364
70 až 74 let	2	731	291	0	0	1	0	1 025
75 až 79 let	0	484	301	0	0	0	0	785
80 až 84 let	1	240	280	0	0	2	0	523
85 a více let	0	86	200	0	0	4	0	290
celkem	13 917	4 176	1 523	790	84	83	56	20 629

Tabulka č. 7 **Vývoj počtu osob v šetření SILC 2008 podle věku a podle druhu důchodu** (nevážené počty osob)

věkové kategorie	druh důchodu							celkem
	žádný důchod	starobní	starobní a vdovský (vdovec.)	invalidní	sirotčí	vdovský a vdovecký	ostatní souběhy důchodů	
menší než 55 let	16 899	6	0	654	87	51	22	17 719
55 až 59 let	1 221	479	47	378	0	26	17	2 168
60 až 64 let	275	1 406	192	161	0	12	15	2 061
65 až 69 let	8	1 255	289	62	0	1	10	1 625
70 až 74 let	2	948	336	41	0	0	12	1 339
75 až 79 let	3	649	391	19	0	0	11	1 073
80 až 84 let	0	298	309	7	0	2	7	624
85 a více let	0	123	188	3	0	7	3	324
celkem	18 408	5 164	1 752	844	87	99	97	26 933

Tabulka č. 8 **Podíl mužů a žen pobírajících starobní důchod - 2008**

	pohlaví osoby		celkem
	muž	žena	
55 až 59 let	10,5	89,5	100
60 až 64 let	33,8	66,2	100
65 až 69 let	45,8	54,2	100
70 až 74 let	42,1	57,9	100
75 až 79 let	41,3	58,7	100
80 až 84 let	33,3	66,7	100
85 a více let	33,7	66,3	100
celkem	37,1	62,9	100

Pozn.: Definice osob v důchodu vychází z předchozí tabulky, jedná se o osoby pobírající buď starobní nebo souběh starobního a vdovského (vdoveckého) důchodu.

Tabulka č. 9 **Podíl mužů a žen pobírajících starobní důchod - 2009**

	pohlaví osoby		celkem
	muž	žena	
55 až 59 let	11,8	88,2	100
60 až 64 let	34,9	65,1	100
65 až 69 let	44,2	55,8	100
70 až 74 let	42,7	57,3	100
75 až 79 let	41,7	58,3	100
80 až 84 let	37,3	62,7	100
85 a více let	34,9	65,1	100
celkem	38,0	62,0	100

Tabulka č. 10 **Podíl mužů a žen pobírajících starobní důchod - 2010**

	pohlaví osoby		celkem
	muž	žena	
55 až 59 let	12,3	87,7	100
60 až 64 let	35,2	64,8	100
65 až 69 let	46,1	53,9	100
70 až 74 let	42,4	57,6	100
75 až 79 let	40,6	59,4	100
80 až 84 let	40,0	60,0	100
85 a více let	34,9	65,1	100
celkem	38,7	61,3	100

Tabulka č. 11 **Podíl mužů a žen pobírajících starobní důchod - 2011**

	pohlaví osoby		celkem
	muž	žena	
55 až 59 let	12,0	88,0	100
60 až 64 let	36,9	63,1	100
65 až 69 let	45,5	54,5	100
70 až 74 let	41,2	58,8	100
75 až 79 let	43,6	56,4	100
80 až 84 let	39,8	60,2	100
85 a více let	36,2	63,8	100
celkem	39,4	60,6	100

Tabulka č. 12 **Podíl mužů a žen pobírajících starobní důchod - 2012**

	pohlaví osoby		celkem
	muž	žena	
55 až 59 let	10,9	89,1	100
60 až 64 let	38,0	62,0	100
65 až 69 let	43,0	57,0	100
70 až 74 let	43,3	56,7	100
75 až 79 let	41,5	58,5	100
80 až 84 let	39,6	60,4	100
85 a více let	35,1	64,9	100
celkem	39,2	60,8	100

Tabulka č. 13 **Podíl mužů a žen pobírajících starobní důchod (vývoj za celé období)**

	pohlaví osoby		celkem
	muž	žena	
2008	37,1	66,3	100
2009	38,0	62,0	100
2010	38,7	61,3	100
2011	39,4	60,6	100
2012	39,2	60,8	100

Tabulka č. 14 **Přítomnost pracovního příjmu v domácnosti podle pohlaví osob v důchodu a jejich věku - 2008**

	muž			žena			celkem		
	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem
55 až 59 let	0,0	100,0	100	100,0	0,0	100	12,0	88,0	100
60 až 64 let	25,2	74,8	100	35,1	64,9	100	34,1	65,9	100
65 až 69 let	47,1	52,9	100	56,7	43,3	100	53,5	46,5	100
70 až 74 let	66,4	33,6	100	74,0	26,0	100	70,5	29,5	100
75 až 79 let	79,0	21,0	100	82,1	17,9	100	80,7	19,3	100
80 až 84 let	83,8	16,2	100	79,9	20,1	100	81,5	18,5	100
85 a více let	84,9	15,1	100	76,0	24,0	100	79,0	21,0	100
celkem	68,0	32,0	100	67,4	32,6	100	67,6	32,4	100

Tabulka č. 15 **Přítomnost pracovního příjmu v domácnosti podle pohlaví osob v důchodu a jejich věku - 2009**

	muž			žena			celkem		
	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem
55 až 59 let	20,6	79,4	100	34,5	65,5	100	32,8	67,2	100
60 až 64 let	43,7	56,3	100	51,1	48,9	100	48,5	51,5	100
65 až 69 let	62,7	37,3	100	70,5	29,5	100	67,1	32,9	100
70 až 74 let	79,8	20,2	100	82,4	17,6	100	81,3	18,7	100
75 až 79 let	84,6	15,4	100	79,1	20,9	100	81,4	18,6	100
80 až 84 let	78,2	21,8	100	73,8	26,2	100	75,5	24,5	100
85 a více let	80,6	19,4	100	77,1	22,9	100	78,3	21,7	100
celkem	66,5	33,5	100	65,8	34,2	100	66,1	33,9	100

Tabulka č. 16 **Přítomnost pracovního příjmu v domácnosti podle pohlaví osob v důchodu a jejich věku - 2010**

	muž			žena			celkem		
	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem
55 až 59 let	30,3	69,7	100	25,3	74,7	100	25,9	74,1	100
60 až 64 let	43,0	57,0	100	52,1	47,9	100	48,9	51,1	100
65 až 69 let	60,3	39,7	100	68,6	31,4	100	64,8	35,2	100
70 až 74 let	73,7	26,3	100	79,6	20,4	100	77,1	22,9	100
75 až 79 let	84,4	15,6	100	78,4	21,6	100	80,9	19,1	100
80 až 84 let	83,9	16,1	100	75,8	24,2	100	79,0	21,0	100
85 a více let	81,7	18,3	100	73,9	26,1	100	76,6	23,4	100
celkem	64,8	35,2	100	64,2	35,8	100	64,4	35,6	100

Tabulka č. 17 **Přítomnost pracovního příjmu v domácnosti podle pohlaví osob v důchodu a jejich věku**

	muž			žena			celkem		
	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem	bez prac. příjmu	má prac. příjem	celkem
55 až 59 let	23,6	76,4	100	30,3	69,7	100	29,5	70,5	100
60 až 64 let	43,7	56,3	100	54,3	45,7	100	50,4	49,6	100
65 až 69 let	62,9	37,1	100	70,5	29,5	100	67,1	32,9	100
70 až 74 let	76,8	23,2	100	75,8	24,2	100	76,2	23,8	100
75 až 79 let	77,3	22,7	100	81,9	18,1	100	79,9	20,1	100
80 až 84 let	85,0	15,0	100	79,7	20,3	100	81,8	18,2	100
85 a více let	86,4	13,6	100	74,4	25,6	100	78,8	21,2	100
celkem	65,6	34,4	100	66,4	33,6	100	66,1	33,9	100

Tabulka č. 18 **Typ bydlení občanů ČR v závislosti na jejich věku - 2008**

	věkové kategorie								
	nižší než 55	55 až 59	60 až 64	65 až 69	70 až 74	75 až 79	80 až 84	85 a více	celkem
vlastnická, družstevní forma	74,5	83,6	83,0	81,1	76,4	73,8	67,8	61,1	75,8
nájemní, regulované	16,9	12,2	12,9	13,1	15,7	16,7	20,6	24,2	16,2
nájemní, tržní	6,0	2,4	2,3	2,1	2,3	2,7	3,5	3,4	5,0
služební, domovnický, ostatní	2,7	1,8	1,9	3,7	5,6	6,9	8,1	11,3	3,0
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabulka č. 19 **Typ bydlení občanů ČR v závislosti na jejich věku - 2009**

	věkové kategorie								
	nižší než 55	55 až 59	60 až 64	65 až 69	70 až 74	75 až 79	80 až 84	85 a více	celkem
vlastnická, družstevní forma	74,7	84,7	84,3	83,0	80,4	77,3	69,4	67,6	76,6
nájemní, regulované	16,5	10,7	11,4	11,7	13,6	13,3	19,2	19,6	15,3
nájemní, tržní	6,6	2,7	3,0	2,4	2,4	2,4	2,8	2,7	5,4
služební, domovnický, ostatní	2,2	1,9	1,3	2,9	3,7	7,1	8,6	10,2	2,6
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabulka č. 20 **Typ bydlení občanů ČR v závislosti na jejich věku - 2010**

	věkové kategorie								
	nižší než 55	55 až 59	60 až 64	65 až 69	70 až 74	75 až 79	80 až 84	85 a více	celkem
vlastnická, družstevní forma	77,2	85,0	83,7	85,3	82,7	80,7	72,3	65,1	78,7
nájemní, regulované	14,5	11,1	12,5	10,3	12,1	11,1	17,7	21,5	13,9
nájemní, tržní	6,3	2,2	2,1	1,8	1,6	2,4	1,8	1,9	5,0
služební, domovnický, ostatní	2,0	1,6	1,7	2,7	3,6	5,8	8,2	11,6	2,4
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabulka č. 21 **Typ bydlení občanů ČR v závislosti na jejich věku - 2011**

	věkové kategorie								
	nižší než 55	55 až 59	60 až 64	65 až 69	70 až 74	75 až 79	80 až 84	85 a více	celkem
vlastnická, družstevní forma	78,7	85,8	83,9	85,3	84,7	83,3	76,3	64,8	80,1
nájemní, regulované	4,3	3,2	4,7	4,1	3,2	3,7	5,1	8,0	4,2
nájemní, tržní	14,6	9,3	9,3	8,5	8,5	7,7	8,8	15,3	13,0
služební, domovnický, ostatní	2,4	1,6	2,1	2,1	3,5	5,3	9,8	11,9	2,7
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabulka č. I.22 **Přehled neváženého počtu osob pobírajících starobní důchod v jednočtetných domácnostech at-risk-of-poverty v ČR podle věkových kategorií - 2008**

věkové kategorie	jednočetná domácnost at-risk-of-poverty:									všichni starobní důchodci		
	ano			ne			celkem			muž	žena	celkem
	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem
méně než 55 let	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	1	6
55 až 59 let	2	27	29	7	54	61	9	81	90	54	472	526
60 až 64 let	6	67	73	47	172	219	53	239	292	539	1059	1 598
65 až 69 let	12	58	70	92	217	309	104	275	379	680	864	1 544
70 až 74 let	11	88	99	67	256	323	78	344	422	522	762	1 284
75 až 79 let	7	52	59	78	256	334	85	308	393	444	596	1 040
80 až 84 let	4	43	47	37	206	243	41	249	290	209	398	607
85 a více let	0	35	35	40	100	140	40	135	175	97	214	311
celkem	42	370	412	368	1 261	1 629	410	1 631	2 041	2 550	4 366	6 916

Tabulka č. 23 **Přehled neváženého počtu osob pobírajících starobní důchod v jednočetných domácnostech at-risk-of-poverty v ČR podle věkových kategorií - 2009**

věkové kategorie	jednočetná domácnost at-risk-of-poverty:									všichni starobní důchodci		
	ano			ne			celkem			muž	žena	celkem
	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem
méně než 55 let	0	0	0	0	1	1	0	1	1	3	3	6
55 až 59 let	1	20	21	9	31	40	10	51	61	49	356	405
60 až 64 let	13	71	84	45	167	212	58	238	296	508	953	1 461
65 až 69 let	11	62	73	73	167	240	84	229	313	585	764	1 349
70 až 74 let	10	74	84	69	215	284	79	289	368	444	626	1 070
75 až 79 let	5	58	63	57	227	284	62	285	347	366	534	900
80 až 84 let	7	41	48	52	183	235	59	224	283	200	343	543
85 a více let	1	29	30	30	90	120	31	119	150	95	192	287
celkem	48	355	403	335	1 081	1 416	383	1 436	1 819	2 250	3 771	6 021

Tabulka č. 24 **Přehled neváženého počtu osob pobírajících starobní důchod v jednočetných domácnostech at-risk-of-poverty v ČR podle věkových kategorií - 2010**

věkové kategorie	jednočetná domácnost at-risk-of-poverty:									všichni starobní důchodci		
	ano			ne			celkem			muž	žena	celkem
	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem
méně než 55 let	0	0	0	1	0	1	1	0	1	5	4	9
55 až 59 let	2	13	15	3	26	29	5	39	44	36	311	347
60 až 64 let	8	52	60	47	161	208	55	213	268	492	884	1 376
65 až 69 let	5	58	63	74	158	232	79	216	295	588	716	1304
70 až 74 let	1	57	58	58	172	230	59	229	288	397	566	963
75 až 79 let	6	52	58	62	197	259	68	249	317	340	492	832
80 až 84 let	6	41	47	52	151	203	58	192	250	193	299	492
85 a více let	0	28	28	33	80	113	33	108	141	95	179	274

Tabulka č. 25 **Přehled neváženého počtu osob pobírajících starobní důchod v jednočetných domácnostech at-risk-of-poverty v ČR podle věkových kategorií - 2011**

	jednočetná domácnost at-risk-of-poverty:									všichni starobní důchodci		
	ano			ne			celkem					
věkové kategorie	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem
méně než 55 let	0	0	0	1	0	1	1	0	1	4	2	6
55 až 59 let	0	9	9	4	22	26	4	31	35	31	266	297
60 až 64 let	10	56	66	41	169	210	51	225	276	516	919	1 435
65 až 69 let	6	65	71	89	167	256	95	232	327	606	742	1 348
70 až 74 let	3	51	54	64	183	247	67	234	301	419	603	1 022
75 až 79 let	4	41	45	47	188	235	51	229	280	332	453	785
80 až 84 let	5	37	42	51	156	207	56	193	249	201	319	520
85 a více let	0	19	19	34	89	123	34	108	142	97	189	286
celkem	28	278	306	331	974	1 305	359	1 252	1 611	2 206	3 493	5 699

Tabulka č. 26 **Výše reziduálního příjmu u osob pobírajících starobní důchod dle věkových kategorií - 2008**

	výše reziduálního příjmu			celkem
	menší než ŽM	větší nebo rovno ŽM, ale menší než 2xŽM	větší nebo rovno 2xŽM	
nižší než 55 let	0,0	0,0	100,0	100,0
55 až 59 let	1,3	12,0	86,6	100,0
60 až 64 let	1,4	13,7	85,0	100,0
65 až 69 let	1,2	16,6	82,2	100,0
70 až 74 let	0,7	19,1	80,1	100,0
75 až 79 let	1,1	18,4	80,5	100,0
80 až 84 let	1,5	19,8	78,7	100,0
85 a více let	2,1	18,9	79,0	100,0
celkem	1,2	16,6	82,2	100,0
celkem ze všech osob	3,8	14,9	81,3	100,0

Tabulka č. 27 **Výše reziduálního příjmu u osob pobírajících starobní důchod dle věkových kategorií - 2009**

	výše reziduálního příjmu			celkem
	menší než ŽM	větší nebo rovno ŽM, ale menší než 2xŽM	větší nebo rovno 2xŽM	
nižší než 55 let	0,0	7,4	92,6	100,0
55 až 59 let	2,3	11,9	85,8	100,0
60 až 64 let	1,8	10,2	88,0	100,0
65 až 69 let	1,1	11,1	87,7	100,0
70 až 74 let	0,4	14,6	85,0	100,0
75 až 79 let	1,2	12,9	85,8	100,0
80 až 84 let	0,7	17,1	82,2	100,0
85 a více let	1,5	16,2	82,3	100,0
celkem	1,2	12,6	86,2	100,0
celkem ze všech osob	3,2	11,6	85,2	100,0

Tabulka č. 28 **Výše reziduálního příjmu u osob pobírajících starobní důchod dle věkových kategorií - 2010**

	výše reziduálního příjmu			celkem
	menší než ŽM	větší nebo rovno ŽM, ale menší než 2xŽM	větší nebo rovno 2xŽM	
nižší než 55 let	0,0	0,0	100,0	100,0
55 až 59 let	2,2	7,9	89,9	100,0
60 až 64 let	0,8	8,9	90,3	100,0
65 až 69 let	1,3	7,8	91,0	100,0
70 až 74 let	0,3	8,5	91,3	100,0
75 až 79 let	1,2	11,1	87,7	100,0
80 až 84 let	2,1	13,9	84,1	100,0
85 a více let	1,2	12,8	86,0	100,0
celkem	1,1	9,4	89,5	100,0
celkem ze všech osob	3,6	10,3	86,1	100,0

Tabulka č. 29 **Výše reziduálního příjmu u osob pobírajících starobní důchod dle věkových kategorií - 2011**

	výše reziduálního příjmu			celkem
	menší než ŽM	větší nebo rovno ŽM, ale menší než 2xŽM	větší nebo rovno 2xŽM	
nižší než 55 let	0,0	0,0	100,0	100
55 až 59 let	3,2	8,9	87,9	100
60 až 64 let	1,5	8,7	89,9	100
65 až 69 let	1,7	9,1	89,3	100
70 až 74 let	1,4	9,7	89,0	100
75 až 79 let	1,0	10,9	88,1	100
80 až 84 let	0,8	13,7	85,5	100
85 a více let	1,6	13,4	85,0	100
celkem	1,5	10,0	88,6	100
celkem ze všech osob	3,8	11,7	84,5	100

Tabulka č. 30 **Nevážený počet osob pobírajících starobní důchod dle podílu reziduálního příjmu domácnosti k ŽM a dle typu bydlení - 2008**

typ bydlení	reziduální příjem vzhledem k ŽM			celkem
	menší než ŽM	větší nebo rovno ŽM, ale menší než 2xŽM	větší nebo rovno 2xŽM	
vlastnická, družstevní forma	37	776	4 632	5 445
nájemní, regulované	18	255	647	920
nájemní, tržní	7	67	91	165
služební, domovnický, ostatní	0	54	332	386
celkem	62	1 152	5 702	6 916

Tabulka č. 31 **Nevážený počet osob pobírajících starobní důchod dle podílu reziduálního příjmu domácnosti k ŽM a dle typu bydlení - 2009**

typ bydlení	reziduální příjem vzhledem k ŽM			celkem
	menší než ŽM	větší nebo rovno ŽM, ale menší než 2xŽM	větší nebo rovno 2xŽM	
vlastnická, družstevní forma	32	536	4 286	4 854
nájemní, regulované	26	180	516	722
nájemní, tržní	8	51	93	152
služební, domovnický, ostatní	1	32	260	293
celkem	67	799	5 155	6 021

Tabulka č. 32 **Nevážený počet osob pobírajících starobní důchod dle podílu reziduálního příjmu domácnosti k ŽM a dle typu bydlení - 2010**

typ bydlení	reziduální příjem vzhledem k ŽM			celkem
	menší než ŽM	větší nebo rovno ŽM, ale menší než 2xŽM	větší nebo rovno 2xŽM	
vlastnická, družstevní forma	27	338	4 253	4 618
nájemní, regulované	19	145	449	613
nájemní, tržní	5	30	69	104
služební, domovnický, ostatní	2	20	240	262
celkem	53	533	5 011	5 597

Tabulka č. 33 **Nevážený počet osob pobírajících starobní důchod dle podílu reziduálního příjmu domácnosti k ŽM a dle typu bydlení - 2011**

typ bydlení	reziduální příjem vzhledem k ŽM			celkem
	menší než ŽM	větší nebo rovno ŽM, ale menší než 2xŽM	větší nebo rovno 2xŽM	
vlastnická, družstevní forma	35	389	4 319	4 743
nájemní, regulované	20	44	124	188
nájemní, tržní	20	125	340	485
služební, domovnický, ostatní	2	19	262	283
celkem	77	577	5 045	5 699

Výtahy z oponentských posudků

doc. Ing. Magdalena Kotýnková, CSc.

Předložená publikace navazuje na celou řadu stejně nebo obdobně zaměřených publikací, které byly zpracovány kolektivem autorů z výzkumného týmu VÚPSV Obecné otázky sociální politiky - Brno. Jako příklad lze uvést publikaci Příjmová chudoba a materiální deprivace v České republice s důrazem na situaci dětí podle výsledků šetření SILC, která byla předložena v roce 2008 a jejímž cílem bylo taktéž vyhodnotit situaci vybrané skupiny ohrožené chudobou.

Závěry jsou v obecné rovině správné: "...pohlaví, věk, postavení na trhu práce, počet členů domácnosti a její složení z hlediska podílu ekonomicky aktivních členů, nižší míra finanční gramotnosti a konečně typ bydlení se ve všech analýzách vrací jako „obvyklí podezřelí ....(chudoby).....)". (str.88). Otázkou zůstává, zda je chudoba definičním znakem stáří, což je otázka položená v názvu publikace.

Domnívám se, že analýza prokázala nezbytnou vysokou obezřetnost při práci s malými podmnožinami dat výběrového šetření Životní pomínky SILC EU.

Autoři v závěru konstatují: ".....v České republice je nízká míra rizika chudoby dána několika příznivými okolnostmi: patří k nim nízká míra rizika chudoby u pracujících ....nízká míra rizika chudoby seniorů v důsledku vysoce redistributivního důchodového systému, jenž (zatím) relativně dobře ochraňuje seniory s nízkými předdůchodovými příjmy. Konečně je to relativně efektivní systém sociálních transferů (které jsou cílené podle příjmů), podpořený daňovými bonusy, z nichž těží zejména osoby s nízkými výděly..... Zároveň je ovšem možné identifikovat vysoce ohrožené skupiny, zejména samostatně žijící osoby a ženy, u nichž lze i nadále riziko chudoby považovat za závažné a hodné zvýšené pozornosti do budoucna (str. 90). Autoři tím dali do rukou tvůrcům sociální politiky tvrzení, že nastavené důchodové schéma je funkční, ale je udržitelné v čase?

Ing. Petr Maleček, Ph.D.

Práce používá korektní analýzu dat EU-SILC doplněnou zkoumáním několika dalších datových zdrojů a výsledků studií. Velice oceňuji první mně známou kvantifikaci scénářů pro schéma předdůchodů, která přináší velice zajímavé a důležité informace; tato analýza by sama o sobě vydala za hodnotnou publikaci.

Závěry práce jsou přes komplexnost tématu jasné, v konečných závěrech v kap. 11 bych ocenil větší prostor pro výsledky kvantifikace předdůchodů.

Práce přináší komplexní pohled na příjmovou a materiální situaci seniorů, který je v prostředí ČR ojedinělý. Výsledky studie jsou proto důležité nejen pro pochopení současného stavu problematiky, ale i pro tvorbu hospodářských opatření v budoucnosti.